

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA ÜLÜ'L-AZM
PEYGAMBERLERİN BENZEYEN YÖNLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE BETÜL EKİNCİ

DANIŞMAN
PROF. DR. HÜSEYİN ÇELİK

ADİYAMAN, 2024

ÖZET

PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİN BENZEYEN YÖNLERİ

Öğrencinin Sümeyye Betül EKİNCİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz/2024, Sayfa: 113

Danışman: Prof. Dr. Hüseyin ÇELİK

Bu çalışmada, peygamber kıssaları bağlamında, ülü'l-azm olarak anılan peygamberler ve ortak özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kıssa ve ülü'l-azm terimlerinin açıklanmasının ardından, bu peygamberlerin kimler olduğu ve bu ünvanı almalarının sebepleri ele alınmış; kıssalarından hareketle hayatlarına dair örneklerle ortak özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; kıssa kelimesi sözlük ve terim anlamı açısından ele alınıp Kur'an kıssaları ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde; Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı ele alınmış, ülü'l-azm terimi kapsamında Kur'an'daki peygamber kıssalarının hangi surelerde geçtiği tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde ise peygamber kıssaları bağlamında Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) benzeyen yönleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an; Kıssa; Peygamber kıssaları; Ülü'l-Azm peygamberleri; Hz. Muhammed.

ABSTRACT

MASTER’S THESIS/ÜLÜ’L AZM PROPHETS AND COMMON ASPECTS

Sümeyye Betül EKİNCİ

Department of Basic Islamic Sciences, Division of Tafsir

Adıyaman University, Graduate Education Institute, July/2024, Page: 113

Supervisor: Prof. Dr. Hüseyin ÇELİK

In this study, the prophets known as ülü’l-azm are examined in the context of their stories, highlighting their common characteristics. After explaining the terms 'story' and “ülü’l-azm,” the identities of these prophets and the reasons for them receiving this title are discussed. Furthermore, examples from their narratives are used to shed light on their lives.

Our study consists of three chapters. In the first chapter, the term "story" is examined from both lexical and terminological perspectives, and general information about Qur'anic stories is provided. In the second chapter, the lives of Prophet Noah, Prophet Abraham, Prophet Moses, Prophet Jesus, and Prophet Muhammad (PBUH) are explored, identifying the Qur'anic surahs in which the stories of these prophets are mentioned in the context of the ülü’l-azm concept. In the third chapter, the similarities of Prophet Noah, Prophet Abraham, Prophet Moses, Prophet Jesus, and Prophet Muhammad (PBUH) are analyzed in the context of prophetic stories.

Keywords: Qur'an; Narrative; Stories of the prophets; Prophets of ülü'l- azm; Hz. Muhammad.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Adıyaman Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Sümeyye Betül EKİNCİ

TEŞEKKÜR

Tefsir alanını seçtirip sevdiren ve bu eğitim sürecini nasip edip, tüm zorluklar karşısında sabırla devam etmemi sağlayan Rabbimize hamd ederim. Yüksek lisans tez konusunun belirlenme ve hazırlanma sürecinde bilgi ve rehberliğiyle bana yol gösteren, değerli danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Çelik'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez savunmamda kıymetli katkıları ve yapıcı eleştirileriyle destek olan saygıdeğer jüri üyeleri Doç. Dr. Süleyman Pak ve Doç. Dr. Güven Ağırkaya'ya da teşekkür ederim.

Tez sürecinde desteğini esirgemeyen değerli büyüğüm Ayben Odabaşı'na teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte yanımda olan, her daim destek veren ve motivasyon kaynağım olan kıymetli aileme de her şey için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	3
1.2. Çalışmanın Yöntemi ve Kaynaklar.....	4
2. KISSA KAVRAMI VE KUR'ÂN-I KERÎM'DE KISSALAR.....	5
2.1. Kissa Kavramının Lügat Anlamı.....	5
2.2. Kissa Kavramının Terim Anlamı	6
2.3. Kissalarda Yer Alan Temel Amaçlar.....	6
2.4. Kissa Çeşitleri	7
2.4.1. Tarihî kissalar.....	7
2.4.1.1. Peygamber kıssaları	8
2.4.1.2. Peygamber kıssaları hakkında genel bilgiler.....	10
2.4.1.3. Peygamber kıssalarının özellikleri.....	11
2.4.2. Kur'an'ın nüzulü sırasında meydana gelen olaylar	14
2.4.3. Gaybî kissalar	14
2.5. Kur'an'ı Kerimde Ülü'l-Azm Kavramı.....	16
2.5.1. Ülü'l-'azm teribinin etimolojik yapısı ve anlam tahlili	16
2.5.2. Kur'an'da adı geçen ülü'l-azm peygamberler	17
3. ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİN HAYATLARI.....	21
3.1. Hz. Nuh'un Hayatı	21
3.1.1. Yaşadığı dönem ve peygamber olarak görevlendirilmesi	22
3.1.2. Kavminin Hz. Nuh'a isyanı.....	23
3.1.3. Tufanın gelmesi	25
3.1.4. Hz. Nuh'un oğlu ile imtihanı.....	26

3.1.5. Tufanın sona ermesi	27
3.2. Hz. İbrahim'in Hayatı	27
3.2.1. Yaşadığı dönem	28
3.2.2. Babası ve kavmi ile olan tevhid mücadelesi	28
3.2.3. Nemrut ile olan mücadelesi	32
3.2.4. Ateşe atılması	33
3.2.5. Oğlunu kurban etmekle imtihan olması	34
3.3. Hz. Musa'nın Hayatı	36
3.3.1. Genel olarak Kur'an da Hz. Musa	36
3.3.2. Doğumu ve bebekliği	37
3.3.3. Firavunun sarayında büyümesi ve gençliği	39
3.3.4. Mısırdan Medyen'e kaçış	41
3.3.5. Peygamberlik görevinin verilmesi	42
3.3.6. Firavun'a tebliği ve mucizeleri	44
3.3.7. İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarması	46
3.3.8. Çölde yaşam ve ilahi rehberlik	48
3.4. Hz. İsa'nın Hayatı	51
3.4.1. Yaşadığı dönem	52
3.4.2. Peygamberlik görevinin verilmesi	56
3.4.3. Havarilerin seçilmesi	57
3.4.4. Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi	58
3.5. Hz. Muhammed'in Hayatı	59
3.5.1. Yaşadığı dönem	60
3.5.2. Peygamberlik öncesi hayatı	61
3.5.3. Peygamberlik görevinin verilmesi	63
3.5.4. Müşriklerle mücadelesi	63
3.5.5. Peygamberlik görevinin sona ermesi	65
4. ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİNİN BENZEYEN YÖNLERİ	67
4.1. Peygamberlik Öncesi Hayatlarının Kur'an'da Zikredilmesi Bakımından Benzerlikleri	67
4.1.1. Ailevi açıdan benzeyen yönleri	70
4.2. Peygamberlik Sonrası Hayatlarının Kur'an'da Zikredilmesi Bakımından Benzerlikleri	71

4.2.1. Akrabaları ile olan imtihanları.....	71
4.2.2. Gönderildikleri toplumların benzer özellikleri	72
4.2.3. Tebliğ davetleri süresince karşılaştıkları güçlükler	75
4.2.3.1. Yalancılıkla itham edilmeleri	75
4.2.3.2. Sapkınlık ve büyücülük ile suçlanmaları.....	76
4.2.3.3. Delilik ile suçlanmaları.....	76
4.2.3.4. Allah adına yalan söylemekle suçlanmaları.....	78
4.2.3.5. Taşlanma ve ölüm ile tehdit edilmeleri.....	78
4.2.3.6. Yaptıkları tebliğin küçümsenmesi, alaya alınması.....	80
4.2.4. Tebliğ metotları bakımından benzerlikleri	82
4.2.4.1. Tebliğde kullandıkları dil ve tebliğ üslupları	82
4.2.4.2. Tebliğlerinde mucizelerin varlığı.....	85
4.2.4.3. Tebliğde rol model olmaları.....	86
4.2.4.4. Tebliğde dünyalık beklenti ve menfaat.....	87
4.2.5. Dua ve istekleri açısından benzeyen yönleri.....	87
4.2.5.1. Kavimlerinin hidayeti, istiğfar ve mağfiret için dua etmeleri...88	
4.2.5.2. Peygamberlik vazifelerinde muvaffak olmak ve kolaylık için dua etmeleri	91
4.2.5.3. Kendileri ve müminler için korunma maksadıyla dua etmeleri..	92
4.2.5.4. Diğer bazı hususi istekleri	93
4.2.6. Ülü'l-Azm peygamberlerin şahsiyetleri açısından benzerlikleri	95
4.2.6.1. Cesur ve kararlı olmaları	95
4.2.6.2. Merhametli ve şefkatli olmaları.....	96
4.2.6.3. Allah'a tam bir teslimiyet ile bağlı olmaları.....	100
4.2.6.4. Sabır ve sebat açısından öncü konumda olmaları.....	101
5. SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	109
ÖZGEÇMİŞ	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: bin
bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
cc	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
(s.a.v.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Thk.	: Tahkik Eden
t.y.	: Tarih yok
vs.	: Ve sair
vb.	: Ve benzeri

1. GİRİŞ

Din, insanları en mükemmele ulaştıran ilahi bir düzen olarak tanımlanabilmektedir. Temel amacı, insanların dünyada ve de ahirette huzurlu ve mutlu olmalarını sağlamaktır. Allah'ın insanlara doğru yolu bulabilmeleri için gönderdiği peygamberler, onları Allah'a kulluğa çağırmak ve kötülüklerden sakındırmak için aracı olmuşlardır. Dinin hedefi, insanların manevi ve ahlaki gelişimlerini desteklemek, doğru değerleri benimsemelerini sağlamak ve toplumda adalet, sevgi ve dayanışmanın hâkim olmasını sağlamaktır. Din, insanlara ahlaki ilkeleri öğretirken aynı zamanda onların yaşamın anlamını ve amacını da anlamalarına yardımcı olur. İnsanlar, din aracılığıyla kendilerini ve çevrelerini daha iyi anlama, bilgelik kazanma ve içsel huzura ulaşma fırsatı bulurlar. Allah'ın peygamberleri, insanlara Allah'ın mesajını ileterek doğru yolu gösterir ve onlara rehberlik eder. Peygamberler, örnek yaşamları ve iletileriyle insanları Allah'a yaklaştırır, doğru inanç ve davranışlara yönlendirir. Onlar, insanlara güven, umut ve adalet duygusunu aşılayarak toplumda huzur ve refahın tesis edilmesine katkı sağlarlar. Nitekim bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

“And olsun ki biz, her ümmete, ‘Allah’a kulluk edin, tâğûttan kaçının’ diye peygamber gönderdik. Allah, onlardan kimini hidayete iletti; onlardan kimi de (kendi iradeleri sebebiyle) sapkın oldu. Yeryüzünde dolaşın da elçilerimizi yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.”¹

Gönderilen bu peygamberlerin bazılarının isimleri Kur'an'da zikredilmiş, bununla birlikte peygamberlerden bazıları için de Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'e hitaben: *“O hâlde (Resulüm), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret...”²* buyurmasıyla ayette görüldüğü gibi “ülül'-azm” tanımlaması yapılmıştır. Bu tanımlamaya dâhil edilen Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) benzeyen yönleri, ayetlerde belirtilen “ülül'-azm” peygamberler hakkındaki bilgiler ve onların hayatları, Kur'an'da geçen peygamber kıssaları hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kur'an'da Hz. Nuh'un kıssası geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm, 28 surede Hz. Nuh'la ilgili bilgi vermekte, 43 yerde de onu ismen zikretmektedir.

¹ Nahl: 16/36

² Ahkaf: 46/ 35.

Kur'an-ı Kerim'in 71. suresi Nuh suresidir.³ Hz. İbrahim'in ismi Kur'an'da 69 yerde zikredilmektedir. Aynı zamanda Kur'an'ın 14. suresi onun adını taşımaktadır.⁴ Kur'an'da doğumu ve bebekliği anlatılan tek peygamber olan Hz. Musa'nın kıssası Kur'an'da en çok tekrarlanan kıssadır. Hz. Musa'nın bir diğer farklı özelliği ise Allah ile doğrudan konuşmasıdır.⁵ Hayatının benzeyen yönleri ele alınan bir diğer ülü'l-azm peygamberlerinden olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) adına sure (47. Muhammed Suresi) vardır. Hz. Muhammed'in adı Kur'an'da 4 defa geçmektedir.⁶

Kur'an'da, isimleri zikredilen beş peygamberden olan "ülü'l-azm" sıfatıyla anılan peygamberlerin peygamber kıssaları bağlamında benzeyen özellikleri ile ilgili müstakil bir çalışmanın yapılmaması, bizi böyle bir çalışmaya sevk etti. Dolayısıyla hem bu alandaki akademik boşluğu gidermek hem de "ülü'l-azm" nitelendirilmesine mazhar olan beş peygamberin kıssalarından yola çıkarak bu nitelendirmeyi almalarındaki benzerlikleri tespit etmek maksadıyla konu ele alınmaya çalışılmıştır.

"Ülü'l-azm Peygamberlerinin Peygamber Kıssaları Bağlamında Benzeyen Yönleri" adlı tez çalışmasında, ülü'l-azm peygamberlerinin hayatları Kur'an'da yer alan peygamber kıssalarıyla karşılaştırılarak benzerliklerini ortaya koymak hedeflenmiştir. Tezin birinci bölümünde, "Kur'an Kıssaları" başlığı altında kısa bir genel bilgilendirme yapılacaktır. İkinci bölümde, ülü'l-azm Peygamberlerinin hayatları özetlenerek ele alınacak ve kıssaları üzerinden değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise peygamber kıssaları bağlamında ülü'l-azm Peygamberlerinin benzer yönleri ele alınacak ve bu benzerlikler ayetlerin ışığında incelenecektir. Çalışmamızda ülü'l-azm peygamberleri olan Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in hayatları ve kıssaları Kur'an'daki ayetlerden hareketle ele alınacaktır. Bu peygamberlerin karşılaştıkları zorluklar, mücadele ettikleri toplumların tepkileri, tebliğ vazifelerini yerine getirirken kullandıkları metodlar, kavimlerine aktarmaya çalıştıkları mesajlar gibi konular üzerinde durulacaktır. Her bir peygamberin hayatındaki benzerlikler ve ortak yönler, Kur'an ayetleriyle desteklenerek analiz edilecektir. Sabır, tevhid inancı, kararlılık, tebliğ gayreti gibi özellikler, ülü'l-azm peygamberlerinin hayatlarında ortak paydalar olarak öne çıkarılacaktır. Bu çalışmasının sonucunda, ülü'l-azm

³ Musrafa Kara, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 77.

⁴ Saffât: 38/101; Hûd: 11/73

⁵ Murat Karaçizmeli, *Kur'an'da Geçen Yusuf ve Musa Kıssalarının Benzer ve Farklı Yönleri* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi SBE., 2018), 1.

⁶ Yusuf Oflaz, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed'in Benzeyen Yönleri", *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 12 (2022), 96.

peygamberlerinin kıssalarının benzer yönleri ve ortak özelliklerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma, onların hayatlarından alınacak derslerin ve insanlara iletmeye gayret gösterdikleri mesajların daha iyi anlaşılması açısından da önem taşımaktadır. Çünkü toplumlar değişse de roller tekrar edebilmektedir. Ülü'l-azm peygamberlerin kıssaları gerek tüm insanlığa gerekse de özelden müminler için, hem bireysel hem de toplumsal açıdan hayatlarını nizama koyacak evrensel ilkeler barındırmaktadır.

1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Kur'an-ı Kerim'in muhtevastaki önemli hususlardan biri peygamberler ve geçmişte yaşayan kavimler ile bazı önemli tarihî olayları anlatan kıssalardır. Bu kıssalar yaklaşık olarak Kur'an'ın dörtte birini oluştururken bunun büyük bir kısmını ise peygamber kıssaları oluşturmaktadır.⁷

Bu çalışmada, peygamber kıssalarına dikkat çekilerek ülü'l-azm nitelendirmesine dâhil edilen peygamberlerin benzer özelliklerine ve bu özelliklerin onların ülü'l-azm olarak nitelendirilmelerindeki etkisine vurgu yapılmak istenmiştir.

Kıssalarda temel amaç ibret ve derslerle dinî mesaj vermektir. Bu nedenle kıssaların Kur'an'ın indiriliş amacıyla örtüştüğü söylenebilir.⁸ Bu açıdan peygamber kıssalarının ülü'l-azm tabirine dâhil edilen peygamberlerin benzerliklerini tespit etmek, onlara verilen bu nitelendirmenin nedenini kavramakta tefsir alanına mütevazı bir katkı sunacağı kanaati taşımaktayız. Ayrıca Kur'an'ın gönderiliş gayesine göre müminin hayatını tanzim etmesinde peygamber kıssaları bağlamında verilmek istenen mesajın daha anlaşılır kılınmasında yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada, ülü'l-azm tabirine dâhil edilen peygamberlerin benzerliklerinin peygamber kıssaları bağlamında karşılaştırılmasının, alanda yapılacak çalışmalara da örnek teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, toplumlar ve zamanlar değişse de bu peygamberlerin verdikleri mesajların ortak olduğu ve benzer mücadeleler verdikleri gösterilmektedir. Çalışmamız, bu kıssalardaki ortak unsurları ortaya koyarak, bu peygamberlerin yaşadıkları zorlukların ve mücadelelerin onların peygamberlik misyonlarına katkısını anlamayı hedeflemektedir. Ayrıca bu peygamberlerin evrensel mesajlarının günümüz insanına nasıl hitap edebileceği ve günümüz dünyasında karşılaşılan sosyal ve etik sorunlara nasıl ışık tutabileceği analiz

⁷ Kara, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 94.

⁸ İdris Şengül, "Kıssa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/498.

edilecektir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, ülü'l-azm peygamberlerinin kıssalarındaki anlatısal ve ahlaki unsurları derinlemesine inceleyerek, kıssaların günümüz insanı için taşıdığı anlamı ve önemini vurgulama gayretide taşımaktadır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi ve Kaynaklar

Bu çalışmada, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan nitel araştırma modeli tercih edilmiştir. Bu yöntem, ana ve alt problem cümleleri belirlenerek ortaya konulması muhtemel olan hipotezin test edilmesi sürecini içerir.

Nitel araştırma modelinin veri toplama ve veri analiz teknikleri doğrultusunda, konu hakkında ilgili kaynakların taraması yapılacaktır. İlgili ayetler ve peygamberlerin yaşamları üzerine yapılan tefsir ve akademik çalışmalar incelenerek, ortak özellikler, tebliğ yöntemleri ve karşılaştıkları zorluklar analiz edilecektir. Çalışmanın temel veri toplama aracı, literatür taramasına dayanan doküman inceleme yöntemidir. Bu kapsamda, mevcut imkânlarımız dâhilinde klasik ve çağdaş tefsir kaynakları, sahih hadis kaynakları, konu ile ilgili makaleler ve ilgili siyer kitaplarından ve diğer akademik kaynaklardan istifade edilecektir. Kaynaklarda önceliği verdiğimiz tefsir kitaplarından Taberî'nin Camiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l- Kur'an'ı, Kurtubi'nin el-Câmi' liâhkâmi'l-Kur'an'ı, Zemahşeri'nin el-Keşşaf'ı, İbn Kesir'in, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm'i, en çok faydalandığımız arasındadır. Bununla birlikte, el-mektebetü's-şâmile gibi dijital kütüphane yazılımlarındanda yararlanılacaktır.

Veri analizinde ise kavramsal çerçeve oluşturularak, içerik analizi ve tematik analiz gibi yöntemler kullanılacaktır. Bu analizlerin, ülü'l-azm peygamberlerin kıssalarındaki ortak temaların ve özelliklerin belirlenmesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2. KISSA KAVRAMI VE KUR'ÂN-I KERÎM'DE KISSALAR

Kıssalar, Kur'an'ın yaklaşık dörtte birini⁹ hatta bazı görüşlere göre de dörtte ikisini¹⁰ oluşturduğu söylenmektedir. Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberler ve kavimler hakkında pek çok kıssa yer alır.¹¹ Yüce Allah'ın, “*Elbette onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır.*”¹² buyurarak kıssaların temel amacını açıklamış ve bu anlatıların önemini vurgulamıştır. Bu nedenle, peygamberler ve diğer kişi veya toplulukların kıssaları, ibret ve öğüt kaynağı olarak büyük bir değer taşır. Bu kıssaların gerçek anlam ve mesajını kavrayabilmek için "kıssa" kavramının doğru şekilde anlaşılması da son derece önemlidir.

Kıssa kelimesinin kullanım sebebinin daha doğru anlaşılması, bu kelimenin etimolojik ve Kur'an'ın inzal edildiği dönemdeki anlamını tespit etmekle mümkün görünmektedir. Bu sebeple kıssa kelimesinin ilk önce lügat ve terim anlamı incelenecektir.

2.1. Kıssa Kavramının Lügat Anlamı

Kıssa kelimesi, Arapça “kıssa” k-s-s kökünden türemiş olup lügatte “anlatmak, nakletmek, haber vermek, kesmek¹³, birini veya bir şeyi takip ederek izini sürüp ardınca gitmek”¹⁴ anlamının yanında “bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım, takip edilerek anlatılmasını da ifade etmektedir.”¹⁵ Kur'an-ı Kerim'de kıssa kelimesinin çeşitli türevleri 21 ayette ve 25 defa geçmektedir.¹⁶

Kur'an-ı Kerim'de *kasas* kelimesi ile aynı manayı taşımasına rağmen *kıssa* ve çoğulu olan *kasasun* kelimeleri geçmemektedir.¹⁷ Ancak *kasas* kelimesi ile aynı anlamda olan “*hikâye etmek*” ve “*hikâye*” manasında “*kasas*” kelimesinden türemiş fiillerin kullanılmış olduğu görülmektedir.¹⁸

⁹ Kara, “Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, s. 94.

¹⁰ Tahsin Görgün, *Kur'an Kıssalarının Anlam Ve Değeri: IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu* (Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 20.

¹¹ bk. A'râf, Hûd, Enbiyâ ve Şuarâ sureleri

¹² Yûsuf: 12/111.

¹³ Zemahşeri, *Esâsü'l Belâga* (Beyrut: Darü'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1998), 2/82.

¹⁴ Muhammed b. Ali el-hamevi Feyyumi (Kahire: Dâru'l-Meârif, t.y), “Misbahu'l- Munir”, 515.

¹⁵ Şengül, “Kıssa”, 25/495.

¹⁶ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 11.

¹⁷ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri* (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 51.

¹⁸ bk. Âl-i İmrân: 3/62; el-A'râf: 7/176; Yûsuf: 12/3; el-Kasas: 28/25.

2.2. Kıssa Kavramının Terim Anlamı

Kıssa kelimesinin daha önceki bölümlerde belirtilen anlamları da göz önünde bulundurarak bir tanıımı yapılacak olursa geçmişte olmuş bir olayı, daha sonra gelecek insanlara, “*insanların ders almalarını ve doğru yola ulaşmalarını sağlamak için, zaman ve mekândan soyutlanmış, önceki peygamberler veya geçmiş toplumlarla ilgili Kur'an'da anlatılan hâdiseler*” biçiminde ifade edilebilmektedir.¹⁹

Kassa fiili iki yerde “bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek”²⁰, diğer birçok yerde ise “peygamberlerin hikâyelerini anlatmak, haber nakletmek, hakkı, ayeti, rüyayı açıklamak, anlatmak” gibi anlamlarda kullanılmıştır.²¹ Aynı zamanda kıssaların, “Kur'an'da “nebe” ve haber” kelimeleriyle de sıkça ifade edildiği de gözlemlenmektedir.²² Bundan ötürü kıssa kavramının ıstılahı manasından ve Kur'an'daki ifade şekillerinden hareketle “insanların hayatları için ders alması gereken, onları derin tefekküre yöneltten güzel tasvir ve haberlerdir denilebilir.”²³

2.3. Kıssalarda Yer Alan Temel Amaçlar

Yüce kitabımız Kur'an da genişçe yer verilen kıssaların anlatımında birtakım amaçlar hedef alınmıştır. Kıssalardaki gayelerin ilki,

- Allah'ın tek ilah olduğu gerçeğini beyan etmesidir.
- Müminlere öğüt ve ibret alabilecekleri örnekler sunma,
- Kur'an'ın kaynağının vahiy olduğunu ispat etmek,
- İnsanları imanlı ve ahlaklı bir hayat yaşamaya teşvik etmek,
- Peygamberleri ve inananları teselli etmek,
- Kıyametin gerçekliğinden şüphe duyulmamasını sağlamak,
- Müminlere dünya hayatındaki imtihanlarının ardından moral ve motivasyon vermek, şeytandan korumak ve müjdelemek de diğer gayeler arasındadır.

Kıssaların Hz. Peygamber'e yönelik amaçları ise şunlardır:

- Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat etmek,
- Hz. Muhammed'in gerçek bilgiye ulaşmasını sağlamak,

¹⁹ Kara, “Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, s. 72.

²⁰ bk. el-Kehf: 18/64; el-Kasas: 28/11.

²¹ bk. en-Nisâ: 4/164; el-En'âm: 6/57, 130; el-A'râf: 7/7, 35, 101; Hûd: 11/100, 120; Yûsuf: 12/35; en-Nahl: 16/118; el-Kehf: 18/13; Tâhâ: 20/99; en-Neml: 27/76; el-Mû'min: 40/78.

²² bk. Hud: 11/100, 120; Kasas: 28/13; A'raf: 7/101.

²³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 212; Remzi Kaya, “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11/2 (2002), 33.

- Hz. Muhammed ve sahabeye destek ve moral olurken kâfirlere karşı bir uyarı mesajı taşımak.²⁴

Kur'an kısımlarının temel amacı, insanlara doğru yolu göstermek, öğüt vermek olduğu gibi, peygamber kıssaları da bu amaca hizmet etmektedir. Peygamberler, vahyi insanlara ulaştırmakla vazifeli kimselerdir ve peygamber kıssaları, onların bu süreçte yaşadıkları olayları ve aktarmak istedikleri ana mesajları içermektedir. Ayrıca Kur'an'da yer alan peygamber kıssaları, bahsi geçen tüm peygamberlerin misyon birliğine vurgu yapmaktadır.

2.4. Kıssa Çeşitleri

Kur'an'da tek tip kıssadan söz edilemez. Bunlar kendi aralarında değişik kategorilere ayrılır. İlk kategori: 1- Tarihî kıssalar, 2- Kur'an'ın nüzulü sırasında meydana gelen olaylar, 3- Gaybî kıssalar şeklindedir. İkincisi ise; 1- Tarihî kıssalar 2- Temsilî kıssalar²⁵ şeklindedir. Üçüncü tasnife ise önceki tasnife ek olarak “3- Ustûrî kıssalar” eklenmiştir.²⁶ Görüldüğü üzere Kur'an kıssaları 2 veya 3 başlıkta kategorize edilebilmiştir. Ancak Kur'an kıssalarının konu ve gaye bakımından üç başlıklı tasnifinin daha uygun olduğu görülmektedir (1- Tarihî Kıssalar 2- Kur'an'ın Nüzulü sırasında meydana gelen Olaylar 3- Gaybî Kıssalar).

2.4.1. Tarihî kıssalar

Bunlardan ilki peygamber kıssaları ve diğer topluluk ve şahsiyetlerin anlatıldığı, geçmiş hadiseler ve ölüm korkusuyla yurtlarından çıkan kimseler²⁷ Tâlut, Câlut, Âdemoğulları, Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn, Kârun, Ashâb-ı Sebt, Meryem, Ashâb-ı Uhdûd ve Ashâb-ı Fîl gibi şahıslarla ilgili tarihî kıssalardır.

²⁴ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 37.

²⁵ Adem Akıncı, “Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2004), 13-43.

²⁶ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı el Fennü'l Kasasi*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 168.

²⁷ Bakara: 2/243.

2.4.1.1. Peygamber kıssaları

Peygamber kıssaları, Kur'an'ın temel unsurlarından biri olarak, insanlığa mesajlar iletmede önemli bir rol oynar. Bu kıssalar, peygamberlerin karakterlerini, misyonlarını ve insanlara karşı olan sorumluluklarını derinlemesine ortaya koyarak, onların hayatlarından alınacak dersleri ve evrensel değerleri gözler önüne sermektedir. Peygamberlik kavramının derinlemesine anlaşılması, bu kıssaların anlam ve önemini daha iyi kavrayabilmemize yardımcı olabilir. Bu nedenle, Kur'an'da peygamberlik ile ilgili kullanılan çeşitli terimleri incelemek, peygamber kıssalarının özelliklerini ve ana mesajlarını anlamak açısından kritik bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak “peygamber” kelimesinin etimolojik kökenine bakılacak olursa Farsça kökenli olduğu ve “haber getiren” anlamında kullanıldığı görülmektedir.²⁸ İstilahı manada ise “peygamber” kelimesi, Allah’tan vahiy yoluyla aldığı emir ve yasakları insanlara tebliğ etmekle yükümlü yüksek vasıflı kimsedir.²⁹

Kur'an'da "peygamber" kelimesi doğrudan geçmese de, peygamberlik kavramını ifade eden başka terimler kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen peygamberlerden söz edilirken bazen 'nebî,' bazen de 'resûl' terimleri kullanıldığı görülmektedir.³⁰ Bu iki kavram, kelam ve tefsir kaynaklarında genel olarak aralarında ufak nüansların olduğu farklı görevler olarak ele alınmıştır. Bu ayrım genellikle 'her resûl bir nebîdir, ancak her nebî bir resûl değildir' şeklinde ifade edilmiştir. Resûl olmanın temel koşulu, yeni bir kitap ve şariat getirmek iken, nebî ise önceki resûlün ya da elçinin getirdiği şeriatı ve kitabı insanlara iletme görevini üstlenmektedir.³¹

Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle birlikte toplamda 513 ayette geçen 'resûl' kelimesi, temel olarak 'elçi' anlamına gelmektedir.³² Kök fiili r-s-l olan bu kelime, sulâsî fiilden mezîd bablara dönüştürüldüğünde farklı anlamlar kazanır. Örneğin, if'âl/ أرسل kalıbına geçirildiğinde 'göndermek, sevk etmek, yollamak, uğurlamak, nakletmek ve yayınlamak' gibi anlamlar ortaya çıkar.³³ Ayrıca bu kök, rasûl kelimesi veya bir peygamber ismi ile birlikte kullanıldığında 'peygamber göndermek' anlamına gelir.³⁴ Aynı zamanda risalet kavramı da bu kökten türetilmiş olup, 'gönderim, mesaj, haber ve peygamberlik' gibi

²⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/257.

²⁹ Yavuz, “Nübüvvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/279.

³⁰ bk. Ahzâb 33/40, 46; En'âm 6/83-89; Nisâ 4/64, 163-165; Meryem 19/51, 54; Nahl 16/36; A'râf 7/35; İbrahim 14/4; Enbiyâ 21/25, 41.

³¹ Recep Önal, “Kur'an'daki Nebî- Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013), 330-331.

³² Önal, “Kur'an'daki Nebî- Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım”, 290.

³³ bk. Furkân, 25/48; Şuarâ, 26/53.

³⁴ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Halil Aytani (Beyrut: Dârü'l-Marife, 2010), 202.

anlamları kapsamaktadır. Bu kelimenin Kur'an'da haberci,³⁵ peygamber,³⁶ cinlerden bir peygamber,³⁷ meleklerden bir elçi,³⁸ Kur'an/kutsal kitap³⁹ gibi zengin bir anlam çeşitliliği taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla bu anlamların doğru bir şekilde belirlenmesi, ayetlerin bağlamlarının göz ardı edilmemesiyle mümkündür.⁴⁰

Kur'an'da peygamberlik ile ilgili kullanılan bir diğer terim ise “nebi” kelimesidir. Bu kelime türevleriyle birlikte toplamda 160 yerde,⁴¹ hem fâil (haber veren) hem de mef'ul (haber alan) anlamında kullanılmıştır. Bu nedenle, "nebi" kelimesi, "haber"⁴² anlamına gelen "n-b-e" fiilinden türediğinde, ism-i mef'ûl şeklinde kullanıldığında "haber alan, kendisine bilgi ulaştırılan" anlamını taşıırken, ism-i fâil olarak kullanıldığında "haber veren, tebliğ eden" anlamlarını barındırır. Bu yönüyle, "nebi" kelimesi ilahi mesajları insanlara ulaştıran bir peygamberi ifade etmektedir.⁴³

Kur'an-ı Kerim'de birçok peygamber gönderildiği bildirilmektedir. Bu peygamberlerin kimi zaman tüm insanlara kimi zaman ise tek bir kavime gönderildiği bilgisi yer alır.⁴⁴ Yüce Allah insanlara dünya ve ahiret mutluluğunu sağlama hususundaki ihtiyaçlarının karşılanması, açıklanması noktasında sorumluluk yüklediği insanların kendi cinsinden⁴⁵, beşer bir rehber ve rahmet vesilesi olarak peygamberler göndermişti. Kur'an-ı Kerim'de peygamberler için “mübeşşir”⁴⁶, hayırlı haberleri müjdeleyen; “nezîr”⁴⁷ gelecek olan tehlikeyi haber veren, insanları uyaran; “hâdî”⁴⁸ doğru yolu gösteren ve “abd”⁴⁹ Allah'ın kulu anlamında kelimelerin yer aldığı görülmektedir.

³⁵ bk. Yûsuf, 12/50.

³⁶ bk. Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/11; Şuarâ, 26/107; Duhân, 44/17; Fetih, 48/29.

³⁷ bk. En'âm, 6/130.

³⁸ bk. Kadir, 97/4.

³⁹ bk. Mâide, 5/15.

⁴⁰ Zeynel Abidin Aydın, “Vucûhu'l-Kur'an Bağlamında 'Rasûl' Kelimesinin Anlam Alanı”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2017), 287.

⁴¹ Önal, “Kur'an'daki Nebî- Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım”, 335.

⁴² el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhidî, *Kitabu'l- Ayn* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 2003), 4/179-180.

⁴³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî Rûveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab* (Beyrut: Daru'l- Sadr, t.y), 1/161; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-Luğa ve Sîhâhu'l- Arabiyye* (Kahire, 2009), 1109.

⁴⁴ Yûnus: 10/47.

⁴⁵ İsrâ: 17/90-95.

⁴⁶ İsrâ: 17/ 105.

⁴⁷ Zâriyat: 51/50.

⁴⁸ Ra'd: 13/7.

⁴⁹ Meryem: 19/30, Sâd, 38/30, 44.

Kuran-ı Kerim’de isimleri ve kıssalarından bahsedilen -üçünün peygamber oluşu tartışma konusu olmakla beraber- yirmi sekiz peygamber anlatılmaktadır.⁵⁰ Bununla birlikte isimleri ve kıssaları bahsedilmeyen bir kısım peygamberin de olduğu bildirilir.⁵¹

“*Kısas-ı enbiya*” tabiri, Arapça nebi ve kıssa kelimelerinin çoğul hâllerinin kullanılmasıyla oluşturulan “*peygamber kıssaları*” anlamında kullanılmaktadır.⁵²

Tarih kitabı olmayan Kur’an, olayları örnek ve ibret olması hasebiyle zikretmektedir. Dolayısıyla Kur’an’ın doğru ve iyi anlaşılması, peygamberlerin rol model hayatlarının anlatıldığı peygamber kıssalarının da iyi anlaşılmasına bağlıdır. Bu sebeple, genel anlamda Kur’an kıssaları tarih boyunca üzerinde durulması gereken önemli hususlar arasında yer almaktadır.⁵³

Bir insanın hayatı tüm hataları yapmaya yetecek uzunlukta değildir. Bütün hataları ve bu hatalarının sonuçlarını tecrübe edip o hatalardan imtina etmeye insan ömrünün yetmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısı ile Allah’ın daha önceki insanların yaptıkları hataları sonuçları ile beraber akıbetlerini haber verdiği, uyarması ve rehberlik etmesi noktasında peygamberler göndermişti. Peygamber kıssaları işte bu sebeple insanların kendilerine hisse çıkarabildiği birer öğüt mahiyeti taşımaktadır çünkü zaman, mekân kavramları değişse de roller tekrar edebilmektedir.

2.4.1.2. Peygamber kıssaları hakkında genel bilgiler

İnsanlar için semadan arza uzanan Hablullah’ı tutabilmek ve hidayet nurunu takip edip dünya ve ahiret hayatını ihya etmek ancak peygamberlerin ayak izlerini takip etmekle mümkündür. Çünkü insanlara semadan yeryüzüne uzanan ip misali hidayet ve rahmet, kaynağı olan Kur’an-ı doğru anlamak peygamberlerin gösterdikleri yoldan gitmekle gerçekleşecektir. İşte tam da bu noktada peygamber kıssaları, bizlere peygamberlerin gösterdikleri yolu takip etmede örneklik teşkil etmektedir. Zira bu kıssalar da peygamberlerin daveti, ahlakı, karşılaştıkları güçlüklerle mücadele etme şekilleri, ibadet yaşantıları kısacası Kur’an da anlatıldığı kadarıyla hayatları insanlar için öğüt niteliğindedir. Bu bağlamda peygamber kıssalarının amaçları ile Kur’an’ın gayesi

⁵⁰ M. Süreyya Şahin, “Kısas-ı Enbiyâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/495.

⁵¹ Nisa: 4/64; Mü’min: 40/78.

⁵² Şahin, “Kısas-ı Enbiyâ”, 25/495-496.

⁵³ Öztürk, Dili, s. 21-25.

örtüşmektedir.⁵⁴ Bu açıdan Yüce Allah'a kulluk ve itaat ile tevhid akidesi peygamber kıssalarının yer aldığı A'râf, Hûd, Enbiyâ ve Şuarâ gibi surelerin odak noktasıdır.

Adı Kur'an da yer verilen peygamberlerin tebliğ faaliyetleri, ibretlik hayat hikâyelerinin bir kısmının ayrıntılı biçimde yer aldığı, bir kısmının ise özet olarak aktarıldığı görülmektedir. Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Yusuf gibi peygamberlere ait kıssalar oldukça detaylı nakledilmektedir. Kur'an-ı Kerim'in 114 suresinden 6 tanesinin isimleri, bizzat peygamberlerin kendi isimleri ileler.⁵⁵

2.4.1.3. Peygamber kıssalarının özellikleri

Peygamber kıssaları Yüce Allah'ın mesajlarını en etkili şekilde iletmek için kullanılan güçlü araçlardan biridir. Kur'an'da ki peygamber kıssalarının incelenmesi, muhataplarına sadece geçmiş olayları değil, bu olaylardan çıkarılabilecek dersleri ve alınacak ibretleri de sunar. Çünkü Kur'an'ın odak noktası bireylerin etrafında gelişen olaylar değil, inanç, ahlak ve davranışlarla bağlantılı ilahi ilkelerdir. Bundan ötürü Kur'an'ı Kerim'de peygamber kıssalarına, şahıs, zaman ve mekandan bağımsız bir şekilde bu kıssalarla verilmek istenen mesaja odaklanılarak ve belirli özelliklere uygun çarpıcı bir şekilde yer verilir. Peygamber kıssalarının en dikkat çekici özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Peygamber kıssalarında tekrar

Kur'an-ı Kerim'de bazı peygamber kıssalarının farklı yerlerde farklı üsluplarla zikredildiği görülmektedir. Kur'an'ın bu özelliği icazi yönünün, anlatımdaki başarı ise onun fesahat ve belagat açısından üstünlüğünün göstergesidir. Tekrarlanan peygamber kıssalarının her seferinde farklı bir yönüyle ele alınması, olayların verilmek istenen mesaja dikkat çekmek amacı taşıdığından kaynaklanmaktadır.

Kur'an'da kıssası en çok tekrar eden Hz. Musa peygamberdir. Ondan sonra tekrarı çok olan peygamber kıssası ise Hz. İbrahim'e aittir. Tekrar edilen hususlar daha çok tevhid akidesinin anlaşılması üzerinedir.⁵⁶ Her tekrar edilen kıssa genellikle farklı bir yönüyle ele alınmakta, insanlara farklı bir gayeyi aktarma maksadı taşımaktadır. Örneğin Yüce Allah

⁵⁴ Zuhurf: 43/44.

⁵⁵ bk. 10/Yunus; 11/ Hûd; 12/Yusuf; 14/İbrahim; 47/Muhammed; 71/ Nuh.

⁵⁶ M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yay., 1993), 113-114.

Hiz. Musa kıssasını aktarıırken A'raf suresinin 136. ayetinde Firavun ve beraberindekilerin sonu hakkında şöyle buyurmuştur:

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

“Bu nedenle onlardan intikam aldık. Ayetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları nedeniyle denizde boğduk.”

Yine aynı kıssa ile ilgili Yunus suresinin 90. ayetinde, bu hazin son tekrar belirtilirken o ana dair Firavun'un öleceğini anladığındaki iman edişi de bildirilmiş olduğu görülmektedir:

﴿وَجَوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَذْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ ءَامَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي ءَامَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾

“İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhâl onları takibe koyuldu. Firavun, boğulmak üzereyken, ‘İsrailoğullarının inandığı ilahdan başka gerçek ilah yok, ben de artık Müslümanlardanım’ dedi.”

Bunun yanı sıra Kur'an'da yer verilen kıssalar ile her bir peygamberin misyonu gereğince verilmek istenen mesajın ve düşüncenin kalpte iyice yerleşmesi, tekrar ile gerçekleşmesi sağlanmaktadır.⁵⁷ Peygamber kıssalarındaki gayenin de insanların öğüt almasını sağlamak olduğundan bunun tekrar ile desteklenmesi kadar tabii bir durum görünmemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, baştan sona tek surede yer alan Hz. Yusuf peygamber kıssasıdır.⁵⁸ Diğer peygamberlerin kıssaları genel itibarıyla kısa ve farklı surelerde anlatılmaktadır.

Peygamber kıssalarının gereksiz detaylardan uzak olması

Kur'an'da peygamber kıssalarına dair olaylara yer verilirken aşırıya gidilmemiş, verilmek istenen mesaj insanlara kolayca ulaşacak şekilde gönderilmiştir. Peygamber kıssaları hikâyeye amaçlı olmayıp mesaj verme gayesi taşımasından ötürü kimi zaman anlaşılmasında bazı detaylara yer vermek gereksiz olacağı için atlanmış, zikredilmemiştir. Örneğin, Hz. İsa'nın havarilerinin talebi üzerine gökten sofranın indirilmesi için yaptığı dua sonrasında Yüce Allah Mâide suresinde şöyle buyurmaktadır:

﴿قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾

⁵⁷ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 111-112.

⁵⁸ Kara, “Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 80.

“Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinata hiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!”⁵⁹

Ayette sofrâ ile ilgili hangi yiyeceklerin indirildiğine dair bilgi verilmemiştir. Taberiye göre hangi yiyeceklerin indirildiğinin müphem bırakılmasına bakılmaksızın üzerinde yiyeceklerin olduğu bir sofranın indirilmesini kabul etmekle yetinilmesi gerektiği belirtilir.⁶⁰ Yine Saffât suresinin 107. ayetinde ” *وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ* ” “Biz, İbrahim’e kurban edeceği oğluna bedel olarak büyük bir kurbanlık verdik.” Hz. İbrahim’e verilen kurbanlık hakkında detaylı bilgi verilmemiştir.

Kur’an’da Hz. Musa’nın asası ile Kızıldeniz’i yarıp yanındakilerle birlikte oradan geçtiği kısaca anlatılmıştı. Ancak İsrâoğulları ile ilgili geçiş sırasında yaşananlardan detaylıca bahsedilmemiştir.⁶¹

Yukarıdaki verilen örneklerde de görüldüğü üzere peygamber kıssalarında konu, verilmek istenen mesaj etrafında ele alınmakta, maksattan daha önemli olmayan hususlara yer verilmemiştir.

Peygamber kıssalarının gerçekliği

Peygamber kıssaları şüphesiz tarihî unsurlar taşımaktadır. Nitekim Kur’an-ı Kerîm’de Yusuf kıssası ile ilgili Hz. Peygamber’e hitaben:

﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ﴾

“Sana anlattığımız bu kıssa, gayb haberlerindendir. Biz bu kıssaları, sana biz vahiy yoluyla bildiriyoruz. Yusuf’un kardeşleri bir araya toplanıp tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin” denilmesi bunu desteklemektedir. Ancak ayetteki bilginin Hz. Peygamber’e verilmesi bir tarihî malumatın paylaşılması hasebiyle değildi. Zira Kur’an da yer alan diğer peygamber kıssalarında olduğu gibi yer, zaman, mekân gibi tarihî unsurların çoğunlukla müphem bırakılması bunu desteklemektedir. Her ne kadar amaç tarihî malumat vermek değilse de bu anlatılanların gerçek dışı kıssalar olduğu yönünde bir anlam çıkarılamaz. Peygamber kıssalarındaki tek gaye, bilgi vermek değil o bilgi ile hidayete ulaşılmasını sağlamak amacıyla o mesajı insanlara aktarmaktır. Kur’an’da yer verilen peygamber kıssaları diğer kıssalar gibi yaşanmış gerçek olaylardır.⁶² Örneğin, Kur’an-ı Kerîm’de Lût peygamberin kıssasında kavminin helakına dair bazı

⁵⁹Mâide: 5/115.

⁶⁰ Taberi, *Camîu’l Beyan an Te’vil-i Âyi’l- Kur’ân*, (Kahire: Daru’l- Hicr, 2001), 7/133-135.

⁶¹Şuarâ: 26/61-68.

⁶²Şimşek, s. 66.

izlerin hâlen ibret verici olarak varlığını devam ettirdiğine dair dikkat çekilmesi, anlatılanların gerçek yaşanmış olaylar olduğunun bir başka işareti olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶³

Ayetlerde peygamber kıssaları anlatılırken kavimlerin helak edilmesini bildirmek için kullanılan “ehleknê (*helak ettik*)”, peygamber gönderildiğine dair de “erselnê (*gönderdik*)” ifadelerinin kullanılması olayların geçmişte kesin olarak gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir.⁶⁴

2.4.2. Kur'an'ın nüzulü sırasında meydana gelen olaylar

Bu kategoride ise Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ın nüzulü sırasında meydana gelen olayların anlatıldığı kıssalar yer almaktadır.⁶⁵ Hicret ve İsrâ gibi Rasûlullah döneminde meydana gelen hadiselerin yanı sıra Âl-i İmrân suresinde söz edilen Bedir ve Uhut, Tevbe suresinde söz edilen Huneyn ve Tebuk ile Ahzâb suresinde söz edilen Hendek savaşları Hz. Peygamber'in insan ilişkilerinin değerlendirilebildiği kıssalardır.⁶⁶

2.4.3. Gaybî kıssalar

Gaybî kıssalarının kapsamını anlamanın yolu, gayb kelimesinin etimolojik olarak incelenmesinden geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “g-y-b” kökünden türeyen çeşitli formlardaki kelimelerin biri fiil kalıbında, diğerleri isim ya da sıfat formlarında olup toplamda gayb kelimesi 59 yerde geçmektedir.⁶⁷ Arap dili etimolojisi hakkındaki ilk kaynaklarda “غيب” kelimesi gizli, görünmeyen veya belirsiz anlamlarını taşır. Bu temel kavramdan yola çıkarak, gaybın çeşitli bağlamlarda farklı anlam katmanları oluşturduğunu söylemek mümkündür.⁶⁸ İbn-i Manzûr (ö. 711/1311), bu kelimeye “şüpheli” anlamını da vermiştir. Ancak genel anlamda bakıldığında, öne çıkan anlamı, beş duyunun algılayamadığı her şeyi kapsayan bir kavram olduğu hem manevi hem de maddi hususları içerdığı ve bunlara gayb denildiği anlaşılmaktadır.⁶⁹ Bu kelimenin ıstılahi manasına

⁶³ Ankebut: 29/35, Saffat: 37/137-138, Zariyat: 51/37, Hicr: 15/76.

⁶⁴ Şengül, s. 90.

⁶⁵ Remzi Kaya, “Kur'an Kıssalarının Tefsir Ve Teşri'deki Yeri”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III*, Tartışmalı İlmî Toplantılar 36 (İstanbul, 2002), 509.

⁶⁶ Resul Ersöz, “Kur'an'daki Kıssa ve Mucizelerin Aklen İzahının İmkânı Üzerine”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi SB Dergisi* 18/13 (2020), 302.

⁶⁷ Fethi Ahmet Polat, “Kur'an Ayetleri Işığında Gayb Bilgisi ve Mugayyebatı Hams (Beş Bilinmeyen)”, *Bakü Üniversitesi İlmî Mecmuası* 2/2 (2004), 19.

⁶⁸ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1991), 4/403.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/654-657.

bakıldığında ise hislerle kavranılamayan, akıl yoluyla da algılanamayan bir olgu olarak algılanan terim olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰

Gaybi kıssalar da duyularla veya akılla bilinemeyen olayları ifade eder. Bu kıssalar, gayb kavramıyla yakından ilişkilidir. Çünkü bu olaylar Allah'ın vahiy yoluyla bildirdiği, insanların kendi başlarına erişemeyecekleri hakikatlerdir. Ancak Allah'ın bildirdiği gaybi bilgilere peygamberleri muttali kılarak onları bu bilgiye sahip kılabilir.⁷¹ İşte bu noktada peygamberler, Allah'ın bildirdiği gaybi bilgilere aracılık ederek, bu gaybi kıssaları insanlara tebliğ etmişlerdir.⁷² Kur'an'da insanlara öğüt maksadı ile cennet, cehennem, cennet ehli, cehennem ehlinin durumları, Hz. Adem'in yaratılışı ve kıyamet gibi konular, gaybi kıssalar arasında yer almaktadır.⁷³ Şunu da belirtmekte fayda var ki, Allah tarafından seçilen yüksek vasıflı kişiler olan peygamberler, insanlara cennet, cehennem, kıyamet gibi gaybî konulardaki bilgileri, Allah'tan aldıkları emirlerle birlikte açıklamışlardır. Ancak peygamberler hiçbir zaman her şeyi bildiklerine iddia etmemiş, yalnızca Allah'ın onlara bildirdiği şeyleri bilebileceklerini ve bu görevlerinde de Allah'ın elçileri olduklarını vurgulamışlardır.⁷⁴ Bu durum birçok ayette açıkça dile getirilmiştir.⁷⁵

⁷⁰ İlyas Çelebi, "Gayb" (TDV Yayınları, 1996), 13/403-404.

⁷¹ bk. Âl-i İmrân: 3/ 179.

⁷² Sadık Kılıç, "Kur'an'da Gayb Âlemi", *Kur'an Ve Tefsir Araştırmaları -V (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi -I)*, 39 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 46.

⁷³ Şengül, s.499.

⁷⁴ Ethem Levent, "Kur'an-ı Kerim'de Gayb Bilgisi", *DİB Dergisi* 13/4 (t.y), 227-228.

⁷⁵ bk. Mâide: 5/109; En'am: 6/50; Hûd:11/31.

2.5. Kur'an'ı Kerimde Ülü'l-azm Kavramı

Kur'an'da ülü'l-azm tabirinin kullanıldığı görülmektedir. ülü'l-azm kavramı, peygamberlerin taşıdığı belirli nitelikleri ifade eden önemli bir terimdir. Peygamberlerin gösterdiği sabır ve azimle bağlantılı olarak derin anlamlar ihtiva etmektedir. Öncelikle anlam tahlili yapmak, bu tabir ile Yüce Allah'ın insanlığa ilettiği evrensel mesajları anlama hususunda önem arz etmekte olduğu düşünüldüğünden, etimolojik yapısının incelenmesi yerinde olacaktır.

2.5.1. Ülü'l-'azm terkininin etimolojik yapısı ve anlam tahlili

Ülü'l-azm terkini “أُولُو” “Ulu” ve “الْعَزْمُ” “azm” olmak üzere iki sözcükten oluşmaktadır. Bu terkipte yer alan “azm” kelimesinin lügavi manasına bakılacak olursa “ısrarla istemek, kesinleşmiş karar, kastetmek, irade ve sabır” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁶ O hâlde “azm”, diğer bir ifadeyle “azim” kelimesi için insanın bir konu veya bir şey hakkında iradesini bağlayıp o konu veya o şey hakkında kararlı olup iradesini ona bağlamasıdır denilebilir. Kur'an-ı Kerîm'de de bu minvalde beş ayette “iyilikte sebat ve kararlılık”⁷⁷, dört ayette ise “kesin karar vermek”⁷⁸ manasında kullanılmıştır.

“Ulu” sahip olanlar⁷⁹ anlamında; “azm” ise kararlılık, dayanıklılık, sabır kelimelerinden oluşan ülü'l-azm terkinii azim sahiplerinin Allah'ın kendilerinden yerine getirilmesini istediği (emrettiği) şeylere kalbi kesinlik ile bağlayıp kararlılık, sabır ve sebat göstererek maksadı takip edip gayret sarf eden peygamberler demektir.⁸⁰

Ülü'l-azm tabirinin tüm bunlardan hareketle “sabırlı, gayretli ve kararlı” kimseleri ifade ettiği görülmektedir. Bu tabir aynı zamanda Kur'an'da, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) peygamberlerden azimli ve kararlı olanların sabretmesi gibi sabırlı olmasının emredildiği bir ayette (Ahkâf 46/35) geçmektedir. Bu tabirin kapsamına giren peygamberlerin kimler olduğu, bir kısmına mı yoksa tamamına mı matuf olduğuna bakmak yerinde olacaktır.

⁷⁶ Mustafa Çağrııcı, “Azim”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1991), 4/328-329.

⁷⁷ bk. Âl-i İmrân: 3/186; Tâhâ: 20/115; Lokmân: 31/17; eş-Şûrâ: 42/43; el-Ahkâf: 46/35.

⁷⁸ Bakara: 2/227, 235; Âl-i İmrân: 3/159; Muhammed: 47/21.

⁷⁹ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, “Ülü'l-Azm”, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM, 2010), 328; Muhammed Aruçi, *Ülü'l-Azm*, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, İstanbul, 2012), 42/294-295.

⁸⁰ Emalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraevyn, 2007), 7/131.

2.5.2. Kur'an'da adı geçen ülü'l-azm peygamberler

Kur'an-ı Kerim'de "ülü'l-azm" olarak nitelendirilen peygamberler kimlerdir ve bu unvanı neden almışlardır? Ülü'l-azm peygamberler, yüksek ahlaki değerleri ve büyük zorluklarla başa çıkma yetenekleriyle tanınmaktadır. İslam dinine ait bir terim olan ülü'l-azm ile ilgili Yüce Allah, Kur'an'da Hz. Muhammed'e hitaben şöyle buyurmuştur:

﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ ۚ بَلَّغْ فَهَلْ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ﴾

"Ey Resûlüm! Ülü'l-azm' azim sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabret"⁸¹ ayeti göstermektedir ki bu ifade bazı peygamberlere işaret etmektedir. Dolayısı ile ayette geçen "ülü'l-azmi mine'r-rusûli"deki "min" harfî cer'i "teb'iz" yani "bir kısma ait" anlamında kullanıldığında peygamberlerin hepsinin değil içlerinden bazılarının olduğu anlaşılmaktadır.⁸² Bu ifade hakkında her ne kadar Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a (ö. 1942) göre bütün peygamberlerin kastedildiği belirtilsede⁸³ tercih edilen görüş, peygamberlerin tamamı değil "bir kısım azim sahibi peygamberler"⁸⁴ dir.

Tercih bu istikamette olunca hemen peşinden ayette geçen azim sahibi peygamberlerin kimler olduğu ve sayıları konusu gündeme gelir. Ahzab suresinin şu ayeti ülü'l-azm peygamberlerin beş kişi olduklarına dair delil gösterilmiştir: "Biz peygamberlerden, verdiğimiz elçilik görevini yapmak, hak dine davet hususunda kesin söz almıştık. Senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan, onlardan sağlam bir söz almıştık."⁸⁵

Söz konusu ayette Hz. Peygamber başta olmak üzere resullerden beş tanesinin adının zikredilmesi ülü'l-azm kapsamında değerlendirildiklerinin bir başka göstergesidir. Burada "sapasağlam bir söz" ağır taahhüt alındığını ifade ederken ismi geçen azim sahibi beş peygamberden, peygamberleri kabul, Allah'ın dinini insanlara ulaştırma ve uygulama,⁸⁶ yardımlaşma ve birbirlerine destek olma konularında söz alındığı belirtilir.⁸⁷ Bahsi geçen ayette peygamberler sıralanırken Hz. Peygamber'in ilk sırada zikredilmesinin tazim için

⁸¹ Ahkaf: 46/35.

⁸² Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî, (Beyrut, 1988), 4/447; Salih Karacbey, "Ülü'l Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (1998), 298.

⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/132.

⁸⁴ Ebû Câfer en-Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân-ı Kerim*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Ümmü'l-Kura Üniversitesi, 1988), 6/454-455.

⁸⁵ Ahzâb: 33/7.

⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/327.

⁸⁷ Âl-i İmran: 81.

olduğu aktarılmaktadır.⁸⁸ Taberî'nin (ö. 310/923) bildirmesiyle Hz. Peygamber'in ilk sırada zikredilmesiyle ilgili Kateden şu hadis rivayet edilmiştir: “*Ben yaratılıştan peygamberlerin ilkiydim, fakat risalet görevinde onların sonuncusuyum*”⁸⁹ buyurdu. Yaratılıştan daha ziyade “yaratılışı takdir edilen” şeklinde anlamak daha doğrudur. Çünkü ilk yaratılan Hz. Adem (as)'dır.

Ahkaf suresinin 35. ayetinde ismi geçen beş peygamberin ülü'l-azm hitabıyla dikkat çeken üç kavram ile anılması -sabır, azim ve misâk kavramı- diğer peygamberlerin sabır ve azimden yoksun olduğu anlamını taşımamaktadır. Nitekim Kur'an'da 20 civarı ayette sabır kelimesiyle Resulullah'a nispet edilirken diğer peygamberlere de nispet edildiği görülür.⁹⁰ Yine azimle ilgili olarak, “azim sahibi peygamberler” ifadesi hakkında bazı müfessirlerce peygamberleri azim sahibi olanlar ve olmayanlar diye ayrılmasının doğru olmadığı belirtilir.⁹¹ Bütün peygamberlerin azim ve kararlılık sahibi olduğu ifade edilir ve ayette isimleri zikredilmeyen peygamberlerden Hz. Yakub,⁹² Hz. Yusuf ve Hz. Eyüp gibi peygamberlerinde azim sahibi oldukları vurgulanır.⁹³ Ancak bazı peygamberlerin bu ölçüde olmadığı da ifade edilir. Kur'an'da Hz. Adem' de azmin,⁹⁴ Hz. Yunus'ta da sabrın noksan olduğunun belirtilmesi bunun göstermektedir.⁹⁵ Bu durum gösteriyor ki ayette geçen “ülü'l-azmi mine'r-rusûli”⁹⁶ ifadesindeki “min” harfi cer'i “teb'iz” yani bir kısmını ifade etmek içindir görüşü daha isabetlidir. O hâlde Kur'an-ı Kerim'de yer alan azim sahibi peygamberleri ifade eden ülü'l-azm ifadesi, peygamberlerin bir kısmı için kullanılmıştır. Bu görüşü benimseyen İslam âlimlerince azim sahibi peygamberlerin beş kişi olduğu ve isimleri Ahzâb suresinin 33/7. ayetine dayanılarak kendilerinden kuvvetli taahhüt alındığı belirtildikten sonra zikredilen Hz. Muhammed, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'dır.

Bahsi geçen beş peygambere indirgeyen ve yaygın olan görüşün bu olmasına karşılık diğer peygamberlerin de ülü'l-azm olduklarına dair bir görüşünde mevcut olduğu görülmüştür. Lakin bu görüş ülü'l-azm oldukları belirtilen beş peygamberin dışındaki peygamberlerin dâhil edilebilmesine dair yeterli delil ve kaynağın bulunmaması, Tevhid

⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/327.

⁸⁹ Taberî, *Camiu'l Beyan an Te'vil-i Âyi'l- Kur'ân*, 19/22-23.

⁹⁰ Aruçi, *Ülü'l-Azm*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 42/294-295.

⁹¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 4/717.

⁹² Yusuf: 12/83.

⁹³ Beyzâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil Beydâvî Tefsiri*, (Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrâsi'l-Arabî, 1998), 5/117.

⁹⁴ Taha: 20/115.

⁹⁵ Kalem: 68/48.

⁹⁶ Ahkaf: 46/35.

mücadelesi açısından da, ülü'l-azm olarak belirtilen beş peygamberin insanlığa yönelik evrensel mesajlar verirken, diğer peygamberlerin misyonlarının genellikle belirli topluluklarla sınırlı kalması, daha yerel düzeyde mesajlar ileterek toplumlarındaki ahlaki ve sosyal sorunlara odaklandıkları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla belirtilen noktalardan zayıf görülen bu görüş pek fazla itibar görmemiştir.

Ancak yine de belirtmekte fayda var ki, tüm peygamberler tebliğ vazifelerini yerine getirmekte kararlı ve ciddidirler. Onlar, Allah'tan aldıkları görevleri yerine getirmek için çaba harcamışlardır. Bazı peygamberlerin çektikleri sıkıntılar ve karşılaştıkları zorluklar, onların gösterdiği azim ve sebatı ön plana çıkarmaktadır. Bu sebeple, resuller arasında azim sahibi yani “ülü'l-azm” oldukları, diğer peygamberlerden ayrıcalıklı özelliklere sahip olmalarından ötürü bu tabirle anıldıkları anlaşılmaktadır. Bütün peygamberler, tebliğ vazifesini yerine getirme bakımından aynı görevle vazifelendirilmişlerdir ve temel olarak aynı sıfatlara sahiptirler. Ancak Kur'an-ı Kerim'de her peygamberin farklı yönleri vurgulandığı söylenebilir.⁹⁷ Bir peygamberin belirli bir vasfı ile öne çıkarılması, diğer peygamberlerin bu vasıflardan tamamen yoksun olduğu anlamına gelmez. Belirtilen ayetlerde bazı peygamberler ülü'l-azm vasıfları ile ön plana çıkarılmıştır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken önemli bir konu ise peygamberlerin gönderildikleri toplum ve dönem ile memur kılındıkları vazifelerin boyutlarının farklılık göstermesidir. Peygamber kıssaları Kur'an'ın ışığında incelendiğinde kimi peygamberlerin sorumluluk bakımından daha ağır bir yükü vazifelendirildiği görülür. Ayrıca bu peygamberlerin muhatap oldukları kavimler, dönem ve şartlar göz önünde bulundurulduğunda verdikleri mücadeleler ile onların peygamberlik misyonları daha iyi anlaşılır.

Kur'an-ı Kerim'de peygamberler arasındaki farklılığı ifade eden “fazl” kelimesine verilen anlam, konunun anlaşılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Bakara suresi 253. ayetinde:

﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ...﴾

“Biz, peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.”

geçen “fazl” kelimesine “فَضَّلْنَا” “üstün kıldık” manası değil de “fazlalık, lütuf”⁹⁸ anlamı verilerek (İşte o elçiler ki her birine farklı lütuflarda bulunduk.) bakıldığında kastedilen mesajın daha doğru bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülebilir. Verilen

⁹⁷ bk. Sâd. 38/17-19.

⁹⁸ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l- Ayn* (Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003), 3/326-327; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz Fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz* (Beyrut: Darü'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1996), 3/236-237.

büyük sorumluluk, ağır taahhüt ve bir hayli meşakkatli tebliğ süreçlerinde öne çıkan önemli vasıflara sahip olmaları hususu yukarıdaki düşünciyi destekler niteliktedir.

Netice itibarıyla Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in ülü'l-azm peygamberlerden oldukları, ismi geçen bu beş peygamberin hayatları ve onları diğer peygamberlerden ayıran, "ülü'l-azm" ifadesine mazhar olmalarında etkisi olduğu düşünülen ortak vasıfları hakkında detaylı bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

3. ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİN HAYATLARI

Bu bölümde, ülü'l-azm peygamberlerinin Kur'an'da anlatılan kıssaları uzun uzadıya ele alınmadan onların hayatlarında ön plana çıktığı düşünülen bazı özelliklere değinilecektir. Ülü'l-azm kabul edilen peygamberlerin hayatları Kur'an kıssaları bağlamında öne çıkan bazı yönleri ile ele alınacaktır.

3.1. Hz. Nuh'un Hayatı

Hz. Nuh'un soy kütüğü İslami kaynaklarda Tevrat'taki gibi Nuh b. Lamek b. Metuşelah b. Uhnuk (Hanok-İdrîs) b. Mehelaïl (Mahalalel) b. Kaynan (Ken'ân) b. Enuş b. Şis (Şît) b. Âdem şeklinde yer almaktadır.⁹⁹ Nuh sözcüğünün Arapça asıllı olup nevh (ağlamak, dövünmek) kökünden geldiği, kendi nefisini kötülediğinden veya tövbe etmeyip boğulup giden kavmine üzüldüğünden ona bu adın verildiği söylenmektedir. Bununla birlikte kelimenin Arapça olmadığını kabul eden görüşler de mevcuttur.¹⁰⁰

Hz. Adem'den sonra aralarında on asır olduğu belirtilen, kendisine risalet görevi verilen ilk peygamber Hz. Nuh, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde diğer peygamberlere oranla genişçe anlatılan ve "ülü'l-azm" olarak isimlendirilen beş peygamberden biridir.¹⁰¹ Ancak Kur'an'da Hz. Nuh'un hayatının risalet görevinin sonraki sürecinden bahsedilmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim biyografik bir eser değildir, peygamberlerin hayat hikâyelerinin yer alış gayesi insanlara rehber ve hidayet kaynağı olmakla birlikte buna bağlı olarak dünya ve ahiret saadetini gösteren yollara vurgu yapma gayesi taşıdığı söylenebilir.¹⁰² Hz. Nuh, Kur'an-ı Kerim'de 43 yerde ismen zikredilmiş ve 28 surede ise ondan bahsedilmiştir. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de adı sure ismi olarak geçen (71. Sûre) 6 peygamberden de biridir.¹⁰³ Hz. Nuh'un "resul" yani gönderilmiş elçi olduğu da bildirilmiştir.¹⁰⁴

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh'un mücadelesi, tebliği ve kavminin tepkileri oldukça detaylı bir şekilde gözler önüne serilmiş ve şahsiyetine dair önemli bilgiler aktarılmıştır.

⁹⁹ Ömer Faruk Harman, "Nuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Ansiklopedisi, 2007), 33/226.

¹⁰⁰ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît* (Beyrut: Mektebetü Tahkîki't-Turâs Fî Müesseseti'r-Risale, 2005), 26.

¹⁰¹ Harman, "Nuh", 33/226.

¹⁰² Süleyman Mollaibrahimoğlu, "Nuh Kıssası", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi* 7 (1988), 56.

¹⁰³ bk. Kur'an, 11. Hûd, Kur'an, 14. İbrahim, Kur'an, 47. Muhammed, Kur'an, 71. Nuh, Kur'an, 10. Yûnus, Kur'an, 12. Yûsuf

¹⁰⁴ Hûd: 11/25-35.

3.1.1. Yaşadığı dönem ve peygamber olarak görevlendirilmesi

Hız. Nuh zamanında yaşayan insanlar Allah'ı unutmuş, yıldızlara tapmaya, sayıları bir hayli olan bu yıldızlar adına putlar yapmaya başlamıştı. Her bir put bir yıldızı temsil etmektedir. Bu putların en önemlileri: “*Yeğüs, Vedd, Süva, Yeük ve Nesr*” idi.¹⁰⁵ Aynı zamanda Hız. Nuh'un içerisinde bulunduğı toplum, sevilen sayılan insanların ölümlerinin ardından bu insanlar adına putlar yapmışlardı. Bu putlar, her ne kadar ölmüş insanların hatıralarını yaşatmak adına yapılmışsa da daha sonraki dönemlerde dikilme sebepleri unutulmuş, bu putlar birer tanrı olarak kabul edilmeye başlanmıştır.¹⁰⁶ Yüce Allah Hız. Nuh'u kavmini bu yanlış inanışlarından uzaklaştırıp tevhit inancına döndürmek için peygamber olarak göndermişti.¹⁰⁷ Hayatının büyük bir kısmını inkârcılarla mücadele içinde geçiren Hız. Nuh, Kur'an-ı Kerîm'de “*ülü'l-azm*” olarak adlandırılan peygamberlerin ilkidir.¹⁰⁸

Hız. Nuh'un Irak'ta yaşadığı belirtilmiştir. Putlara tapan kavmini, başlarına gelecek azapla korkutmak, bozulmuş ahlaki nizamı tekrar tesis etmek ve bir olan Allah'a ibadete davet etmek üzere, peygamber olarak gönderilmiştir.¹⁰⁹

Hız. Nuh, peygamberlik görevinin kendisine verilmesi üzerine kavminden Allah'a kulluk etmelerini istemiş ve şöyle demiştir:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾

“*Ey kavmim, Allah'a ibadet edin, sizin O'ndan başka hiçbir ilahınız yoktur*”.¹¹⁰

Nuh (a.s), kavmine peygamberlik yapmış ve yukarıdaki ayette de belirtildiğı üzere dokuz yüz elli sene süren bir mücadele dönemi geçirmiştir. İnkârcılıkta ileri gidenleri açık bir şekilde uyarmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, Hız. Nuh ile kavmi arasında geçen konuşmaların bir kısmı şu şekilde belirtilmektedir:

﴿قَالَ يٰقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ (إِن أَعْبُدُوا اللَّهَ وَأَتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا) (يَعْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِن أَجَلُ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

“*Ey kavmim, muhakkak ki ben size gönderilmiş apaçık bir uyarı elçiyim. Allah'a ibadet edin; O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin; ki Allah bir kısım günahlarınızı*

¹⁰⁵ Nüh: 71/23.

¹⁰⁶ Harman, “Nuh”, 33/226.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân: 3/33; Nisâ: 4/163.

¹⁰⁸ Ahkâf: 46/35; Ahzâb: 33/7-8; Nisâ: 4/163.

¹⁰⁹ Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2011), 255.

¹¹⁰ Ankebût: 29/14.

başılasın, size belirli bir vadeye kadar müddet tanısın. Elbette ki Allah'ın belirlediği vade geldiğinde artık ertelenmez. Keşke bilseydiniz!”¹¹¹

Hız. Nuh, kavmine Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olarak kendini tanıtarak onlara Allah'ın emir ve yasaklarını anlatmaya devam etmiştir. Kavmin ileri gelenleri, peygamberin insan olduğunu ve peygamberlik iddiasının hükümsüz olduğunu düşünerek Hız. Nuh'un kendi üzerlerinde hâkimiyet kurmak istediğini savunmuşlardı. Kendilerine göre, eğer Allah peygamber gönderecek olsaydı, melekleri peygamber olarak gönderirdi. Bu nedenle, Nuh'un iddialarını delilik olarak nitelendirdiler ve onu kabul etmek istememişlerdi. Hız. Nuh'un kavminin bu yanlış inançları Kur'an'da şu şekilde ifade edilir:

“Peygamber olduğunu iddia eden bu adam sizin gibi bir beşerdir. Size karşı üstünlük taslamak istiyor. Eğer Allah bir peygamber göndermek isteseydi, elbette ki bize melekler gönderirdi. Daha önce biz, atalarımızdan bir insanın peygamber olarak gönderildiğini duymadık. Bu adam, içinde delilik bulunan bir kişiden başkası değildir.”

Ancak Hız. Nuh, kavminin yanlış anlayışlarına ve karşı koymalarına rağmen Allah tarafından gönderilen bir elçi olduğunu söyleyerek onlara Allah'ın emirlerini ve yasaklarını anlatmaya devam etmişti. Sürekli olarak Allah'ın birliği prensibinden hareketle, putların hiç kimseye fayda veya zarar veremeyeceğini, insanların bir ve tek olan Allah'a kulluk etmeleri gerektiğini vurgulamıştı. Aynı zamanda Allah tarafından kendisine bildirilen emirleri kavmine aktarmaya çalışmıştır.¹¹²

3.1.2. Kavminin Hız. Nuh'a isyanı

Kur'an'da Hız. Nuh'un resul olduğu, kavmini ilk olarak Allah'ı birlemeye davet ettiği, iman etmemeleri sonucunda ilahi azabın varlığı ile uyarılarak ahiretin varlığının hatırlatıldığı aktarılmıştır.¹¹³

Hız. Nuh'un Allah'a davetine karşılık özellikle “الْمَلَأَ” “mele” kavramıyla ifade edilen kavminin ileri gelenleri ve zenginleri, onu sapkınlıkla suçlamışlardır.¹¹⁴ Buna karşılık Nuh (a.s.) derin bir samimiyetle kendisinde sapkınlık olmadığını, resul sıfatı ile bir peygamber olduğunu, Allah'tan aldığı vahiy ile tebliğ ettiğini ifade etmiştir.¹¹⁵ Burada Hız. Nuh'un,

¹¹¹ Nüh: 70/2-4.

¹¹² Hüd: 11/25-35.

¹¹³ A'râf: 59.

¹¹⁴ A'râf: 60.

¹¹⁵ A'râf :7/61.

kavminin dikkatini çektiği hususlar; kendisine vahiy geldiği ve peygamber olduğu, ilahi buyruklara itaat ve yasaklardan sakındırmak gayesiydi. Ayrıca Allah'ın rahmetine mazhar olmanın şaşılacak bir durum olmadığıda vurgulanmaktadır.¹¹⁶

Hz. Nuh'un kavmi, peygamberliğine iman edip tabi olmaları için onda ve ona tabi olanlarda kendilerinden üstün olduğuna dair dünyalık, maddi bir üstünlük aramışlardı. Hz. Nuh'a tabi olanları basit görünümlü ve alt tabakadan kimseler olarak adlandırdıkları, küçümsedikleri gibi Allah'a olan inançlarının da göz ardı etmişlerdi.¹¹⁷ Bu durum aslında onların ne kadar imana uzak olduklarının bir göstergesidir. İnkarcıların sergiledikleri bu tavır, hakikati kavrayamamalarından ve kibirlerinden kaynaklanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Kavim yetkilileri, kendilerinden hiçbir karşılık beklemeden tebliğini yerine getirdiğini ifade eden Hz. Nuh'tan, mümin kimseleri yanından kovmasını istemişlerdi. Hz. Nuh, bu isteklerini yaptığı takdirde kendisini Allah'a karşı kimsenin koruyamayacağını belirterek, bu taleplerinin büyük bir haksızlık olduğuna işaret etmiştir.¹¹⁸ Devamında ise Hz. Nuh, kavminin bu istekleri ile onların cahillik eden bir topluluk olduklarını onlara göstermeye çabalamıştır.¹¹⁹

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh'un inkârcı kavminin şüphe ve tereddütlerine cevap mahiyetinde hem akli delillere başvurduğu hem de Rabbinin kendisine verdiği rahmeti anlamama noktasında kör kalmış olabileceklerine işaret ettiği, iman etmeleri hususunda zorlama olmayacağı, peygamberlerin sadece tebliğ görevini yerine getirmekle vazifeli oldukları bildirdiği görülmektedir.¹²⁰

Uzun yıllar kavminin arasında kalıp onları Allah'ı birlemeye davetini azimle sürdüren Hz. Nuh, karşılığında kavminden hiçbir beklentisi olmadığını ve ecrinin ancak Rabbine ait olduğunu da bildirmiştir.¹²¹

Görevini eksiksiz yerine getirme gayreti gösteren Hz. Nuh'un içten çabasına rağmen yalancılıkla ithamda ısrar eden kavminin, yaptıklarının dünyadaki cezası olan tufan ile helak edildiği aktarılmıştır.¹²²

¹¹⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsir*, 2020, 2/543.

¹¹⁷ bk. Hûd: 11/27, Karaman vd, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/165.

¹¹⁸ bk. Hûd: 29- 30.

¹¹⁹ bk. Hûd: 29.

¹²⁰ bk. Hûd: 11/28.

¹²¹ bk. Yûnus: 10/71.

¹²² A'râf: 7/64.

3.1.3. Tufanın gelmesi

Hız. Nuh, her ne kadar tüm karşı çıkışlara rağmen davetinde gayretli olsa da ahireti hatırlatsa da kavminin reddetmekte ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır.¹²³ Yüce Allah tarafından Hız. Nuh'a artık kavminin eza ve eziyetlerinden ötürü kederlenmemesi,¹²⁴ o ana kadar iman edenler dışında kimsenin iman etmeyeceğı vahyedilmişti. Bu gerçeğın bildirilmesinin ardından Hız. Nuh'un gemi yapımına başlaması ve haktan sapanlar için istiğfar talebinde bulunmaması, yaklaşan felaketin kavmi üzerinden kaldırılmayacağı haber verilmiştir.¹²⁵ Bu noktada belirtilen ayete¹²⁶ göre, Hız. Nuh'a Tufan sırasında Allah'tan kurtulmaları için münacatta bulunmaması gerektiğinin bildirilmesi, Hız. Nuh'un yumuşak kalpli bir yapıya sahip olduğunu işaret etmekle birlikte geri çevrilmeyen ilahi azabın geleceğini duymak ile şahit olmak arasındaki dehşet verici sahneye de işaret ettiğı söylenebilmektedir.¹²⁷

İnkârcı guruh, gemi yapımına başlayan Hız. Nuh'u rahat bırakmamış, peygamberlikten marangozluğa geçtiğı ile ilgili dalga geçmeye devam etmişlerdir. Hız. Nuh ise yaklaşan felaketi hatırlatmış ve o gün geldiğinde asıl kendilerinin alay edilecek durumda olacağını haber vermiştir.¹²⁸

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ ءَامَنَ وَمَا ءَامَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ

*“Nihayetinde emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nuh'a dedik ki: “Her cins hayvandan birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir.” Zaten ona pek az kimse iman etmişti.”*¹²⁹

Gemi yapımı tamamlanınca tufanın gelmekte olduğu belirtiler görölmeye başlanmış Hız. Nuh'tan her türden birer çifti gemiye bindirmesi bildirilmiş ve Allah'ın anılması vahyolunmuştu.¹³⁰ Tufanın başlamasıyla ilgili işaretler ifade edilirken kullanılan وَفَارَ التَّنُّورُ “fâre't-tennûr” (çoşan sular) şeklinde ifade edilen bu kelime, fişkıarak yeryüzünü

¹²³ bk. Hûd: 11/30-35.

¹²⁴ bk. Hûd: 11/36.

¹²⁵ bk. Hûd: 11/37.

¹²⁶ bk. Hûd: 11/37.

¹²⁷ Muhammed Ali Sâbûnî, *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*, çev. Hanifi Akın (Ahsen Yayınları, 2003), 2/137.

¹²⁸ bk. Hûd 11/38-39.

¹²⁹ Hûd 11/40.

¹³⁰ bk. Hûd 11/40-41.

kaplayan suları ifade etmektedir.¹³¹ Taberî, 'tennûr' kelimesiyle ilgili farklı görüşleri zikrettikten sonra, en isabetli görüşün ekmek yapılan tandır olduğunu ifade etmiştir. O dönemde Arapların bu kelimeyle tandırı kastetmelerine dayanarak, Yüce Allah'ın indirdiği vahyin, toplumun dilinde yaygın olarak kullanılan anlamı tercih etmesinin daha doğru olduğunu vurgulamıştır. Taberî, ayrıca Hz. Nuh'a tufanın geliş alameti olarak tandırdan suların fışkıracağının daha önce bildirilmiş olduğunu belirtmektedir.¹³²

3.1.4. Hz. Nuh'un oğlu ile imtihanı

Hz. Nuh'un (as) en zor sınavlarından biri, oğullarından biriyle yaşadığı imtihandır. Kavminden birçok kişinin iman etmediği gibi, ailesinden de eşi ve oğullarından biri iman etmemiştir. Onların iman etmeleri için büyük çaba harcamasına rağmen sonuç alamamıştır. Tufan başladığında, Hz. Nuh ve beraberindeki müminler Yüce Allah'ın emriyle gemiye binmişlerdi. Geminin dağlar kadar olan dalgalar arasında sürüklendiği sırada, Hz. Nuh, kendisine aynı karşılığı vermeyen oğluna 'yavrucuğum' diyerek baba şefkati ve merhametiyle seslenmiş; o gün gemiye binenler dışında kurtuluş olmadığını, kâfirlerle birlikte olmaması gerektiğini söyleyerek onu uyarmıştır. Ancak oğul, babasını dinlemeyip dağa çıkarak kurtulacağı zannına kapılmış ve dev dalgalar arasında boğularak hayatını kaybetmiştir.¹³³

Oğlunun dalgalar arasında kaybolduğunu gören Hz. Nuh, beşer olması hasebiyle oğluna duyduğu duygularla, Allah'ın ehlinin kurtulacağına dair ahbine dayanarak oğlunun da ehlinden olduğu ve neden kurtulmadığını Rabbine sorduğu görülmüştür. Ancak ayette, ehilden olmanın soy bağı ile değil, iman bağı ile mümkün olduğu, oğlunun ehlinden olmadığı belirtilmiştir. Bu noktada, iman etmenin ya da küfrün genetik olarak aktarılmadığı, müşrik ve kâfirler için bağışlanma talep edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Hz. Nuh'un bu husustaki duadan men edilmesi de bunu göstermektedir. Ayetin devamında, Hz. Nuh derhâl tövbe edip bilmediği hususlarda bir şey istemekten Allah'a sığınmıştır.¹³⁴

¹³¹Ebu'l-Fidâ İsmail bin Ömer bin Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm* (Riyad: Dâru'l Taybe, 2008), 4/320.

¹³² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/393.

¹³³ bk. Hûd: 11/42-43.

¹³⁴ bk. Hûd: 11/45-47.

3.1.5. Tufanın sona ermesi

Tufan sona ermiş, Hz. Nuh ve beraberindekilere kendileri için bereketli ve güvenli kılınan topraklara inilmesi emredilmiştir.¹³⁵ Kur'an'ın Yunus suresi 71. ayetinde gemidekilerin kurtulduğu, uyarılara kulak tıkayanların ise helak olduğu aktarılır.¹³⁶

Hz. Nuh Kur'an'ın beyanıyla gece gündüz demeden hem bilfiil hem de kavlen 950 sene kavmini Allah'ı birlemeye davet etmiştir. Ancak kavmi bu davete kulağını ve gözünü kapatarak haddi aşan tepkiler göstermiş ve helaklarıyla sonuçlanacak yolu takip ederek kendi sonlarını getirmişlerdir.

3.2. Hz. İbrahim'in Hayatı

Hz. İbrahim, Hz. Musa'dan sonra Kur'an-ı Kerim'de en çok bahsi geçen peygamberdir. Adına müstakil bir sure (14. Sure) bulunmaktadır.¹³⁷ Aynı zamanda Hz. İbrahim, Kur'an'da en çok adı geçen ülü'l-azm peygamberlerinden biridir.¹³⁸ Kur'an'da Hz. İbrahim'le ilgili *“Kitap'ta İbrahim'i de an. Gerçekten o, son derece dürüst bir kimse, bir peygamber idi.”*¹³⁹ ayetinde olduğu gibi diğer birçok ayette onun hayatı hakkında bilgi verilmektedir. Kur'an-ı Kerim'deki 25 surede, Hz. İbrahim ismen 69 yerde geçmektedir.¹⁴⁰

Kur'an-ı Kerim'in değişik bölümlerinde Hz. İbrahim'in babasına, ailesine, gençliğine, eşlerine, çocuklarına, soyu ile ilgili bilgilere ve kavmiyle olan mücadelesine yer verilmiştir.¹⁴¹ Hz. İbrahim'in babası ve kavmine yönelik Allah'ı birlemeye daveti 8 ayrı surede tekrar edilmiştir. Bunlardan 7'si¹⁴² Mekke'de, 1'i¹⁴³ ise Medine'de inzal olmuştur.

Hz. İbrahim kıssalarının en belirgin özelliklerinden biri müşriklerin durumlarına göre sık tekrarların yer almasıydı. Bunlardan Mekke'de inzal olmuş 4 ayrı surede¹⁴⁴ tekrarlanan, Lût kavmini helak etmek için gönderilen meleklerin Hz. İbrahim'in yanına uğramaları ve kendisine bir oğul müjdelemelerini anlatan kıssadır.

¹³⁵ bk. Hûd: 11/48.

¹³⁶ bk. Yûnus: 10/73.

¹³⁷ Kaya, “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, s. 47.

¹³⁸ Ömer Faruk Harman, “İbrahim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/269.

¹³⁹ Meryem: 19/41.

¹⁴⁰ bk. Hz. İbrâhîm (a.s.)'ın ismi Kur'an-ı Kerim'in 25 suresinde toplam 69 yerde geçmektedir.

¹⁴¹ bk. Bakara, En'âm, Enbiyâ, Sâffât ve Şuarâ Sureleri.

¹⁴² bk. Kur'an, 6. En'âm, Kur'an, 19. Meryem, Kur'an, 21. Enbiyâ, Kur'an, 26. Şuarâ, Kur'an, 29. Ankebût, Kur'an, 37. Sâffât, Kur'an, 43. Zuhurf.

¹⁴³ Tevbe: 9.

¹⁴⁴ bk. Kur'an, 11. Hûd, Kur'an, 15. Hicr, Kur'an, 29. Ankebût, Kur'an, 51. Zâriyât.

3.2.1. Yaşadığı dönem

Hız. İbrahim'in kesin olmamakla birlikte Irak toprakları içinde kalan “Ehvaz” yakınlarındaki “Sus” şehrinde doğduğu rivayet edilmiştir. Diğer bir rivayete göre ise Harran'da doğduğu ve babasının onu Babil'e götürdüğü ileri sürülmüştür.¹⁴⁵ Ancak Kur'an'da Hız. İbrahim'in ne doğduğu yere, ne doğduğu tarihe, ne de çocukluğuna dair bilgilere yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de babasının adı Âzer olarak geçmekte ve onun putperest olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁶

Hız. İbrahim'in babasının isminin “Tareh” olduğunu iddia eden Yahudi tarihinden etkilenen tarihçilerin peşinden giden müfessirler olsa da¹⁴⁷ Kur'an'ın zahirinde Hız. İbrahim'in babasının ismi Azer'dir. Bizce İbn Cerir'in ifade ettiği üzere Hız. İbrahim'in babasının iki ismi olabilir ya da bu iki isimden biri onun lakabı da olabilir.¹⁴⁸

3.2.2. Babası ve kavmi ile olan tevhid mücadelesi

Nuh tufanıyla birlikte yeryüzünde inançsız insan kalmamışsa da tufandan kurtulan inanan insanların sonraki nesilleri yine tevhid yolundan sapmışlardır. Hız. İbrahim'in babası ve kavmi de bu sapmış kavimlerden biri olmuştur.¹⁴⁹ Bunun üzerine bu kavimlere peygamberler gönderilmiştir. Allah da kullarını tekrar imana davet etmek için, ülü'l-azm peygamberlerinin ikincisi olan Hız. İbrahim'i peygamber olarak görevlendirmiştir. Hız. İbrahim, tevhid akidesini yaymaya çalışan ne ilk ne de son peygamber olmuştur.

Hız. İbrahim'in yaşadığı toplum, yıldızlara ve yeryüzünde onları temsilen putlar yapıp onlara tapmışlardır.¹⁵⁰ Bu toplum içinde dünyaya gelmesine rağmen, Hız. İbrahim putlara tapınmanın mantıksızlığını ortaya koymuş ve akıllı ile düşüncüyü bir metot olarak kullanarak kavmine, yaratıcılarının Allah olduğunu göstermeye çalışmıştır.¹⁵¹ Hız. İbrahim, putlara tapınmanın mantıksızlığını, putperest olan babasına yönelttiği sorularla da

¹⁴⁵ Harman, “İbrahim”, 21/269.

¹⁴⁶ En'am: 6/74.

¹⁴⁷ Abdullah Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 64.

¹⁴⁸ Sâbûnî, *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*, 2/335-338.

¹⁴⁹ Sâffât: 37/83.

¹⁵⁰ En'am:6/76.

¹⁵¹ bk. En'am: 6/77-79.

göstermeye gayret etmiştir.¹⁵² Kur'an-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in öğütlerini anlamayan babasına şöyle dediği aktarılmıştır:

:

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ عَازَرَ اتَّخِذْ آلِهَةً إِنِّي أَرَأَيْتَكَ إِذَا دُعِيَ فَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

*“İbrahim, babası Azer'e şöyle demişti: Sen putları ilahlar mı ediniyorsun? Doğrusu, seni ve kavmini apaçık bir sapkınlık üzere görüyorum.”*¹⁵³

Hız. İbrahim, tevhid davetine ilk olarak babasından başlamıştır. Babasının isyankâr bir tavırla şeytana dost olmasından ve bu nedenle ilahi azaba uğramasından endişe etmiştir.¹⁵⁴ Bu yüzden putlara tapma sapkınlığından kurtulup tevhid inancına yönelmesi için öncelikli olarak babasını ikna etmeye çalışmıştır. Ancak babası, putperestliğin mantıksızlığını ve içinde bulunduğu inancın çelişkilerini kabul etmemiş, Allah'ın birliğini tanımaya yanaşmamıştır. Kur'an-ı Kerîm'in Meryem suresinde, Hız. İbrahim ile babası arasındaki bu diyalog aktarılmış, bir evladın babasına karşı nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğine dair önemli bir örnek de sunulmuştur:

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا﴾

*“İbrahim, babasına şöyle demişti: Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir yararı olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”*¹⁵⁵

﴿يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا﴾

*“Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni hak yola ileteyim”.*¹⁵⁶

﴿يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا﴾

*“Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahman'a isyankâr olmuştur”.*¹⁵⁷

﴿يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا﴾

*“Babacığım! Doğrusu ben, sana çok esirgeyici Rahman tarafından bir ilahî bir azabın dokunmasından, böylelikle şeytana dost olmandan korkuyorum”.*¹⁵⁸

Ayetlerde görüldüğü üzere Hız. İbrahim babasını ikna etmek için verdiği mücadeleye rağmen babası evladının içten çağrısına kulak asmayıp inkârcı tavır takınarak şöyle söylediği aktarılmaktadır:

¹⁵² Ebul Hasan Nedvi, *Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı*, çev. Yahya Eriş (İstanbul: Risale Yayınları, 1992), 203.

¹⁵³ En'âm: 6/74.

¹⁵⁴ Meryem: 19/44.

¹⁵⁵ Meryem: 19/42.

¹⁵⁶ Meryem: 19/43.

¹⁵⁷ Meryem: 19/44.

¹⁵⁸ Meryem: 19/45.

﴿قَالَ أَرَأَيْبُ أَنْتَ عَنْ إِلَهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَأَهْجُرَنِي مَلِيًّا﴾

“Babası, İbrahim’e ‘Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş’ dedi.”¹⁵⁹

Burada, müşrik babasının tehditkâr ve kaba,¹⁶⁰ üslubuna rağmen Hz. İbrahim’in ona yumuşak ve içten bir dille hitap etmesi,¹⁶¹ babasına karşı saygısını koruduğunu göstermektedir. ¹⁶² Aynı zamanda, bir evladın din konusunda babasına nasıl nasihatte bulunabileceği ve bunu hangi üslupla yapması gerektiği de gözler önüne serilmektedir. Hz. İbrahim, saygılı ve özenli üslubuna, tevhid inancına davet ederken sunduğu açık delillere rağmen, babasının inkârda ısrar ettiğini görünce, yapacak başka bir şey kalmadığını anlamış ve tartışmayı uzatmadan ondan uzaklaşmıştır. Bu durumu anlatan ayetin mealı ise şöyledir:

﴿وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّهٌ حَلِيمٌ﴾

“İbrahim’in, babası için Allah’tan af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz nedeniyle. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, o, babasından uzaklaştı.”¹⁶³

Hz. İbrahim’in verdiği söz ise Meryem suresi 47. ayette bildirilmiş. Bu söz müşrikler için dua edilmesinin men edilişi ile hükmünü yitirmiştir:

﴿قَالَ سَلِّمْ عَلَيْهِ سَاسْتَغْفِرُكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾

“İbrahim, şöyle dedi: Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz ki O, beni nimetleriyle kuşatmıştır.”

Hz. İbrahim’in babasından sonra kavmini Allah’ı birlemeye davet etmiştir. Ancak putperest kavmi onun akılcı tevhid mücadelesine karşılık Allah’tan başka kendi elleriyle yaptıkları bu uydurma putlara tapmaya devam etmişlerdir.¹⁶⁴

﴿قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عُكْفِينَ﴾

“Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya da devam edeceğiz.” diye yanıt verdiler.

﴿قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ﴾ (أَوْ يَنْفَعُوكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ)

“İbrahim, onlara: ‘Peki yalvardığınızda putlarınız sizi işitiyor mu? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?’ dedi.”¹⁶⁵

¹⁵⁹Meryem: 19/46.

¹⁶⁰Meryem: 19/46.

¹⁶¹bk. En’âm: 6/74.

¹⁶² Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal Tefsir*, 2020, 3/602.

¹⁶³Tövbe: 9/114.

¹⁶⁴Şuarâ: 26/ 69- 70.

¹⁶⁵Şuarâ: 26/71-73.

Hız. İbrahim onlara puta tapmanın akılsızca bir iş olduğunu anlatmasına karşılık kavmi:

﴿قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ﴾ (قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ) ﴿أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ﴾ (فَالْتَهُمَ عَدُوِّي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ)

“Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı bu hâl üzere bulduk. İbrahim: Eski atalarınızın ve sizin nelere taptıklarınızı düşündünüz mü?”¹⁶⁶ ‘İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır, âlemlerin Rabbi olan Allah, ancak benim dostumdur.’¹⁶⁷ Ayette de belirtildiği üzere kavminin babalarımızı böyle yapar bulduk kolaycılığına kaçmalarına rağmen Hız. İbrahim ise düşünerek hakikate ulaşabileceklerini ifade etmiş; putperest olan ve olmakta ısrar eden herkesin açıkça düşmanı olduğunu belirtmiştir.

Hız. İbrahim, kendisini yaratan, doğru yolu gösteren, yediren, içiren, hastalandığında şifa veren, dünya hayatını sonlandıracak olan ve yeniden diriltecek olanın Allah olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸ Bu ifadeleriyle, kulluk etmeye layık tek mabudun yalnızca Allah olduğunu vurgulamıştır. Hız. İbrahim, kavmini ibadete layık olan bir ve tek Allah’a iman etmeye davet etmeye devam etmiştir. Kendilerine fayda veya zarar veremeyeceklerini bildikleri hâlde babası ve kavmi, putlara tapmaya, Hız. İbrahim ile tartışmaya ve iman etmemeye devam etmişlerdir. Öyle ki babası, Hız. İbrahim’in tevhid davetini reddetmekle kalmayıp, oğlunu dövmekle ve öldürmekle tehdit etmiş; hatta ondan bir süre uzak durmasını istemiştir.¹⁶⁹

Hız. İbrahim de:

﴿... قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَالْأَمْرُ لِلْمَصِيرِ﴾

“Selâm olsun sana! Senin için Rabbimden af ve mağfiret dileyeceğim. Zira Allah, ben kuluna karşı pek lütfkârdır.” diyerek babası için kendi kendine verdiği söze¹⁷⁰ riayet ederek babası için Allah’tan mağfiret dilemiş ve şöyle dua etmiştir:

﴿وَأَعْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ﴾

“Ey Rabb’im! Sen bBabamı bağışla. Çünkü o, sapkınlığa düşmüş kimselerdendir.”¹⁷¹

Hız. İbrahim, babasının iman etmesini arzuladığından ona mağfiret talebinde bulunmuştur. Ancak, babası puta tapmaktan vazgeçmediği ve Allah’ın düşmanı olduğunu anladığı için

¹⁶⁶ Şuarâ: 26/74-76.

¹⁶⁷ Şuarâ: 26/77.

¹⁶⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyy, 2005), 8/63-64.

¹⁶⁹ Meryem: 19/41-47 (Konuyla ilgili olarak benzer ayetler için bk.: En’am: 6/74, Enbiyâ: 21/51-56; Şuarâ: 26/69-83; Sâffât: 37/53-87; Zuhurf: 43/26-28)

¹⁷⁰ Mümtahine: 60/4.

¹⁷¹ Şuarâ: 26/86.

ondan uzaklaşmıştır. Çünkü Hz. İbrahim, Allah’a olan imanın soy bağından daha üstün olduğunu bilen bir peygamberdir. O, Allah’a imandan daha yüce ve kutsal başka bir şey bulunmadığını da ifade etmiştir.¹⁷²

3.2.3. Nemrut ile olan mücadelesi

Hz. İbrahim (a.s.), zor ve meşakkatli bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde insanlar, putperestlik ve sapkınlık içinde hayatlarını sürdürmekteydiler. Hz. İbrahim’in zamanında, kendisini ilah olarak tanıtan ve Allah’ın büyüklüğünü tartışan zalim bir kişi olan Nemrut b. Kenan’ın varlığı bilinmektedir.¹⁷³ Hz. İbrahim’in münazara ettiği bu kişinin ismi, Kur’an’da geçmese de tefsirlerde Nemrut olarak belirtilmiştir.¹⁷⁴

Nemrut’un ilahlık iddiası üzerine Hz. İbrahim ile tartışması şöyle olmuştur:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ ءَاتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالسَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾

“Allah, kendisine mülk verdi, diye Rabbi konusunda İbrahim ile tartışmaya giren o kimseyi görmedin mi? İbrahim ona: "Benim Rabbim diriltir ve öldürür" demişti; o da: "Ben de öldürür ve diriltirim" demişti. Bunun üzerine İbrahim: "Benim Rabbim Allah Güneş’i doğudan getirir, sen de onu batıdan getir." deyince, o inkârcı böylece şaşırıp kalmıştı. Allah, zalimler topluluğunu asla doğru yola erdirmez”.¹⁷⁵

Burada, “Ben de yaşatır ve öldürürüm.” diyerek hapisten çıkarttığı iki kişiden birini yaşatıp diğerini öldürmesi neticesinde, Nemrut’un kastedilen hayat verme ve hayat sonlandırmanın anlamını tam olarak anlayamadığı ortaya çıkmaktadır. Hz. İbrahim, Rabbinin doğudan doğmasını sağladığı güneşi, batıdan doğurmasını istemekle tartışmaya mahal vermemiştir.

Hz. İbrahim’in “(hadi) sen de onu (güneşi) batıdan doğur.” sorusuna karşılık yapacak bir şey bulamayan Nemrut, yenilgiyi şaşkınlık içerisinde kabul etmek zorunda kalmış ve tartışma böylelikle sonlanmıştır. Çünkü Hz. İbrahim, kral Nemrut’un sapkınlığını, cehaletini ve asılsız iddialarını açık bir delille meydan okuyarak ortaya koymuştur.

¹⁷²Tevbe: 9/114.

¹⁷³Sâbûnî, *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*, 2/301.

¹⁷⁴Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/195.

¹⁷⁵Bakara: 2/258.

3.2.4. Ateşe atılması

Hiz. İbrahim (a.s.), Allah'ın yerine kendi ilahlılığını iddia eden zalim bir hükümdarın hüküm sürdüğü bir dönemde, insanlara tebliğ görevini yerine getirmek için çaba sarf etmiştir. Bayram vesilesiyle kavmi şehrin dışına çıktığında,¹⁷⁶ Hiz. İbrahim, putların bulunduğı alana giderek tüm putları parçaladı ve baltayı büyük putun boynuna asmıştır.¹⁷⁷ Bu eylemiyle, o kavminin akıllarındaki ve kalplerindeki cehaleti ortadan kaldırmak istemekteydi.

Putlarının yerle bir olduğunu gören kavmi, Hiz. İbrahim'i suçlamaya başladığında,

﴿ثُمَّ نَكْسُوْا عَلٰی رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰؤُلَاءِ يَنْطِقُوْنَ﴾

"Ey İbrâhîm! Bu ilahlarımızın soruya yanıt vermeyeceklerini, sözü işitmeyeceklerini sen de bilirsin! İlahlarımız, sağır ve cansız birer taş parçaları olduğu hâlde nasıl olur da bizim onlara kendilerini kimin kırdığına dair soru sormamızı istersin?" dediler¹⁷⁸.

Bu sözlerle, Hiz. İbrahim'in kavmi, ilah kabul ettikleri putların acizliğini dolaylı yoldan itiraf etmiş oluyorlardı. Hiz. İbrahim, putlarının yerle bir olduğunu gören kavminin bu durum karşısında kendisini suçlamasına karşılık;

﴿قَالَ أَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ﴾ (أَفَلَا تَعْقِلُوْنَ)

"İbrahim: O hâlde, Allah'ı bırakıp da size hiçbir faydası ve zararı olmayan putlara neden taparsınız? Size de Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun. Hiç akletmez misiniz?"¹⁷⁹ demiştir.

Verecek cevapları kalmadığı için, Hiz. İbrahim'i yakarak cezalandırmaya karar vermişlerdir. Ancak tuzakları boşa çıkmış; tutuşturdukları ateş, Allah'ın emriyle Hiz. İbrahim'i yakmamıştır. Bu olay, Enbiya Suresi'nde şöyle dile getirilmektedir: "Ey ateş! 'İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol' dedik." Yüce Allah "ol" dediğinde, günlerce odun toplanarak hazırlanan ateş çukuru, Hiz. İbrahim'e serin ve esenlik olmuştur.¹⁸⁰ Bu husus Enbiya suresinde şu şekilde ifade edilmektedir:

﴿فُلْنَا يُنَارُ كُوْنِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰی إِبْرٰهِيْمَ﴾

"Ey ateş! 'İbrahim kulumuza karşı serin ve esenlik ol' dedik".¹⁸¹

¹⁷⁶ Zemahşeri, *El-Keşşâf 'An Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzil*, çev. Necdet Çağıl (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 4/450.

¹⁷⁷Enbiyâ: 21/58.

¹⁷⁸Enbiyâ: 21/65.

¹⁷⁹Enbiyâ: 21/66-67.

¹⁸⁰Enbiyâ: 21/51-70, Tevbe: 9/114.

¹⁸¹Enbiyâ: 21/ 68-69.

Bu olay, insanlara birçok ders içermektedir. Her şeyin sona erdiği düşünülen bir anda, Allah'ın müdahalesinin imkânsızlıkları ortadan kaldırılabileceği vurgusu burada açıktır. Hz. İbrahim (a.s.), ay, güneş ve yıldızların batışına tanıklık ederek onların ilah olamayacaklarını kavmine göstermiş; putları kırıp baltayı büyük putun boynuna asarak da iki önemli mesaj vermiştir: 1. Eğer putların insanları koruma gücü olsaydı, önce kendilerini korurlardı. 2. Putlar, asla zarar veremez.

Halk, büyük putun diğerlerini kırmasını kabul etmeyince, bunun kendilerine zarar veremeyeceğini görmüşlerdi. Ancak Hz. İbrahim, bu gerçeği öyle ustaca bir şekilde sunmuştur ki, kimsenin aklına dahi gelmezdi. O Nemrut'un Rab olamayacağını güneşin doğuşu ve batışı üzerinden de etkili bir biçimde ortaya koymuştur. Babasıyla tartışmasında, putların kendisini yedirip içirdiğini ve şifa verip vermediğini sorarak babasını ikna etme yöntemini ustaca kullanmıştır.

Hz. İbrahim, muhataplarına kim olursa olsun, somut delillerle hakikati göstermek konusunda son derece maharetliydi. Böylece sadece onları susturmakla kalmadı, aynı zamanda gerçeği de tüm netliğiyle ortaya koymuş oldu.

3.2.5. Oğlunu kurban etmekle imtihan olması

Hz. İbrahim, İslami kaynaklara göre eşi Sare'yi yanına alarak yeğeni Lut (a.s.) ve beraberindekilerle birlikte Nemrut'un ülkesinden ayrılmış,¹⁸² bir süre Harran'da, ardından Ürdün'de kalmış, oradan Mısır'a gitmiş ve en son Filistin topraklarına geri dönmüştür.¹⁸³

Kavminden ayrılan Hz. İbrahim, oldukça yaşlı olmasına ve çocuğunun olmamasına rağmen Allah'tan salih bir evlat dilemiş ve hayırlı bir oğul müjdesi almıştır.¹⁸⁴ Hz. Sare, kendisinin çocuğu olmadığı için, kendi isteğiyle Hz. İbrahim'in Hz. Hacer ile evlenmesini istemiştir.¹⁸⁵ Hz. Hacer'den olan oğlu İsmail, Kur'an'dan anlaşıldığına göre Hz. İbrahim'in ilk çocuğudur.¹⁸⁶

Saffât suresinin 101. ayetinde, Hz. İbrahim'in ihtiyarlıklarına rağmen çocuk müjdesi aldığı, bir sonraki ayette ise büyük bir sınavdan geçirileceği haber verilmektedir. Yüce Allah, yıllar sonra çocuk sahibi olan Hz. İbrahim'e, rüya aracılığıyla oğlu İsmail (a.s)'ı kurban etmesini emretmiştir. Hz. İbrahim, aldığı emri yerine getirmekten geri durmamış ve

¹⁸² Meryem: 19/49, Sâffât 37/97-100.

¹⁸³ Harman, "İbrahim", 21/270.

¹⁸⁴ Sâffât: 37/99-101.

¹⁸⁵ Sabûnî, *Tarihi*, 1/ 301.

¹⁸⁶ Sâffât: 37/100-102.

oğlunun yanına giderek bu emri uygulamak için harekete geçmiştir. Kur'an'da, Hz. İbrahim'in oğluna, Allah tarafından kendisini kurban etme emrinin verildiğini haber veriş şu şekilde aktarılmaktadır:

*“babası İbrahim ona, “Yavrucuğum, rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; bu işe ne dersin?” Çocuk da dedi ki: “Babacığım! Sana emredileni yap; inşallah beni sabır sahiplerinden biri olarak bulacaksın”.*¹⁸⁷

Hiz. İbrahim, Allah'tan aldığı emri oğlu İsmail'e şefkatle bildirerek, ona bu durumu anlatmıştır. Kur'an-ı Kerim, Hiz. İsmail'in Allah'a kullukta en güzel teslimiyet örneğini sergilediğini şu sözlerle aktarmaktadır: *“Ey babacığım! Ne ile emrolunmuşsan onu yap. Allah dilerse benim sabredenlerden olduğumu göreceksin”.*¹⁸⁸

﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَبْنَئِي إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَٰأَبَتِ أَفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ﴾

Bunun üzerine Hiz. İbrahim, Allah'ın iradesine tam bir teslimiyetle oğlunun boynuna bıçağı dayamış, ancak bıçak kesmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Hiz. İbrahim'e şöyle seslenildiği bildirilmiştir:

﴿وَوَدَّيْنَاهُ أَن يَٰأَبِرْهُمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ وَقَدَّيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ﴾

*“Ey İbrâhîm! Rüyana sadkat gösterdin. İşte Biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız.” Doğrusu İbrahim'e yapılan bu iş apaçık bir imtihandı. Bu yaptığı davranışa karşılık olarak ona, iri bir kurbanlık verdik”.*¹⁸⁹ Bu olayın apaçık bir imtihan olduğu, Allah'ın Hiz. İbrahim'e bu davranışına karşılık büyük bir kurbanlık verdiği ifade edilmiştir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, Ahzab suresinin 21. ayetinde Hiz. Peygamber hakkında müminlerin örnek alması için kullanılan "üsve-i hasene" ifadesinin, tevhid mücadelesinin öncü isimlerinden olan Hiz. İbrahim hakkında da kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadeyle, Hiz. İbrahim'in insanlara en güzel örnek, en ideal model ve kâmil bir misal olduğu vurgulanmıştır. Zira Hiz. İbrahim en sevdiğini -ki ne kadar geç kavuşulmuş bir lütuftu onun için evlat sahibi olmak- (haddizatında zaafını) Allah'ın emriyle kurban etmek üzere bıçağı oğlu İsmail'in boğazına dayamıştır. Bu eylemiyle, Allah'a teslimiyetin en güzel örneklerinden birini sergilemiştir. Yetiştirdiği evladının, tavrına dahi tevarüs eden teslimiyetle oğlu İsmail (a.s): *“Sana emredileni yap Ey babacığım!”*¹⁹⁰ diyerek aynı

¹⁸⁷ Sâffât: 37/102.

¹⁸⁸ Sâffât: 37/102.

¹⁸⁹ Sâffât: 37/104-107.

¹⁹⁰ Sâffât: 37/102.

sadakati göstermiştir. Hz. İbrahim, Rabbinden aldığı bu emri tereddüt etmeden yerine getirmiş; ancak Allah'ın emriyle bıçak kesmemiş ve imtihanı kazandığı kendisine bildirilmiştir.

Hz. İbrahim, Allah'tan aldığı emirleri yerine getirme hususunda bıçakla özdeşleştirilebilir. Bunun bir örneği de, Bakara suresinin 131. ayetinde belirtilen cevabıdır.

﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْتُ قَالَ أَسْلَمْتَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

“Rabbi ona ‘teslim ol’ dedi, İbrahim de ‘Ben âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslim oldum’ dedi.”

Yüce Nebi'nin bu yanıtı, Allah'a teslimiyetinin bıçak gibi keskin olduğunu ortaya koyar ve bizlere teslimiyetin nasıl olması gerektiğine dair önemli bir mesaj iletir. Hz. İbrahim'in bu durumu, onun inancını ve bağlılığını yansıtırken, aynı zamanda insanlara örnek teşkil etmektedir.

3.3. Hz. Musa'nın Hayatı

Kur'an-ı Kerim'de hayatına dair bilgilere yer verilen peygamberlerden biri de Hz. Musa'dır. Kur'an'da, Hz. Musa'nın hayatı, ilahi vahyin ve peygamberlik misyonunun önemli bir örneği olarak anlatılmaktadır. Hz. Musa, Allah'ın seçilmiş bir kulu olarak kavmine rehberlik etmiş ve onları Hakka yönlendirmiştir.

3.3.1. Genel olarak Kur'an da Hz. Musa

Kur'an'da en çok bahsedilen peygamberlerden biri olan Hz. Musa, Kur'an-ı Kerim'in 34 suresinde 136 yerde zikredilmektedir. Aynı zamanda Hz. Musa (a.s.), Kur'an'da adı geçen ve “ülü'l-azm” olarak ifade edilen beş peygamberden biridir. Hz. Musa'nın kıssası, Kur'an'da en çok tekrarlanan kıssadır.

Kur'an'da Hz. Musa'nın babası dışında diğer aile fertleri hakkında da bilgilere yer verilmektedir. Doğumu ve akabinde yaşananlarla ilgili isimleri zikretmeden, annesi ve kız kardeşi hakkında kısa bir şekilde bahsedilmektedir. Hz. Musa, peygamberlik görevini üstlendikten sonra kardeşi Harun'un kendisine yardımcı olarak verilmesini Allah'tan istemiştir.¹⁹¹ Yüce Allah, Hz. Musa'nın bu talebini geri çevirmez ve kardeşi Harun ile onu desteklemiştir. Kıssaya dâhil olan Hz. Harun'un ismi 20 ayette geçmektedir.¹⁹²

¹⁹¹ bk. Tâhâ: 20/29.

¹⁹² Ömer Faruk Harman, “Harûn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/254-256.

Kur'an'da birçok surede kendisi ve kavmi İsrailoğulları hakkında en çok bahsedilen ülü'l-azm peygamberi Hz. Musa'dır. Kıssası; Hz. Musa'nın doğumu,¹⁹³ Firavun'un sarayına intikali,¹⁹⁴ Mısır'dan kaçıp Medyen'e gidişi,¹⁹⁵ peygamber olarak vazifelendirilişi,¹⁹⁶ kavmi İsrailoğullarını kurtarmak için Firavun'a gönderilişi,¹⁹⁷ Firavun'la olan mücadelesi¹⁹⁸ ve İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarışı,¹⁹⁹ Sînâ'da ilahi emirleri alışı,²⁰⁰ çölde yaşanan olaylar²⁰¹ ve İsrailoğullarına rehberlik edişi²⁰² anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim, Hz. Musa'nın dünyaya geldiği dönemde Mısır'ın ve İsrailoğullarının durumunu belirtirken, Firavun'un halkını çeşitli zümrelere böldüğünü, içlerinden bir kısmını güçsüz bulduğu topluluğun oğullarını katledip zulüm yaparken kız çocuklarını sağ bıraktığını bildirmektedir.²⁰³ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın hayatıyla ilgili başka bir bilgiye yer verilmemektedir.

3.3.2. Doğumu ve bebekliği

Hz. Musa'nın doğumu ve bebekliği, Kur'ân-ı Kerîm'de iki surede anlatılmaktadır. Bu surelerden Kasas Suresi, Tâhâ Suresi'ne nazaran daha detaylı bilgilere yer vermektedir. Hz. Musa, Mısır'ın zor zamanlar yaşadığı bir dönemde, kendisini ilah olarak ilan eden Firavun'un halkı baskı ve zorbalıkla yönettiği bir ortamda dünyaya gelmiştir.²⁰⁴ Firavun, halkının algılarını manipüle ederek göz boyamakta ve bunu sihirbazları kullanarak gerçekleştirmektedir.²⁰⁵ Böylece, halkını istediği yöne sevk ederek yönetmektedir. Aynı zamanda, Firavun halkını çeşitli gruplara ayırarak bozgunculuk yapmaktadır.²⁰⁶ Özellikle, İsrailoğullarına dayanılmaz eziyetlerde bulunarak, köleleştirip özgürlüklerini ellerinden almaya çalışmıştır.²⁰⁷ İsrailoğulları, Firavun'un baskılarının yanı sıra, Mısır'da yaşayan Kıptiler tarafından da kötü muameleye maruz kalmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de Firavun'un

¹⁹³ bk. Tâhâ: 20/37.

¹⁹⁴ bk. Tâhâ: 20/39-40.

¹⁹⁵ bk. Kasas: 28/20-22.

¹⁹⁶ bk. A'râf: 7/143.

¹⁹⁷ bk. Tâhâ: 20/47.

¹⁹⁸ bk. A'râf: 7/104-135.

¹⁹⁹ bk. Şuarâ: 26/52-54.

²⁰⁰ bk. A'râf: 7/142-145.

²⁰¹ bk. Bakara: 2/51-53.

²⁰² bk. Mâide: 5/20-26.

²⁰³ bk. el-Bakara: 2/49; el-A'râf: 7/141; İbrahim: 14/6; el-Kasas: 28/4.

²⁰⁴ bk. Kasas, 28/4.

²⁰⁵ bk. A'râf: 7/112.

²⁰⁶ bk. Kasas: 28/3-4.

²⁰⁷ bk. Kasas: 28/5.

veziri Hâmân'ın, Firavun'un kötülüklerinin ortağı olduğu belirtilmektedir.²⁰⁸ Yüce Allah, krallarının taşkınlığından, zulmünden ve Kıptilerin eziyetlerinden bıkmış olan İsrailoğullarını kurtarmak için Hz. Musa'yı peygamber olarak göndermiştir.²⁰⁹

Firavun, İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürüp kız çocuklarını sağ bırakma kararını, gördüğü bir rüyaya dayanarak almıştır. Rüyasında Kudüs tarafından gelen ateşin Mısır'a kadar uzandığını ve sadece Kıptilere zarar verdiğini görmüştür.²¹⁰ Rüya tabirini kâhinlere soran Firavun, onlardan İsrailoğullarından doğacak bir çocuğun kendisinin ve Kıptilerin krallığının sonunu getireceği yanıtını almıştır.²¹¹ Bu rüya tabirinden sonra endişeye kapılan Firavun, İsrailoğullarının yeni doğan tüm çocuklarını öldürme emri vermiştir.²¹² Ancak, erkek çocukları köleleştirme amacıyla bir yıl sağ bırakıp bir yıl öldürme kararı almıştır. İşte Hz. Musa, doğan çocukların öldürüleceği yıl dünyaya gelmiştir.²¹³

Hz. Musa'nın annesi, oğlunun öldüreleceği endişesiyle derin üzüntü ve korku duymuştur. Bu esnada Yüce Allah annesinin kalbini yatıştıracak şekilde ona şöyle buyurmuştur:

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ إِذَا فَخَّرَتْ عَلَيْهِ فَالْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾

*“Musa'nın annesine “Onu emzir,” diye vahyettik. “Başına birşey gelmesinden korktuğun zaman onu denize bırak. Onun için endişelenme ve üzülme. Biz, onu sana kavuşturacağız ve onu ileride peygamber yapacağız.”*²¹⁴

Bu ilham üzerine annesi Hz. Musa'yı bir sandığın içine yerleştirip suya bırakmıştır. Hz. Musa'nın ablasına da kimseye belli etmeden sandığı takip etmesini tembihlemiştir.²¹⁵ Sandık, suya bırakıldıktan bir süre sonra, Allah'ın izniyle Firavun'un sarayındakiler tarafından fark edilmiş ve sudan çıkarılmıştır.²¹⁶

Allah'ın takdiri tecelli etmiş ve saraya ulaşan Hz. Musa'yı öldürmek isteyen Firavun, bundan vazgeçmekle kalmamış, karısının isteği ve ısrarı üzerine onu evlatlık edinmiştir. Kur'an'da bu olay şöyle anlatılmaktadır:

²⁰⁸ bk. Kasas: 28/38.

²⁰⁹ bk. Kasas: 28/3-4.

²¹⁰ bk. Kasas: 28/9.

²¹¹ bk. Kasas: 28/10.

²¹² Kasas, 28/11.

²¹³ bk. Taha, 20/37.

²¹⁴ Kasas: 28/7.

²¹⁵ bk. Tâhâ: 20/39; Kasas: 28/11-12.

²¹⁶ Kasas: 28/8.

﴿وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنٍ لِي وَلَئِكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَن يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَسْعُرُونَ﴾

“Firavun’un karısı şöyle dedi: ‘Bana da sana da göz aydınlığı bir çocuk. Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur veya onu evlat ediniriz.’ Oysaki onların olacak olanlardan haberleri yoktu.”²¹⁷

Onların “farkında olmadıkları” ifadesiyle kastedilen ilerde başlarına gelecek olan durumu bilmediklerini göstermek içindir, denilir.²¹⁸ Hz. Musa’nın Firavun’un sarayında, Allah’ın gözetimi altında yetiştirilmesine ikna olacakları sevgi, insanların kalbine yerleştirilmiştir.²¹⁹ Nitekim bu sevginin neticesidir ki, yukarıda bahsedilen ayette de belirtildiği üzere, Hz. Asiye ileride krallığının sonunu getirecek, aradığı çocuğun Hz. Musa olduğundan habersiz olan eşi Firavun’u razı etmeyi başarmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Musa’nın annesi için, Allah’a olan güveni ve inancı olmadığı takdirde evlat hasretine dayanamayıp gerçeği aşikâr edeceği ifade edilmektedir.²²⁰ Hz. Musa acıktığında süt içirmek isteyen hiçbir kimseyi kabul etmez. Bunun üzerine Yüce Allah, kız kardeşi aracılığıyla Hz. Musa’ya sütannesi olacak kişinin öz annesinin getirilmesini sağlamıştır. Böylelikle Hz. Musa’nın annesine verilen vaad gerçekleşmiş, anne oğul birbirlerine kavuşturulmuştur.²²¹

Doğum sırasında her anne gibi çektiği sıkıntıların yanı sıra, Firavun gibi bir zalimin sarayında evladının yetişmesine tanıklık etmek, ayrı bir zorluk ve meşakkat oluşturmıştır. Bu korku hâli, anneden çocuğa geçmiş olabilir. Hz. Musa’nın anne karnında başlayan ve muhtemelen yetişkinliğine kadar devam eden kaygı ve korku hâlinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Zira, ayetlerde Hz. Musa’nın korkusunu sık sık dile getirdiği görülmektedir.²²² Ancak Hz. Musa’nın korkusu, Allah’a olan güveni ve teslimiyeti sayesinde içsel huzura dönüştüğü anlaşılmaktadır.²²³

3.3.3. Firavunun sarayında büyümesi ve gençliği

Kur’an-ı Kerim’de, Firavun’un sarayında annesinden ayrı düşmeden, Yüce Allah’ın gözetimi altında büyüyen Hz. Musa’ya ergenlik çağına ulaştığında ilim ve hikmet verildiği

²¹⁷ Kasas: 28/9.

²¹⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1981), 24/228.

²¹⁹ Tâhâ: 20/39.

²²⁰ Kasas: 28/10.

²²¹ Kasas: 28/12-13.

²²² bk. Şuarâ: 26/12,14; Kasas: 28/ 33-34; Tâhâ: 20/67

²²³ bk. Tâhâ: 20/67-68; Şuarâ: 26/12, Naml 27/10.

bildirilmiştir.²²⁴ Doğumu ve bebeklik döneminin ardından, çocukluğuyla ilgili bilgi verilmeden doğrudan gençlik dönemi olaylarına yer verilmiştir.

Bir gün Hz. Musa, şehre indiğinde, biri İsrailoğullarından, diğeri Kıptilerden olan iki kişinin kavga ettiğine şahit olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ (وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِنْ شِيعَةِ وَهَٰذَا مِنْ شِيعَةٍ عَلَىٰ الَّذِي مِّنْ عُدُوَّةٍ فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالِ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ) (قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)

*“Mûsâ, halkın ortalıkta olmadığı bir sırada şehre girdi. Orada birbiriyle kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk atıp o adamı öldürdü. Mûsâ, “Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık saptırıcı bir düşmandır” dedi. Mûsâ, “Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim, lütfunla beni affet” dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz ki o Allah, çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”*²²⁵

İlk kez bir kavgaya karışan Hz. Musa, o gece şehirde çevresini gözetleyerek dolaşmış, sabahı bulmuştur. Ertesi gün, bir önceki gün Hz. Musa'dan yardım isteyen İsrailoğullarından olan kişi, yeni bir kavgaya karışmış ve onu görerek tekrar yardım istemiştir. Ancak Hz. Musa, bu kez onun yardım çağrısına karşılık vermemiş ve ona, *“Belli ki sen azgın birisin”*²²⁶ demiştir. Bunun üzerine o kişiyi yakalamaya çalışmıştır. Fakat İsrailoğullarından olan bu kişi Hz. Musa'ya *“Ey Mûsâ! Dün birini öldürmüştün, şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde yalnızca bir zorba olmak istiyorsun, ıslah edicilerden (arabuluculardan) olmak istemiyorsun”* dedi.²²⁷ Soydaşı olan bu kişinin bağırarak olayı itiraf etmesi üzerine, öldürülen Kıpti'nin faili halk tarafından duyulmuştur. Bu olay Firavun ve adamlarının kulağına gitmiş ve Hz. Musa'ya verilecek ölüm cezası hakkında bir toplantı yapılmıştır. Bu durumu öğrenen ve Hz. Musa'nın iyiliğini isteyen biri, şehrin ucundan koşarak gelip ona haber vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu olay şu şekilde ifade edilmektedir:

﴿وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يُمُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ﴾

“O sırada şehrin öteki ucundan bir adam koşarak geldi. “Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek üzere aralarında görüşüyorlar. Hemen buradan çık git. Şüphesiz ben senin

²²⁴ bk. Kasas: 28/14.

²²⁵ Kasas: 28/14-16.

²²⁶ Kasas: 28/18.

²²⁷ Kasas: 28/12-13.

iyiliğini isteyenlerdenim” dedi.”²²⁸ Ayette “مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ” “min aksal medine (şehrin diğer ucundan)” ifadesi, Firavun'un yaşadığı ve bulunduğu yer olabileceği aktarılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Musa'ya haber getiren adam bu bölgeden gelmiş olabilir. Aynı zamanda, bu yer, Hz. Musa'yı öldürmek için anlaşılan liderlerin ve ileri gelenlerin bölgesi de olabilir.²²⁹ Zira Hz. Musa hakkında verilen kararı bilen ve ona haber veren birinin avamdan olması pek isabetli görünmemektedir. Ayette yer alan “سَى” "say" kelimesi, dil açısından “koşmak” anlamına gelmektedir.²³⁰ Muhtemelen, durumu Hz. Musa'ya bildirmek için hızlı bir şekilde hareket ediyordu. Bu nokta, bahsi geçen kişinin şehrin öteki ucundan, yani Firavun ve ileri gelenlerin bulunduğu bölgeden gelmiş olma durumunu kuvvetlendirmektedir.

Zadü'l-Mesir' de ayette yer alan “يَأْتُمِرُونَ بِكَ” “*Senin durumunu görüşüyorlar*” diye tercüme edilen bu ifade için üç görüş aktarılır. Bunlardan ilki Ebu Ubeyde'ye (ö. 224/838) ait olan “Seni öldürmek için istişare ediyorlar.” ikinci görüş İbn Kuteybe'ye (ö. 276/889) aittir, “Sana bir şey yapmak istiyorlar.” üçüncü ve Zeccac'a (ö. 311/923) ait olan görüşe göre ise “Birbirlerine seni öldürme emri veriyorlar.” şeklindedir.²³¹

Hz. Musa korku içinde etrafını gözetleyerek şehirden ayrılmıştır.

﴿فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

“Mûsâ, korkuyla etrafı gözetleyerek şehirden çıktı ve “Ey Rabbim! Bu zalimler topluluğundan beni kurtar” diye dua etti.”²³² Tahta aday bir prens konumunda yetiştirilmişken, kazara bir adamın ölümüne sebebiyet vermesinden ötürü aranan bir suçlu haline gelen Hz. Musa, Medyen'e kaçmak zorunda kalmıştır.

3.3.4. Mısırdan Medyen'e kaçış

Hz. Musa, zalimlerden Allah'a sığınarak memleketini terk etmek zorunda kalmıştır. Mısır'dan ayrıldıktan sonra Medyen'e doğru yol alırken, Medyen suları yakınlarında “Rabbim, bana doğru yolu göstereceğini umuyorum.”²³³ diyerek Rabbinden yol göstermesi için dua etmiştir.

²²⁸ Kasas: 28/ 20.

²²⁹ Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 8/158.

²³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/177.

²³¹ İbnü'l Cevzî, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabiyye, t.y), 3/379.

²³² Kasas: 28/ 21.

²³³ Kasas: 28/ 22.

Medyen suyuna varan Hz. Musa, bir grup çobanın hayvanlarını suladığını, biraz ötede ise iki kızın hayvanlarını suya yaklaşmalarına engel olduğunu görmüştür. Yanlarına gidip neden hayvanlarını sulamadıklarını sorduğunda, kızlar, çobanların hayvanlarını sulayıp çekilmeden kendi hayvanlarını sulayamadıklarını ve babalarının oldukça yaşlı olduğunu ifade etmiştir. Bu ifadelerinin, dolaylı olarak yardım talebinde bulunduklarına işaret ettiğini söyleyebiliriz. Hz. Musa, dolaylı yoldan yapılan bu yardım isteğine kayıtsız kalmamış ve onlara hayvanlarını sulama konusunda yardımcı olmuştur.²³⁴

Daha sonra bir ağacın altına geçip oturarak, içinde bulunduğu durumdan bir çıkış yolu göstermesi için Allah’a şöyle dua etmiştir:

﴿فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰ إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ﴾

“Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım.” dedi.²³⁵

Bir süre sonra kızlardan biri, utangaç bir sesle babasının hayvanlarını sulama ücretini ödemek üzere onu çağırdığını bildirmiştir. Babalarının yanına giden Hz. Musa, başından geçenleri yaşlı adama anlatmıştır. Kur’an’da, Hz. Musa’yı dinleyen adamın şöyle dediği bildirilmiştir:

﴿فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

“Korkma, o zalim kavimden kurtuldun”.²³⁶ Kızlardan biri, Hz. Musa’nın güçlü ve güvenilir biri olduğunu belirterek, ücret karşılığında yanlarında çalışması fikrini babasına önermiştir. Babası, Hz. Musa’ya yanlarında sekiz veya istediği takdirde on yıl çalışması karşılığında kızlarından biriyle evlenebileceğini teklif etmiştir. Hz. Musa bu teklifi kabul etmiş ve yaşlı adamın yanında Medyen’de kalmayı tercih etmiştir.²³⁷ Müfessirlerin çoğunun, Hz. Musa’ya bu teklifi yapan yaşlı adamın Hz. Şuayb peygamber olduğu görüşünü benimsedikleri aktarılmaktadır.²³⁸

3.3.5. Peygamberlik görevinin verilmesi

Hz. Şuayb ile anlaştığı süreyi tamamlayan Hz. Musa, ailesi ile birlikte Medyen’den ayrılarak yola çıkmıştır. Yolculukları esnasında Tur civarında yanan bir ateş gören Hz.

²³⁴ bk. Kasas: 28/ 23.

²³⁵ Kasas: 28/ 24.

²³⁶ Kasas: 28/ 25.

²³⁷ Kasas: 28/ 23-28, Taha: 20/40.

²³⁸ Cevzi, *Zadü'l- Mesir fi İlmi't-Tefsir*, 3/381.

Musa, ailesini orada bırakarak yanlarından ayrılmış, ateşe doğru gitmiştir.²³⁹ Hz. Musa, gecenin soğukunda yollarını kaybettikleri esnada Tur civarında bir ateş görmüştür. Kaybettikleri yol hakkında bir bilgi elde etme ve ısınmak için ateş getirme ümidiyle gittiği ifade edilmiştir.²⁴⁰

Hz. Musa, ateşin bulunduğu yere yaklaştığında vadinin sağ tarafında bulunan ağaç yönünden Allah tarafından kendisine seslendiğini işitmiştir. Yüce Allah, kendisinden başka ilah olmadığını, onu Peygamber seçtiğini ve ona birtakım mucizeler verdiğini bildirmiştir. Bu mucizelerden biri olarak Yüce Allah, Hz. Musa'dan o an asasını yere bırakmasını istemiştir ve onun yılanı dönüşeceğini, eline aldığı anda ise tekrar asâ hâline geleceğini ifade etmiştir. Asasının yılanı dönüştüğünü gören Hz. Musa korkuya kapılmış ve oradan kaçmak istemiştir; ancak Allah'ın ona güvende olduğunu bildirmesi üzerine sakinleşmiştir. Daha sonrasında Allah, “Yed-i beyza” (parlayan el) mucizesini Hz. Musa'ya Firavun'a karşı tebliğinde kendisini destekleyeceği bir diğer mucize olarak vermiştir.²⁴¹

Firavun'u uyarmakla vazifelendirildiğini öğrenen Hz. Musa, onu Mısır'dan ayrılmak zorunda bırakan Kıpti'nin ölümünden ötürü Firavun ve adamlarının onu öldürmesinden korkmuştur. Hz. Musa Ayrıca güzel konuşan ve kendisini daha iyi ifade ettiğini düşündüğü Kardeşi Hârun'un bu hususta kendisine yardımcı olarak verilmesini Allah'tan talep etmiştir.²⁴²

Yüce Allah, Hz. Musa'nın bu isteğini kabul ettiğini Kur'an'da şöyle bildirmiştir:

﴿قَالَ سَنَنْصُرُكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعُلُ لَكَمَا سُلْطٰنًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِأَيِّتِنَا أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغٰلِبُونَ﴾

“Allah, ‘Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size bir iktidar vereceğiz de âyetlerimiz sayesinde size (kötü bir amaçla) ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar, galip gelecek olanlardır.’ dedi”.²⁴³ Bunun üzerine Hz. Musa Mısır'a gitmek üzere oradan ayrılarak ailesinin yanına dönmüştür.

Ülû'l-azm olan Hz. Musa'nın peygamberlikle görevlendirilişi, iki hususta diğer peygamberlerden ayrılmaktadır. Birincisi, Yüce Allah'ın doğrudan Hz. Musa ile konuşmuş olması ve onu peygamber seçtiğini bildirmesidir. Bu sebeple kendisine Kur'an'ın da beyanıyla “Kelimullah” denilmektedir.²⁴⁴ İkinci husus ise kendisine diğer peygamberlere

²³⁹ bk. Kasas: 28/ 29.

²⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/238-241.

²⁴¹ Kasas: 28/ 30-32, Tâhâ: 20/17-23; Neml: 27/10-12; Kasas: 28/31-32.

²⁴² Kasas: 28/ 33.

²⁴³ Kasas: 28/35.

²⁴⁴ Meryem: 19/52; Nisa: 4/163; A'raf: 7/143.

kavimlerinin talepleri doğrultusunda sonradan verildiği gibi değil, peygamberlikle görevlendirilişi esnasında “iki mucize” verilmiş olmasıdır.

3.3.6. Firavun’a tebliği ve mucizeleri

Yüce Allah’ın kendisine peygamberlik görevini vermesinin ardından Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun için Firavun’u uyarma ve halkını Allah’a davet süreci başlamıştır. Hz. Musa’nın bundan sonra başlayacak olan hidayet çağrısının, onun ülü’l-azm peygamberleri arasında anılmasında büyük paya sahip olduğu söylenebilir. Bu, zorlu tebliğ sürecinin başlayacak olması ve bu süreçte karşılaşacağı engellerle birlikte insanları doğru yola yönlendirme çabasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bizce bu durum, Hz. Musa’nın peygamberlik misyonunun önemini ve ciddiyetini göstermektedir.

Kardeşi Harun’la birlikte öncelikle Firavun’u uyarmaya gidecek olan Hz. Musa’ya Yüce Allah, yumuşak bir sözle hitap etmelerini istemiştir ve yardımının yanlarında olacağı bildirilmiştir.²⁴⁵ Yumuşak konuşmaları yönündeki tavsiye, Firavun’un aklına başına alıp düşünmesi ve Allah’tan korkarak azgınlığından vazgeçmesi sebebiyle denilmektedir.²⁴⁶ Firavun gibi haddi aşan bir kimseye dahi Allah’ın yumuşak konuşmayı tavsiye etmesi, insanların etkili iletişimi nasıl sağlayabileceklerine dair bir örneklik teşkil etmektedir. Yüce Allah’ın bu buyruğu, Müslümanların birbirlerine karşı konuşma şekillerinin ve birbirlerini uyarırken dahi sözlerinin nasıl olması gerektiği ile ilgili önemli mesajlar içermektedir ve göz ardı edilmemesi gereken önemli hususları barındırmaktadır. Çünkü insanların birbiriyle iletişim kurma biçimi, kullandıkları kelimelerle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla seçilen kelimeler iletişimin niteliğini belirlemektedir.

İki kardeş, Firavun’a Allah’ın elçileri olduklarını ve İsrailoğullarının Mısır’dan çıkmasına izin vermesi gerektiğini, Hz. Musa’ya verilen mucizeleri anlatmak üzere Firavun’un sarayına gitmişlerdir. Yüce Allah’ın, Firavun’u uyarması için Hz. Musa’yı saraya göndermesinin sebebi olarak Firavun’un sınırı çok aşması gösterilmektedir.²⁴⁷

﴿وَقَالَ مُوسَىٰ يُورِثُنِي رَبِّي وَإِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (حَقِيقٌ عَلَىٰ أَن لَا أَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَءِيلَ)

²⁴⁵ Tâhâ: 20/44-47.

²⁴⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 5/ 466.

²⁴⁷ Tâhâ: 20/24. 43.

“Musa: Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbinin peygamberiyim! Bana Allah'a karşı ancak gerçeği söylemek yaraşır. Size Rabbinizden bir mucize getirdim, İsrailoğullarını benimle beraber salıver”.²⁴⁸

Hız. Musa'nın bu sözlerine şaşırarak Firavun, onu bebekken sarayında büyütüp yetiştirmesine karşın bir Mısırlı'nın ölümüne sebep olmasından ötürü onu nankörlükle itham etmiştir. Hız. Musa, kaza ile gerçekleşen bu olaydan ötürü öldürölme korkusuyla kaçtığıını, İsrailoğullarına yapılan zulmün sonucu olarak sarayda büyümek zorunda kaldığını, ancak bu durumun minnet gerektirmeyecek bir durum olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁹ Hız. Musa kendisini Allah'a imana davet etmeye devam ettiğinde ise, Firavun alaycı bir ifadeyle:

﴿قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يُمُوسَى﴾

“Sizin Rabbiniz de kimmiş ey Mûsâ?”²⁵⁰ demiştir. Kibir abidesi Firavun'un bu sorusuna karşılık Hız. Musa:

﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾

“Rabbim, her şeye ayrı bir özellik veren, sonra doğru yola erıştirenler”.²⁵¹ cevabını vermiştir. Hız. Musa, Firavun da dâhil olmak üzere her şeyin varlığını Allah'a borçlu olduğunu söyleyince, Firavun geçmiş nesillerin akıbetinin ne olacağını sormuştur. Firavun'un Hız. Musa'nın bir önceki cevabıyla insanları ikna etmesini engellemeye çalıştığı aktarılmıştır.²⁵² Hız. Musa, Firavun'un geçmiş nesillerle ilgili sorusunu, onu oyalamaya ve bir önceki cevabının etkisini azaltmaya yönelik olduğundan, Allah'ın yanılmayacağını ve unutmayacağını belirterek yanıtlamıştır.²⁵³ Daha sonra Firavun kendisinden başka ilah edindiğı takdirde onu hapsedireceğini söylemiş, bu sırada Hız. Musa doğru söylediğini kanıtlar mahiyetteki mucizelerini göstermiştir.²⁵⁴ Bu mucizeler karşısında Firavun korkuya kapılmış, Hız. Musa'yı yalanlayarak gösterdiği mucizelerin sihirden ibaret olduğunu söylemiştir.

Daha sonra Firavun, sihirbazlarını çağırarak Hız. Musa'ya şenlik günü kuşluk vaktinde, halkın önünde sihirle karşılık verip onu yenmelerini istemiştir. Bu olayın anlatıldığı Tâhâ suresi 59. ayette geçen “يَوْمَ الزَّيْنَةِ”, “yevmü'z-zîne” “şenlik günü”

²⁴⁸ A'râf: 7/104-105.

²⁴⁹ Şuarâ: 26/16-22.

²⁵⁰ Tâhâ: 20/49; bk. Şuarâ: 26/23.

²⁵¹ Tâhâ: 20/50.

²⁵² Tâhâ: 20/49-52, Râzî, Mefâtihu'l-gayb, 22/66-67.

²⁵³ Tâhâ: 20/52.

²⁵⁴ Şuarâ: 26/29-33, Neml: 13-14.

anlamındaki bu ifade hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Bu görüşlerin ortak noktası ayette geçen ifadenin halkı biraraya getiren özel bir güne işaret ettiği yönündedir.²⁵⁵

O gün sihirbazlar, iplerini ve sopalarını yere atarak yılan gibi hareket etmelerini sağlamışlardır. Ancak Allah'ın mucizesiyle desteklenen Hz. Musa'nın asası, diğer sihirleri yutarak onların yalanını ortaya çıkarmıştır. Bunu gören sihirbazlar, Hz. Musa'nın gerçekten Allah'ın peygamberi olduğunu anlayarak secde edip, iman etmişlerdir.²⁵⁶ Bu duruma öfkelenen Firavun, Hz. Musa ve sihirbazların anlaşmalı olduğunu iddia etmiş ve sihirbazların ellerini ve ayaklarını çaprazlama kestirerek cezalandıracağını duyurmuştur. Ancak bu tehditlere rağmen sihirbazlar Allah'a iman etmekten vazgeçmemişlerdir.²⁵⁷

Firavun ve adamları, Hz. Musa'nın mucizesine şahit olmalarına rağmen İsrailoğullarına eziyetlerini artırmışlardır.²⁵⁸ Bunun üzerine Yüce Allah, Firavun ve kavminin ders almaları için kuraklık, sel, kan, çekirge, kurbağa ve haşerat istilaları gibi çeşitli belalarla sınamıştır.²⁵⁹

Firavun, her belanın kaldırılması için Hz. Musa'dan Rabbine dua etmesini istemiş ve buna karşılık İsrailoğullarına zulmetmeyi bırakacağına ve onların Mısır'dan çıkmasına izin vereceğine söz vermiştir. Ancak, Hz. Musa'nın duasıyla musibetler ortadan kalkınca Firavun sözünü tutmayıp zulme devam etmiştir. Hz. Musa ise kavmini gayretle Allah'a kulluğa davet etmeyi sürdürmüştür.²⁶⁰

3.3.7. İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarması

Firavun, bütün mucizelerle ve çeşitli musibetlerle sınanmasına rağmen inkârındaki inadını artırarak zulmüne devam etmiştir. Hz. Musa, inkârcı gürhün suç işlemekteki ileri gidişini Allah'a arz ederek yakarıшта bulunmuştur. Bu olayın ardından Yüce Allah, Hz. Musa'ya kavmini gece vakti Mısır'dan çıkarmasını vahyetmiştir.²⁶¹

Hz. Musa, aldığı emir üzerine bir gece vakti kavmi İsrailoğulları ile Mısır'dan ayrılmıştır. Kalabalık bir grubun şehirden ayrılışının anlaşılmaması mümkün görünmemektedir ki zaten Allah, kendilerine Firavun'un peşlerine düşeceğini önceden

²⁵⁵ Celâlüddin Süyûtî, *Dürrü'l Menşûr Fi't-tefsîr Bi'l-Me'sûr*, (Kahire: Dırâsât el-Arabîyye vel-İslâmîyye, 2003), 10/216; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22/72-73.

²⁵⁶ Şuarâ: 26/46.

²⁵⁷ Tâhâ: 20/56-73. Şuarâ: 26/ 34-51.

²⁵⁸ A'râf: 7/126-129.

²⁵⁹ Zuhurf: 43/48.

²⁶⁰ A'râf: 7/103-138.

²⁶¹ Duhân: 44/22-24; Şuarâ: 26/52

haber vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Firavun'un İsrailoğullarının şehri terk ettiklerini anladığı an büyük bir ordu hazırlatarak arkalarından gittiği belirtilmektedir.²⁶²

İsrailoğullarının denize yaklaştıkları sırada arkalarında bulunan Firavun, ordusuyla birlikte onlara iyice yaklaşmıştır. İsrailoğulları, ordunun kendilerine oldukça yaklaştığını ve önlerinde denizin olduğunu fark edince Hz. Musa'ya yakınmaya başlamışlardır. Kur'an, Hz. Musa'nın bu esnada Allah'a olan sarsılmaz güvenini yansıtan kullandığı ifadeleri şöyle aktarmaktadır:

﴿قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾

*“Musa, ‘Hayır! Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir.’ dedi.”*²⁶³

Bunun üzerine Allah, Hz. Musa'ya elindeki asasını denize vurmasını vahyetmiştir. Hz. Musa'nın asasını denize vurmasıyla, deniz her biri dağ boyutunda olacak şekilde ikiye ayrılmış ve İsrailoğullarının geçebileceği bir yol açılmıştır.²⁶⁴

Hz. Musa ve İsrailoğulları, denizin ikiye ayrılmasıyla açılan koridor şeklindeki yoldan karşıya geçmişlerdir. Ancak Firavun ve ordusu, onları yakalamak üzere bu yoldan geçmeye çalıştıkları esnada deniz eski hâline geri dönmüş ve Firavun ile beraberindekiler boğulmuştur.²⁶⁵ Dev dalgaların açılan yolu kapatacağı sırada kendisine ölümün geldiğini anlayan Firavun'un şöyle söylediği Kur'an'da aktarılmaktadır:

﴿وَجُورُنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ ءَامَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي ءَامَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾

*“İsrailoğullarının inandığından başka ilah bulunmadığına kesinlikle inandım; artık ben de Müslümanlardanım!” dedi*²⁶⁶

Kur'an-ı Kerim'de, hayatının son bulacağını anladığı anda Allah'a iman etmenin kabul edilmeyeceği şu şekilde ifade edilmektedir:

﴿ءَالَلَّنْ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾

*“Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.”*²⁶⁷

Yeryüzünde ilahlık taslayan, Hz. Musa'nın apaçık gösterdiği delilleri inkâr eden Firavun'un, başdanışmanı Hâmân'ın ve mali danışmanı Kârûn'un akıbetlerinin benzer

²⁶² Şuarâ: 26/60; Yûnus: 10/90.

²⁶³ Şuarâ: 26/62.

²⁶⁴ Tâhâ: 20/78; Şuarâ: 26/63; A'râf: 7/135-136; Yûnus: 12/90-93.

²⁶⁵ Kasas: 28/40; A'râf: 7/136, Şuara: 26/65-66.

²⁶⁶ Yûnus: 10/90.

²⁶⁷ Yûnus: 10/91.

olduğu bildirilmiştir. Böylelikle Yüce Allah, müstekbirlerin ve onlara itaat edenlerin kötü sonunu göstermektedir.²⁶⁸

Hız. Musa ve İsrailoğulları için yeni bir dönem başlamıştır. Allah, zalimlerin zulmünden İsrailoğullarını ve Hız. Musa'yı kurtarmıştır. Artık Hız. Musa'nın peygamberlik sürecindeki tebliğ mücadele biçimi de değişiklik gösterecektir. İman etmiş bir toplumu ihya etme, tevhid akidesinin muhafazası ve içselleştirilmesi gibi sorunlarla mücadele süreci başlamıştır.

3.3.8. Çölde yaşam ve ilahi rehberlik

Firavun ve adamlarının denizde boğulmalarının ardından Hız. Musa önderliğinde Mısır'dan çıkan İsrailoğulları, çölde uzun bir süre geçirmiştir. Bu süre zarfında yaşananlar, Kur'ân-ı Kerim'de detaylıca anlatılmaktadır. Çölde geçirilen zaman içinde yaşanan olaylar, Bakara, A'râf, Mâide, Tâhâ, Kasas ve İbrahim surelerinde aktarılmıştır.

Allah'ın kendilerini denizden ve Firavun'dan yeni kurtarmasını unutup, putperest bir kavme rastladıklarında, Hız. Musa'dan kendilerine onlarınki gibi bir put yapmasını talep etmişlerdir. Çünkü Mısır'da yaşarken putperest bir topluluktular. Yıllarca Firavun'un zulmü altında gördükleri eziyet ve işkenceler nedeniyle şahsiyetlerini de yitirmişlerdi. Hız. Musa ile birlikte tevhid inancı ile tanışmışlardı. Her ne kadar tevhid inancıyla tanışmış olsalar da eski inançlarından bir türlü kopamamışlar, her fırsatta eski inançlarına, putperestliğe dönmeye çalışmışlardır.²⁶⁹ Kur'an'da bu durumu şöyle bildirilmiştir:

﴿وَجُوزْنَا بِبَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَمُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾

“Ey Mûsâ! Onlara ait tanrılar gibi, sen de bizim için bir tanrı yap.” dediler. Mûsâ dedi ki: “Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz!” dedi.”²⁷⁰

Tevhid akidesiyle Allah'a kulluk ile hiçbir şekilde bağdaşmayan bu istek karşısında Hız. Musa, asılsız ve temelsiz inançlara özenen kavminin cahillik ettiğini ifade etmiştir. Bu şekilde kavmine doğruları anlatan Hız. Musa, onların yanlış inançlara yönelmesini engellemeye çalışmıştır.

İsrailoğulları'yla ilgili çölde yaşanan ve Kur'an'da yer verilen bir diğer olay ise Hız. Musa'nın Rabbi ile otuz gün görüşmek üzere sözleşmesi ve akabinde yaşananlar olmuştur.

²⁶⁸ Şuarâ: 26/65-67; Bakara: 2/50; A'râf: 7/138; İbrahim: 14/5; Duhân: 44/30.

²⁶⁹ Hüseyin Çelik, “İsrailoğullarının İnekle İmtihani”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2016), 67-70.

²⁷⁰ A'râf: 7/138.

Kur'an, belirtilen otuz günlük sürenin ilave bir on günle toplamda kırk güne çıkarıldığını bildirmiştir. Hz. Musa, bu görüşmeye gitmeden önce kardeşi Harun (a.s.)'ı yerine bırakarak bozgunculuk yapmak isteyenlere karşı dikkatli olması için uyarmıştır.²⁷¹

Yüce Allah, Hz. Musa ile doğrudan konuşmuştur. Bu konuşmadan sonra Hz. Musa, Allah'ı açıkça görmek istemiştir. Bu talebine karşılık Allah şöyle buyurmuştur:

﴿.. قَالَ لَنْ تَرِنِي وَلَكِنْ أَنْظِرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرِنِي ..﴾

“Sen beni göremeyeceksin ama dağa bak; eğer o yerinde durursa sen de beni göreceksin.” Aldığı cevap üzerine Allah, dağa tecelli etmiş ve dağ yerle bir olmuştur. Bu esnada Hz. Musa baygınlık geçirmiştir. Kendine gelip ayıldığında ise şöyle diyerek tövbesini ifade etmiştir:

﴿.. فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾

“Ya Rabbi! Sen her türlü eksik sıfattan münezzehsin. Sana tövbe ettim, ben inananların ilkiyim”.²⁷²

Yüce Allah ise devamında şöyle buyurur:

﴿قَالَ يَمُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلَمِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ﴾ (وَكُنَّا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ﴾

“Ey Musa, sana verdiğim peygamberlik ve kelimamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım. Sana verdiğim şeye sıkı sıkı sarıl ve şükredenlerden ol. Levhalar üzerine ise her şeyden yazdık, nasihat ve hükümlerin ayrıntılarını belirttik. Bunlara sıkı sıkı sarıl, kavmine de emret ki onlar da en güzeline sarılsınlar”.²⁷³

Hz. Musa'ya, İsrailoğullarına rehberlik etmesi için birtakım hükümlerin olduğu levhalar verilmiştir. Hz. Musa'nın kavmi arasında olmadığı süre zarfında, bu durumu fırsat bilen Samiri adındaki bir kişi, buzağı heykeli yaparak İsrailoğullarına şöyle demiştir:

﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ﴾

“İşte sizin de Musa'nın da ilahı budur ama o unuttu.” der.²⁷⁴

Samiri'nin “فَنَسِيَ” “ama o unuttu” ifadesiyle yaptığı buzağı heykelinin Hz. Musa'nın ilahı olduğunu, ancak onun bunu unutarak Tur Dağı'nda Rabbini aramaya gittiğini belirtmiştir. Samiri'nin bu şekilde İsrailoğullarını etkilemeye çalıştığı söylenmektedir.²⁷⁵ Zaten tevhid akidesini içselleştiremeyen, halen putperestlik inançlarını

²⁷¹ A'râf: 7/142.

²⁷² A'râf: 7/143.

²⁷³ A'râf: 7/144-145.

²⁷⁴ Tâhâ: 20/88.

²⁷⁵ Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/348.

devam ettirmeye yönelik meyli olan bu topluluk Samirinin yaptığı buzağı heykeline tapmaya başlamışlardır. İsrailoğulları kavminin bu tevhid akidesinden sapmış hâli, Tur Dağı’nda Rabbi tarafından Hz. Musa’ya bildirilmiştir. Kavminin durumunu öğrenen Hz. Musa, hem üzgün hem de öfkeli bir şekilde kavminin yanına geri dönmüştür. Hz. Musa, verdikleri söze uymamalarından ötürü kavmini azarlamıştır. Onun kavmine olan tepkisi, tevhid inancından sapmalarından, Allah’a değil de puta kulluk etmelerinden dolayı olmuştur. Buzağı heykeline, yani Allah’tan başkasına taparak üzerlerine gazap çekmeyi mi arzuladıklarını soran Hz. Musa, içinde bulundukları durumun vehametini kavmine göstermeye çalışarak onları uyarmıştır. Kur’an’da Hz. Musa’nın kavmiyle olan bu diyalogu şu şekilde ifade edilmiştir:

﴿فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ لِقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِي﴾

“Bunun üzerine Musa, öfkeli ve üzgün bir şekilde kavmine döndü. "Ey kavmim! Rabbiniz, size güzel bir vaadde bulunmadı mı? Benim ayrılışımdan sonra çok zaman mı geçti yoksa Rabbinizden size, gazab erişmesini istedinizde bana verdiğiniz sözü tutmadınız ve buzağıya taptınız?" dedi.”

﴿قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلَكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أُوزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلَقَى السَّامِرِيُّ﴾

Şöyle dediler: "Sana verdiğimiz sözden kendiliğimizden caymadık. isteğimizle caymış değiliz. Fakat biz Mısır halkının zinet eşyasından yüklü miktarda takınmıştık. İşte onları ateşe attık, aynı şekilde Sâmiri de atmıştı."²⁷⁶ İsrailoğullarının bu noktada kendi iradelerini hiçe sayarcasına buzağı heykeline tapınma eylemini gerçekleştiren kendileri değilmiş gibi tüm sorumluluğu Samir’inin üzerine yüklemeye çalıştıkları da görülmektedir. Taberi İsrailoğullarının Hz. Musa’ya verdikleri söz hakkında bu sözün Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceklerine dair olduğunu söylerken²⁷⁷ bazıları ise Hz. Musa Tur dağındayken inançlarını muhafaza edeceklerine dair verilen bir söz olduğunu söyler.²⁷⁸

Hz. Musa, kavminden sonra Hz. Harun’a dönerek öfkeyle onun saçını ve sakalını tutmuş, İsrailoğullarının buzağı heykeline tapınmalarına müsaade ederek tevhid inancından dönmelerine nasıl engel olmadığını sormuştur. Bu durum Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır:

﴿قَالَ يَهُرُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّواْ ۖ أَذَلَّكَ ۚ لَا تَتَّبِعِ أَفْعَصِيَّتَ أَمْرِى﴾

²⁷⁶ Tâhâ: 20/87.

²⁷⁷ Taberi, *Câmiu ’l-beyân*, 2/188-190.

²⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/346.

“Musa, Tur’dan dönünce kardeşi Harun’a şöyle dedi: “Onların saptıklarını gördüğün zaman seni onlara müdahale etmekten alıkoyan neydi? Yoksa emrime karşı mı geldin?”²⁷⁹ Cevaben Hz. Harun’un ayetin devamında şöyle dediği aktarılmıştır:

﴿قَالَ يَبْنَؤُمْ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَمْ تَرْفُقْ قَوْلِي﴾

“Harun: ‘Ey anam oğlu! Saçımı ve sakalımı çekme. Şüphesiz ki ben senin ‘İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün, sözüme uymadın, demenden korktum’ dedi.”²⁸⁰

Hz. Musa’nın öfkesinin sebebi şirk ve Allah’a isyan durumu söz konusu olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca Hz. Harun’un abisinin tepkisinden çekindiği husus hakkında, kendisi ile birlikte olan müminler ile buzağıya tapan İsrailoğullarının arasını açma endişesi olduğu söylenmektedir.²⁸¹

Daha sonra Hz. Musa, Samiri’den hesap sormuş ve bu işin sorumlusu olduğu için onu İsrailoğulları arasından sürgün etmiştir. Kavmine, ibadete layık tek varlığın Yüce Allah olduğunu hatırlatan Hz. Musa, sadece O’na ibadet etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Ardından Hz. Musa, buzağı heykeline tapınmanın nefislerine zulüm olduğunu söyleyerek, İsrailoğullarına Rablerinden af dilemeleri gerektiğini ifade etmiştir.²⁸² Allah’tan başkasına kulluk etmenin nefse zulüm olmasının sebebi ise haktan saparak batıla yönelmek, Allah’ın koyduğu sınırları aşmak²⁸³ ve şirkin en büyük zulüm olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.²⁸⁴

3.4. Hz. İsa’nın Hayatı

Kur’an-ı Kerim’de Hz. İsa’nın hayatı, doğumu, annesi Hz. Meryem’in onu babasız dünyaya getirmesi, kavmi ile yaşadıkları, genellikle Âl-i İmran, Meryem ve Mâide surelerinde anlatılmaktadır. Âl-i İmran suresinde İmran ailesinin seçkinliğinden ve Hz. Meryem’in doğumundan bahsedilirken, Meryem Suresi’nde ise Hz. İsa’nın mucizevi doğumu detaylandırılmaktadır. Hz. İsa Kur’an-ı Kerim’de çeşitli isimler ve niteliklerle tasvir edilmiştir; *İsa*, *İsa Mesih*²⁸⁵ ve *Meryem oğlu İsa*²⁸⁶ olarak isimlendirilen Hz. İsa, aynı zamanda ‘Allah’ın kelimesi’²⁸⁷ ve ‘O’ndan bir ruh’²⁸⁸ gibi sıfatlarla da anılmaktadır.²⁸⁹

²⁷⁹ Tâhâ: 20/92-93.

²⁸⁰ Tâhâ: 20/94.

²⁸¹ Cevzi, *Zadü’l- Mesir fi İlmi’t-Tefsir*, 3/172-173.

²⁸² Bakara: 2/54.

²⁸³ bk. Bakara: 2/229; A’râf: 7/19; Talâk: 65/1.

²⁸⁴ bk. Lokmân: 31/13; Bakara: 2/254.

²⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/45.

²⁸⁶ Nisâ, 4/171.

²⁸⁷ Nisâ, 4/171.

3.4.1. Yaşadığı dönem

Hız. İsa'nın, birinci yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Filistin bölgesinde, Kudüs şehrinin güneyindeki Beyt Lehem kasabasında dünyaya geldiği belirtilmektedir. Bu dönemde, bölge Roma İmparatorluğu'nun yönetimi altındaydı. Hız. İsa'nın yaşamı, toplumu etkisi altında tutan bu geniş imparatorluğun ve yahudi din adamlarının toplumsal ve dini etkilerinin devam ettiği döneme denk gelmektedir.²⁹⁰

Hız. İsa, Hız. Meryem'in oğlu olup, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen seçkin ailelerden biri olan İmran ailesine mensuptur.²⁹¹ İmrân'ın hanımı olarak anılan Hız. Meryem'in annesinin ismi Kur'an-ı Kerim'de geçmez. Ancak İslâmî kaynaklarda annesinin adı Hanne olarak zikredilmektedir.²⁹²

Kur'an'da annesinin Hız. Meryemi daha doğmadan Allah'a adadığına yer verilmektedir. Hız. Meryem'in annesi, ileri yaşına rağmen Allah'tan bir çocuk sahibi olmayı arzu etmiş; eğer Allah ona bir çocuk nasip ederse, bu çocuğu Allah'a adayacağına dair dua etmiştir. Bu tür bir adamanın, o dönemde geçerli bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır.²⁹³ Hız. Meryem'in annesi de doğumuna müteakip bu vaadini yerine getirerek onu Allah'a adamıştır. Hız. Meryem dünyaya geldikten sonra annesi Hız. Hanne'nin yaptığı dua Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

﴿إِذْ قَالَتْ أَمْرًاثُ عَمْرَنَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)

“Bir zamanlar İmrân'ın hanımı şöyle demişti: “Ey Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız senin için adadım, bunu benden kabul buyur. Şüphesiz ki sen her şeyi işiten, her şeyi bilensin. Onu doğurunca dedi ki: “Rabbim! Kız çocuğu doğurdum. -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir- erkek de kız gibi değildir. Ben ona Meryem ismini koydum, işte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum”.”²⁹⁴

Ancak âyette geçen “مُحَرَّرًا”, “muḥarrar” kelimesi ve bu adağın içeriği farklı şekillerde yorumlanmaktadır. “Muḥarrar” kelimesi, sözlük anlamı itibariyle “özgürlüğüne

²⁸⁸ Nisâ, 4/171.

²⁸⁹ Hüseyin Çelik, *Hız. İsa (as) İnecek Mi* (İstânbül: Rağbet Yayınları, 2020), 30.

²⁹⁰ Zekiye Sönmez, “İnciller ve Kur'an Işığında Hız. İsa” (2000. Yılında Hristiyanlık, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002), 137, 142.

²⁹¹ Âl-i İmrân, 3/33.

²⁹² Kurtubî, *el-Camiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/65.

²⁹³ Kurtubî, *el-Camiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/66.

²⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/35-36.

kavuşturulmuş" veya "kimsenin kendisi üzerinde hak iddiasında bulunamayacağı kişi" anlamına gelmektedir.²⁹⁵ Bu bağlamda, kelime dünya işlerinden tamamen arınmış, kendini yalnızca Allah’a ibadete adanmış, halis bir kul olarak da yorumlanmaktadır.²⁹⁶ Ayrıca bu kelimeye “mâbede ya da kutsal kitabı okuyanlara hizmet eden” anlamlarında verilmektedir.²⁹⁷ Bu çerçevede, kelimenin hem Allah’a ibadet hem de mabet hizmeti yönünden kullanıldığı, fakat her türlü dünyevi kaygılardan arınmış ve tamamen adanmış bir iradenin söz konusu olduğu anlaşılabılır.

Yüce Allah Hz. Hanne’nin yukarda bahsi geçen duasını ve adağını kabul etmiş, Hz. Meryem’e bakmakla yükümlü olan Hz. Zekeriyya da onu mabed’in, doğu tarafta özel bir bölmeye yerleştirmiştir.²⁹⁸ Meryem suresi 16. Ayette belirtilen “*Kitapta Meryem’i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti*” doğu tarafın Kudüs’teki Beyt-i Makdis’in doğusu olduğu belirtilmektedir.²⁹⁹

Hz. Zekeriyya Hz. Meryem’in yanına geldikçe orada yiyeceğini hazır görmektedir. Bu Allah’ın dilediği kullarına lütfu olduğu gibi Hz. Meryem’e de bir lütfu olduğu Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde ifade edilmektedir:

﴿فَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَمْرِئُ أَلَيْسَ لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

“Bunun üzerine Rabbi, kız çocuğunu kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde büyütüp yetiştirdi. Zekeriya’yı da onu himayesine aldı. Zekeriya, onun bulunduğu mabetteki bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. “Ey Meryem, Bu yiyecekler sana nereden geldi?” derdi. Meryem: “Bunlar Allah’tandır, Rabbim dilediğine hesapsız rızık verir.”³⁰⁰

Hz. Meryem Kur’an-ı Kerim’de adı geçen tek kadındır. Kur’ân’da Hz. Meryem’in seçkinliği Melekler tarafından da şöyle övülmektedir:

﴿وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَمْرُئُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ﴾ (يَمْرُئُ أَقْنِي لِرَبِّكِ وَأَسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ)

“Melekler “Ey Meryem! Allah seni seçti ve seni tertemiz kıldı, seni dünyadaki bütün kadınların üzerinde seçkin bir yere getirdi. Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, Onun huzurunda eğilenlerle birlikte sen de eğil” dediler.³⁰¹

²⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 14/221.

²⁹⁶ Nehhas, *Meani’l- Kur’an*, 1/385-386.

²⁹⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 6/329-333.

²⁹⁸ bk. Meryem 19/16- 17.

²⁹⁹ Karaman vd, *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 3/596.

³⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/37.

³⁰¹ Âl-i İmrân, 3/42- 43.

Hız. Meryem, mabeddeki özel yerinde, Hız. Zekerıyya'nın himayesinde büyümuştür. Bir gün Allah Cebrail (a.s) insan şeklinde Hız. Meryem'e göndermuştür.³⁰² Hız. Meryem'e gönderilen meleğın Cebrail (a.s) olduğu müfessirler arasında yaygın olarak kabul edilen bir görüştür.³⁰³ Kur'an-ı Kerim'de Cebrail (a.s) ve Hız. Meryem arasındaki diyalog şu şekilde geçmektedir:

﴿فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾

Meryem, “Eğer Allah'dan sakınan bir kimse isen, senden Rahman'a sığınırım (bana kötülük etme)” dedi.

﴿قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا﴾

Cebrail, “Ben yalnızca Rabbinin bir elçisiyim. Sana tertemiz bir oğlan çocuk bağışlamak için gönderildim.” dedi.

﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكْ بَغِيًّا﴾

Meryem, “Bana hiçbir insan dokunmamışken ve kötü ahlaklı bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl oğlan çocuğum olabilir?” dedi.

﴿قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلَنَجْعَلَ لَآيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا﴾

Cebrail, “Evet, öyle olur. Rabbin diyor ki: O çocuğu yaratmak benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böylece takdir ettik. Bu, Allah tarafından önceden karara bağlanmış bir hükiümdür” dedi.³⁰⁴

Hız. Meryem kendisine vahiy geldiğini anladığında insan neslinin bir dışından ve bir erkekten yaratıldığını bilmesinden dolayı bu değışmez kanunun farkındadır. Ancak kendisine babasız bir çocuğın doğacağı müjdesi verildiğinde bu kanunun tam aksi bir durumdu.³⁰⁵ Tam da bu nedenledir ki Hız. Meryem, “Rabbim! Bana bir insan dokunmamışken nasıl çocuğum olabilir?” demişti. Bu soruya cevaben Kur'an-ı Kerim'de Hız. Meryem için olanaksız görünenin, Yüce Allah için zor olmadığı şu şekilde ifade edilmektedir: “Allah bir şeyin olmasını dilerse ona sadece ‘ol’ der, o da hemen oluverir, dedi.”³⁰⁶

Cebrail (a.s.) Hız. Meryem'e babasız doğacak olan çocuğın özelliklerini ve mücadelesini haber vererek şöyle teselli etmektedir:

³⁰² Meryem, 19/17.

³⁰³ Kurtubî, *el-Camiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11/90-91.

³⁰⁴ Meryem, 19/18- 21.

³⁰⁵ Ahmet Güç, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Hız. Meryem Ve İsa (a. s.)”, *UÛİF Dergisi* 3/1 (1991), 218.

³⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/47.

“Ey Meryem! Allah, kendisinden bir kelime ile seni müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. O; hem bu dünyada hem de âhirette çok itibarlı ve Allah’a çok yakın olanlardandır. O, beşikteyken de yetişkinlik çağında da insanlarla konuşacak ve salihlerden olacaktır. Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil’i öğretecek. Allah onu peygamber olarak İsrailoğullarına gönderecek.”³⁰⁷

Hiz. Meryem’in aldığı müjdenin ardından, Yüce Allah’ın Kur’ân-ı Kerîm’de bildirdiği şekilde Hiz. İsa’yı insanlardan uzak bir şekilde yaşayarak dünyaya getirdiği anlatılmaktadır:

“Meryem, oğlan çocuğuna gebe kaldı, o hâliyle uzak bir yere çekilip gitti. Doğum sancısı nedeniyle Meryem, bir hurma ağacının dibine gitti ve “Keşke ben bundan önce ölmüş olaydım da unutulup gitseydim” dedi. Bunun üzerine Cebrail, ağacın altından ona şöyle seslendi: “Ey Meryem! Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı. Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurmalar dökülsün”.³⁰⁸

Hiz. İsa’yı doğurduktan sonra insanların arasına dönen Hiz. Meryem’e kucağındaki bebek sorulacak olduğunda bu konu hakkında konuşmaması gerektiği emrolunur.³⁰⁹

Hiz. Meryem’i kucağında çocukla gören kavminin düşüncelerini Kur’an bize şöyle aktarmaktadır: “Meryem, Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Kavmi ona şöyle seslendi: “Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın! Ey Harun’un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi, annen de iffetsiz biri değildi.”³¹⁰

Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etmiştir: “Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?” dediler. Bebek şöyle konuştu:

“Fakat, o beşikteki çocuk: “Bakın!” dedi “Allah’ın kuluyum ben. O bana kitap verdi, beni peygamber yaptı. Şüphesiz ki ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni hayırlı ve mübarek kıldı. Bana yaşadığım sürece namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti. Beni anneme saygılı kıldı. Beni haddi aşan bir zorba kılmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm/esenlik verilmiştir.”³¹¹

Hiz. İsa’nın doğumu gibi bebekken konuşması da mucizeydi. Allah’ın Hiz. İsa’nın yaratılışını Hiz. Adem’in yaratılışına benzer şekilde gerçekleştirmesi insanların unutmaya yüz tuttuğu bu harikuladeliği hatırlatmaktadır. Nitekim Kur’an’da, “Gerçekten İsa’nın

³⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/45- 49.

³⁰⁸Meryem, 19/22-26.

³⁰⁹Meryem, 19/23-26.

³¹⁰Meryem, 19/27-28.

³¹¹Meryem, 19/27-33.

*babasız dünyaya gelişinin hâli de Allah katında Adem'in hâli gibidir. Allah Adem'i topraktan yarattı, sonra ona ol dedi, o da hemencecik oluverdi*³¹² buyrularak bildirilmektedir.

3.4.2. Peygamberlik görevinin verilişi

Hz. İsa'ya Peygamber olarak gönderileceği Allah tarafından önceden haber edildiği gibi hem de dört ilahi kitaptan biri olan İncil verilmiştir.³¹³ Hz. İsa büyüdüğünde Peygamberlik görevini şöyle duyurmuştur:

*“Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O hâlde ona ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.”*³¹⁴.

Hz. İsa, mucizeler göstererek inanmalarını sağlamak için İsrailoğullarına yönelmiştir; ancak kendisinin gösterdiği bu ilahi işaretlere rağmen, İsrailoğullarının bu durumu sihir veya büyü olarak nitelendiren cahil tutumunu Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

*“O gün Allah, şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimlerimi hatırla. Hani seni Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim. Beşikteyken de yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i de öğretmiştim. Hani iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alaca hastalığından muzdarip kimseleri iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri kabirden diri olarak çıkarıyordun. Hani sen, İsrailoğullarına açık mucizeler getirdiğin zaman, ben seni onlardan kurtarmıştım da o inkâr edenler, “Bu, ancak apaçık bir sihirdir” demişlerdi.”*³¹⁵

Hz. İsa'nın İsrailoğullarının onun peygamberliğine ve getirdiği mesaja karşı direnişine rağmen, mücadelesine devam edip ve Kur'an'da şu şekilde bildirilmektedir: *“Ben size bir hikmetle geldim ve hakkında ihtilafa düştüklerinizin bir kısmını size açıklamak için de. O hâlde Allah'tan sakının ve bana itaat edin”.*³¹⁶

³¹² Âl-i İmrân, 3/ 59.

³¹³ Mâide, 5/110.

³¹⁴ Âl-i İmrân, 3/50-51; bk. Nisâ: 4/171.

³¹⁵ Mâide, 5/110; Saff, 61/6.

³¹⁶ Zuhurf, 43/63-64.

3.4.3. Havarilerin seçilmesi

Havari, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden oluşan bir grubu ifade eden bir terimdir. Sözlük anlamı olarak, Arapça "haver" kökünden türetilmiş ve beyazlaşmak, temizlenmek anlamlarına gelir.³¹⁷ Ayrıca seçilmiş, kusursuz taraftar, samimi arkadaş, dost ve bir kimseye yardım eden ya da bir davaya kendini adayan kişi anlamında da kullanılır. Terim olarak ise, Allah'ın peygamberlerine inanıp onlara destek olan herkesi kapsamaktadır. Ancak bu terim özellikle Hz. İsa tarafından tebliğ görevinde ona yardımcı olmak üzere seçilen on iki kişilik özel grubu tanımlamaktadır.³¹⁸

Havari kelimesi Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçmektedir: Bunlardan ilki Âli-İmrân suresinin 52. ayetinde yer alır. Hz. İsa'nın çağrısına rağmen İsrailoğulları Hz. İsa'ya inanmayı reddetmişlerdir. Hz. İsa ise kaviminin bu olumsuz tepkisine ve inkârına karşı şöyle seslenmiştir: *“Allah yolunda yardımcılarım kimlerdir?”* Bu soruya havariler şu şekilde cevap vermişlerdir: *“Biziz Allah'ın yolunun yardımcıları. Allah'a iman ettik. Şahit ol, biz Müslümanlarız.”* Bu açıklamanın bir benzeri Saf suresinin 14. ayetinde de geçmektedir.

Kur'an'da havarilerden bahseden üçüncü ayette ise, onların imanlarını şu şekilde dile getirdiklerine yer verilmektedir:

﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْخَوَارِجِ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا ءَامِنَّا وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾

*“Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenlerle beraber yaz.”*³¹⁹

Hz. İsa'nın peygamberliğine şahitlik etmeleri, havarilerin kalplerine Allah'ın ilham etmesiyle gerçekleşmiştir. Kur'an'da bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“Hani bir de bana ve peygamberime iman edin diye havarilere ilham etmiştim. Onlar da 'İman ettik. Biz Müslüman olduğumuza sen de şahit ol' demişlerdi.”

Havariler, iman etmelerine rağmen kalplerinin tatmin olması için Hz. İsa'dan bir mucize istemişlerdir. Tıpkı Hz. İbrahim'in Allah'tan ölülerini nasıl dirilteceğini görmek istemesi ve böylece içindeki tereddüdün giderilmesi gibi,³²⁰ havariler de gökten bir sofranın inmesini talep ederek şüphelerinin giderilmesini istedikleri görülmektedir. Kur'an-ı Kerim bu durumu şöyle açıklamaktadır:

³¹⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 178.

³¹⁸ Osman Cilacı, “Havâri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/513-516.

³¹⁹ Mâide, 5/111.

³²⁰ Bakara, 2/260.

(إِذْ قَالَ الْخَوَارِثُونَ يَٰعِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ أَتَقُولُونَ مُؤْمِنِينَ) (قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَنَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَّقَتْنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ)

“Hani havariler de, 'Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin gökten bize bir sofrayı indirebilir mi?' demişlerdi. İsa da, 'Eğer müminlerdenseniz Allah'a karşı gelmekten sakının' demişti. Onlar, “İstiyoruz ki bizler o sofradan yiyelim, kalplerimiz sükûnete ulaşsın. Senin bize gerçekleri söylediğini bilelim ve ona, gözüyle görmüş şahitlik yapanlardan olalım' demişlerdi”.³²¹

Yüce Allah'ın Hz. İsa'nın havarilerin isteğiyle gökten sofrayı indirmesi için Rabbinin dua edişi karşılık bulmuş ve havariler tevhid mücadelesi sırasında onun yardımcıları olmuşlardır.

3.4.4. Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi

İsrailoğulları, Hz. İsa'nın peygamberliğine karşı çıkararak sürekli hakikate karşı gelmişler ve bu durum onları yanlış yollara sürüklemiştir. Öyle ki Hz. İsa'nın mucizelerine şahit olmalarına rağmen onu öldürme planları yapmışlardır. Ancak Yüce Allah kendi peygamberini onların zalimliğinden koruduğunu şöyle bildirmektedir:

(وَمَكَرُوا اللَّهَ وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمَكَرِينَ) (إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ)

“Onlar tuzaklar kurdu, ama Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır. Hani Allah şöyle buyurmuştu: “Ey İsa! Şüphesiz ki ben senin hayatına son vereceğim, seni Kendi katıma yükselteceğim, o inkâr edenlerden seni kurtararak temizleyeceğim ve sana uyup iman edenleri kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım. Sonra hepiniz bana döndürüleceksiniz ve aranızda ihtilafa düştüğünüz konularda ben hüküm vereceğim.”³²²

Yukarıda ayette yer alan “Onlar tuzaklar kurdu.” ifadesindeki tuzakların Hz. İsa'ya zarar verme amacıyla kurulan planlara işaret ettiği kabul edilmektedir. Ancak Râzî'ye (ö. 606/1210) göre bu tuzaklar Allah'ın dinini gizleme ve ortadan kaldırma amaçlı planlar olarak da yorumlanabilir.³²³

³²¹ Mâide, 5/112-113.

³²² Âl-i İmrân, 3/54-55.

³²³ Râzî, Mefatihü'l-gayb, 8/73.

Hız. İsa öldürölmemiş ve yerine benzeyen birisi çarmlha gerilmiştir. İsrailoğulları Hız. İsa'yı öldürdüklerini iddia etmelerine rağmen Kur'an'da Hız. İsa'nın öldürölmediğı, ona benzeyen biri tarafından İsrailoğullarının yanıltıldığını bildirilmektedir.³²⁴

﴿بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَیَّهٖ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾

“Bilâkis Allah onu kendine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”³²⁵

Hız. İsa'nın göğö yükseltilmesiyle ilgili farklı yorumlar ve görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler arasında, en isabetli olanı, 'tevaffa' kelimesinin sadece ölüm anlamına gelmediğini göz önünde bulundurarak, Hız. İsa'nın ruh ve bedenle birlikte Allah tarafından alınmasıdır.³²⁶

﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

Nahl sûresi 32. ayette yer alan “teveffa” kelimesinin öldürmek anlamından önce gelen asıl anlamı, ruh ve bedenın bir bütün olarak Allah tarafından alınması olarak belirtilmektedir. Hız. İsa'nın hayattayken ruh ve bedeniyle birlikte semaya yükseltildiğı görüşü, daha doğru ve güçlü bir yorum olarak kabul edilmektedir. Kur'an'da Hız. İsa'nın öldüğüne dair net bir delil bulunmaması da bu görüşü destekler mahiyettedir.³²⁷

3.5. Hız. Muhammed'in Hayatı

Hız. Muhammed ülü'l-azm peygamberlerin beşincisi ve tüm peygamberlerin sonuncusudur.³²⁸ Kur'an'da Hız. Muhammed'in değerli ismi dört defa “Muhammed”³²⁹ bir defa da “Ahmed”³³⁰ olarak geçmekle birlikte adına müstakil bir sure (Muhammed/47) bulunmaktadır. Hız. Peygamber'in yaşamı da Kur'an'da detaylı bir şekilde yer almaz; daha çok onun belirgin özellikleri üzerinde durulmaktadır. Bu kısımda, diğer ülü'l-azm peygamberlerinde yaptığımız gibi, Hız. Peygamber'in hayatına dair Kur'an'da öne çıkan özellikleri kısaca ele alacağız.

Mekkede dünyaya gelen Hız. Muhammed, 23 yıllık peygamberlik sürecinin 13 yılını Mekke'de, 10 yılını ise Medine'de geçirmiştir. 63 yaşında Medine'de vefat etmiştir. İslâm Tarihi ve siyer kaynakları, Hız. Muhammed'in hayatını "peygamberlik öncesi" ve "peygamberlik dönemi" olmak üzere iki ana başlık altında incenlemektedir. Peygamberlik

³²⁴ bk. Nisâ: 4/157; Âl-i İmrân: 3/55.

³²⁵ Nisâ, 4/158.

³²⁶ Çelik, Hız. İsa (as) İnecek Mi, 110.

³²⁷ Çelik, s. 173.

³²⁸ bk. Ahzâb: 33/40.

³²⁹ bk. Âl-i İmrân: 3/144; Ahzâb: 33/40; Muhammed: 47/2; Fetih: 48/29.

³³⁰ bk. Saf: 38/ 6.

öncesinde yetim olarak büyümesi ve hayatındaki önemli olaylar ele alınırken, peygamberlik döneminde ise müşriklerle mücadelesi, tebliğ faaliyetleri ve bu mücadelenin ömrünün sonuna kadar nasıl devam ettiği üzerinde durulmaktadır.

3.5.1. Yaşadığı dönem

Hız. Muhammed'in ülü'l-azm peygamberlerden biri olmasını anlamamızda, onun peygamberlik sürecinde yaşadığı zorlu olayların bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Onun mücadelesini doğru şekilde kavrayabilmek için, yaşadığı dönemin kültürel ve dinî yapısını da bilmek gereklidir. Bu bağlamda, o dönemin Mekke ve Arap Yarımadası'ndaki yaşam şartlarını, kabile düzenini ve inanç sistemlerini göz önünde bulundurarak değerlendirme yapmak önemli olduğundan, dönemin yapısını incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Arap Yarımadası, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesişim noktasında yer almakta olup, Hicaz bölgesinde Mekke, Medine ve Taif gibi önemli şehirler bulunmaktadır. Mekke, hem dinî hem de ticari bir merkez olarak öne çıkmıştır. Kâbe'nin burada bulunması ve ticaret fuarlarının düzenlenmesi, şehrin önemini artırmıştır. Ayrıca Mekke, ana ticaret yolları üzerinde yer aldığından önemli bir ticaret merkezi hâline gelmiştir. Uluslararası ticaret fuarları düzenlenmekte ve Ukaz Fuarı gibi organizasyonlar şehri edebî ve ticari merkez hâline getirmiştir.³³¹

İslam öncesi dönemde Araplar, çoğunlukla kabileler hâlinde yaşamıştı. Her kabile, kendi içinde bir yönetim düzenine sahip olup, genellikle bağımsız hareket etmiştir. Hicaz ve Yemen bölgelerinde bazı şehirler bulunmasına rağmen, Araplar genellikle çöllerde çadır kurarak veya göçebe hayatı sürdürmüştür.³³² Göçebe kabilelere Bedevi, yerleşik olanlara ise Hadari denilmiştir.

Kabileler arasında güçlü akrabalık bağları bulunmakta ve bu bağlar dayanışma için önemli olmuştur. Ancak savaşlar ve kan davaları da yaygın olmuştur. Bu toplumda sınıf farkları mevcut olup, hürler, mevâlîler ve köleler gibi farklı gruplar bulunmaktadır. Mekke toplumunda sınıfsal ayrımın yanı sıra yağmacılık, içki, kumar ve faiz gibi olumsuz davranışlar da yaygınlık göstermiştir.³³³

İslam öncesi Arap Yarımadası'nda çeşitli inançlar hüküm sürmüştür. Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik, Sabîlik ve putperestlik gibi dinler bölgenin farklı yerlerinde etkili

³³¹ Casım Avcı - Mevlana İdris, *Hız. Muhammed'in Hayatı* (Ankara: DİB, 2019), 9.

³³² Ahmet Himmet - Osman Berki Keskiöğlü, *Hatemu'l Enbiya Hız. Muhammed ve Hayatı* (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 18-20.

³³³ Avcı - İdris, *Hız. Muhammed'in Hayatı*, 9-12.

olmuştur. Hz. İbrahim'in dinini yaşatmaya çalışan Hanifler ise tevhid inancını sürdürmüştür. Ancak putperestlik en yaygın inanç hâline gelmiş ve Kâbe putlarla dolmuştur. Araplar, Allah'a inanmakla birlikte, putlara taparak şirk koşturmuşur.³³⁴ Taş ve tahta gibi malzemelerden yapılan putların yanı sıra, görünmeyen varlıkların, ruhlar ve cinlerin de özel bir yeri bulunmaktadır. Putlar ve bu varlıklar arasında bağlantı kuran, putların içersinde ruh, cin gibi varlıkların olduğuna inanan Mekke toplumu, bundan ötürü putların kendilerine fayda ve zarar vereceğine inanmaktaydı.³³⁵

3.5.2. Peygamberlik öncesi hayatı

Kur'an'da Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi yaşamıyla ilgili çok fazla ayrıntı bulunmaz. Ancak, bazı ayetlerde onun peygamberlik öncesi hayatına yönelik atıflar yapılmıştır.

3.5.2.1 Yetim olması

Câhiliye dönemine bakıldığında, toplumun üst kesimini genellikle zengin, soylu ve güçlü kişilerin oluşturduğu; kölelerin, fakirlerin, zayıf ve güçsüz olanların ise sürekli baskı altında tutulduğu ve hor görüldüğü dikkat çekmektedir. İslamiyet öncesi dönemde birçok yetim de bu câhiliye âdetlerinin mağduru olmuştur. Bu yüzden, yetimlerin şefkat ve merhametten mahrum bırakılmalarının yanı sıra, en temel haklardan bile yoksun kaldıkları söylenebilir.³³⁶

Mekkeli müşrikler, ahirete inanmadıkları için, dünyada karşılaştıkları her türlü olumlu ya da olumsuz durumu, Allah'ın bir ödülü veya cezası olarak yorumlamaktadırlar. Onlara göre, putlara tapmak yanlış olsaydı, Allah buna izin vermezdi; eğer fakirlerin doyurulması gerekseydi, Allah onları doyururdu düşüncesiyle kendi davranışlarını haklı çıkarmaya çalışmaktadırlar.³³⁷

Kur'an'a göre, Hz. Muhammed'in kendisine verilen ilahî nimetler hatırlatılırken, Duhâ suresinde, yetim olduğu halde böyle bir toplumun içersinde Allah tarafından terk edilmediği ve korunduğu vurgulanarak şöyle buyrulmaktadır:

﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ﴾ ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ﴾ ﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ﴾

³³⁴ Mevlânâ Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2008), 1/99-104.

³³⁵ Hüseyin Çelik, "İslam Öncesi Mekke'de Ruh ve Cin İnancı. Kur'an Öncesi Mekke Toplumu (Sempozyum)" (İstanbul, 2011), 316.

³³⁶ Ali Can, "Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi", *Diyanet İlmi Dergi* 52/3 (2016), 133.

³³⁷ Çelik, "İslam Öncesi Mekke'de Ruh ve Cin İnancı. Kur'an Öncesi Mekke Toplumu (Sempozyum)", 319.

*“O seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi?”*³³⁸

Resulullah, henüz doğmadan önce babası Abdullah'ı kaybetmiş ve altı yaşındayken annesi vefat etmiştir. Bu süreçte önce dedesi Abdülmuttalip, sonra da amcası Ebu Talip onun bakımını üstlenmiştir. Ebu Talip, Resulullah'a büyük bir şefkat göstererek onu yetiştirmiştir. Resulullah, peygamber olana kadar Ebu Talip'in himayesinde kalmıştır. Bu şekilde himaye edilmesi ayette yer alan 'barındırılmanın' Hz. Muhammed'e şefkatle sığınacağı bir kucağın Allah tarafından hazırlanması olduğu söylenmiştir. Kur'an'da Resulullah'ın yetim bırakılmasıyla ilgili, O'nun elde ettiği izzeti neslinden ya da mirastan değil; tamamen ilahî bir lütuf olduğunu göstermek maksadından kaynaklandığı belirtilmektedir.³³⁹ Aynı zamanda o dönemdeki Mekke toplumunun yetimliği bir eksiklik olarak görmeleri ve gerçekten onların kabul ettikleri gibi yetim olmak bir eksiklik olsaydı, Yüce Allah, değerli elçisini yetim bırakması söz konusu olamazdı.³⁴⁰

”وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ” “*Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?*” ayetinde yer alan “ضَالًّا” kelimesi hakkında önceki şeriatlara sahip olmamak ve yalnızca ilahi bir kaynaktan öğrenilebilecek hükümlere akılla değil, vahiy yoluyla ulaşmaktan uzak olmak anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah, “*Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin*”³⁴¹ ayetiyle de bunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, ayeti manen “*senden önceki peygamberlerin yoluna girmemiş bulup da sana yol göstermedi mi?*” şeklinde anlamak mümkündür. Buradaki ضَالًّا "dalle" kelimesi, hidayetden sapma veya dinden uzaklaşma anlamında kullanılmamıştır.³⁴² Yüce Allah'ın “*Sizin arkadaşınız şaşırmadı, azıtmadı da!*”³⁴³ şeklinde Necm suresinde buyurması da Resulullah'ın dalaletle düşmediğini doğrulamaktadır. Bu noktada birçok müfessir, bu âyette Hz. Muhammed'in peygamberlikten önceki ve sonraki dönemlerinin karşılaştırıldığını belirtmektedir. Peygamber olmadan önce Hz. Muhammed, toplumunun putperest inançlarına ve yaşam tarzına karşı bir rahatsızlık duymakta, bu yaşam biçiminin insanın yaratılış amacına uygun olmadığını düşünmektedir. Ancak, toplumun bu durumdan nasıl kurtulacağını bilememektedir. Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle, bu konuda “*yol bilmez bir haldeydi*” ifadesinden kastedilenin yukarıda belirtilen durumdan nasıl kurtulacağını bilmezken,

³³⁸Duhâ: 93/6-8.

³³⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l- Beyân Tefsiri* (İstanbul: Damla Yay., 2012), 10, s.77-78.

³⁴⁰ Can, “Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi”, 135.

³⁴¹ Şûrâ Suresi, 42/52.

³⁴² Bursevî, *Rûhu'l- Beyân Tefsiri*, 10/78.

³⁴³ Necm, 53/2.

Allah'ın ona Kur'an'ı vahyederek doğru yolu göstermesi ve bu yol boyunca insanlığa sunması gereken hakikatleri, ilahi mesajları ve öğretileri belirterek ona rehberlik ettiğinin vurgulandığı anlaşılmaktadır.³⁴⁴

3.5.3. Peygamberlik görevinin verilmesi

Hiz. Muhammed, 40 yaşlarına doğru Hira (Nur) Dağı'ndaki bir mağaraya çekilerek günlerce orada kalmış ve derin düşüncelere dalmıştır. Bu süreçte, Allah onu peygamberlik görevine hazırladığı söylenebilmektedir. Resulullah, 25 yaşında Hiz. Hatice (r.a.) ile evlenmiş ve 40 yaşında Allah'tan vahiy almaya başlamıştır. Peygamberliğinin üçüncü yılında, Yüce Allah ona vahyi açıkça insanlara iletme görevini vermiştir. Bu emri yerine getirerek, insanları hikmetli sözler ve güzel nasihatlerle Allah'a çağırmaya başlamıştır. Hiz. Muhammed, Medine'ye hicret etme sürecine kadar Mekke'de 10 yıldan fazla süreyle tebliğ görevini sürdürmüştür.³⁴⁵

3.5.4. Müşriklerle mücadelesi

Peygamberliğini ilan edip tevhid çağrısına başladığı andan itibaren, Mekke'nin önde gelenleri Hiz. Muhammed'e karşı şiddetli bir muhalefet göstermeye başlamış ve onunla keskin ve zorlu tartışmalara girmişlerdir. İslam'ın Mekke'de yayılmaya başlamasıyla birlikte Mekke halkı ikiye ayrılmıştır: Müslümanlar ve İslamiyet'i kabul etmeyen müşrikler. Müşriklerin müslümanlara karşı tutumları, zamanla artan bir şiddetle evrilmiştir: alay etme, hakaret, işkence, boykot, sürgün ve sonuç olarak öldürme girişimleri. Özellikle ilk aşamada, müşrikler Hiz. Muhammed ve müslümanlarla alay etmiş; müslümanları küçümseyerek, onları toplumun gözünde itibarsızlaştırmaya çalışmışlardır. Ancak İslam'ın yayılmaya başlaması ve putperestliğe karşı açık bir eleştiri getirilmesiyle birlikte bu ilkelerin kendi çıkarlarıyla uyuşmadığını gördüklerinden müşriklerin uyguladıkları şiddetin dozunda artmıştır. Kureyş ileri gelenleri, Hiz. Muhammed'in amcası Ebu Tâlib ile görüşerek Hiz. Muhammed'i susturmak için ona baskı yapmasını istemişlerdir. Bu taleplerinin reddedilmesi, müşriklerin daha sert önlemler almasına yol açmıştır. Hiz. Muhammed'e ve iman edenlere işkence etmeye başlamışlardır. Zengin ve saygın müslümanlara dokunmaktan çekinen müşrikler, özellikle zayıf, kimsesiz ve köle olan Müslümanları hedef almışlardır. Örneğin Hiz. Bilâl, Hiz. Ammâr, Hiz. Yasir ve Hiz. Sümeyye gibi müslümanlar

³⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/215-216.

³⁴⁵ Sabûnî, *Tarihi*, 2/515-518.

ağır işkencelere maruz kalmışlardır. Bilâl'in kızgın kumlar üzerinde taşlarla ezilmesi, Ammâr'ın ailesinin gözleri önünde öldürülmesi gibi acımasız uygulamalar, müşriklerin İslam'a olan düşmanlıklarını açıkça göstermektedir.³⁴⁶ Müşrikler, müslümanları dinlerinden döndürmek için her türlü yolu denemişlerdir; ancak onları inançlarından vazgeçirememişlerdir. Müslümanlar, inançları nedeniyle sosyal ve ekonomik baskılara maruz kalmışlardır.

Müşriklerin baskıları, Hz. Muhammed'e yönelik saldırıları da arttırmıştır. Hz. Muhammed'in yollarına dikenler dökerek onu yıldırmaya çalışmışlar; namaz kılarken üzerine deve işkembesi bırakanlar bile olmuştur. Ancak Hz. Muhammed, bu zorluklara rağmen davasından vazgeçmemiş ve İslam'ı yaymaya devam etmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, ülü'l-azm peygamberlerinin tebliğini gerçekleştirdiği toplumlar, kendi kültür ve değer yargılarını yansıtan tepkiler sergilemiş olduğu gibi Hz. Muhammed de Mekke toplumunun kültürel ve değer algılarını yansıtan tepkilerle karşılaşmıştır. Örneğin, bu durumu yansıtan bir tepkiyi Kur'an-ı Kerim şöyle aktarmaktadır:

﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾

“Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?”³⁴⁷

Bu itiraz, Mekkeli müşriklerin maddi değerlere olan bakış açısını açıkça göstermektedir. Onlara göre değerli olan unsurlar soy, servet, iktidar ve sosyal statü gibi maddi ve dünyaya ait geçici şeylerdir; insanların büyüklüğü ancak bu tür değerlere sahip olmakla mümkün olabilmektedir. Eğer peygamberlik gerçekten kıymetli bir şeyse, bu görev Hz. Muhammed'e değil, onların nazarında Mekke ve Tâif'in ileri gelenlerinden birine verilmeliydi. Kur'an, bu dar bakış açısına karşılık vererek gerçek değerlerin ne olduğunu ortaya koymaktadır. Allah, maddi ve dünyada geçerli olan nimetleri herkese, sınamak amacıyla vermektedir. Ancak peygamberlik gibi Allah katında değerli ve bu yüzden bir rahmet olan manevi nimetleri, üstün özellikleri olan sadece seçtiği kişilere bahşetmektedir. Bu manevi rahmetin, onların önem verdiği soy, zenginlik ve iktidardan çok daha hayırlı olup, insanlık için gerçek kurtuluş ve mutluluk kaynağı olduğu söylenebilir.³⁴⁸

﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾

³⁴⁶ İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: y.y, 1955), 1/318-320.

³⁴⁷ Zuhurf, 43/31.

³⁴⁸ Karaman vd, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/773-774

“Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!”³⁴⁹ Âyette geçen "cahil" ifadesi, bilgisizlikten öte, saldırganlık, haksızlık, zalimlik, küstahlık, inatçılık vb gibi kötü davranışları ve ahlâk bozukluğunu ifade ettiği söylenebilir.³⁵⁰ Cahillere kayıtsız kalmak, onların yanlış yollarını ve bozuk inançlarını düzeltmeye çalışmamak anlamına gelmemektedir. Nitekim bu, İslam'ın ve peygamberlerin gönderiliş amacına ters düşmektedir. Dolayısıyla cahillere kayıtsız kalmanın anlamı; insanları doğru yola, iyiliğe ve hakikate davet ederken, ahlaksız ve çirkin davranışlarla karşılaşıldığında, bu kişilere karşılık vermemek; öfkeye kapılmadan sabırlı, hoşgörülü ve bağışlayıcı olmayı sürdürmektir. Taberî, cahillerden yüz çevirmenin aynı zamanda onların eziyetlerine karşı sabırlı olmayı tavsiye eder mahiyette olduğunu aktarmaktadır.³⁵¹ Bu âyet her ne kadar Hz. Peygambere hitap ediyor gibi görünsede, aslında tüm insanlara böyle bir durumda yol göstermeyi amaçladığı unutulmamalıdır.

Hız. Muhammed ve sahabelerinin çektiği sıkıntılar, daha sonra Medine'ye hicret etmelerini zorunlu kılmıştır.³⁵² Müşriklerin müslümanlara karşı uyguladığı şiddet ve baskı, İslam'ın yayılmasını engelleyememiştir. Aksine, müslümanların inançlarına olan bağlılıklarını daha da pekiştirmiş ve İslam, zamanla Mekke'nin ötesine yayılmıştır.

3.5.5. Peygamberlik görevinin sona ermesi

Hız. Muhammed'in ve Müslümanlar tarafından 630 yılında Mekke'nin fethedilmesi, İslam'ın yayılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kur'an'da Mekke'nin fethi şöyle bildirilmektedir:

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ (لِيَعْلَمَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا) (وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا)

"Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik."³⁵³

Fetih sonrası, Kâbe'deki putlar temizlenmiş ve İslam'ın egemenliği sağlanmıştır. Hız. Muhammed, 23 yıl süren peygamberlik görevini tamamladıktan sonra 632 yılında

³⁴⁹ A'râf, 7/199.

³⁵⁰ bk. Mâide: 5/50; Feth: 48/26.

³⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/642.

³⁵² bk. Enfâl, 8/30.

³⁵³ Fetih, 48/1-3.

vefat etmiştir. Kur'an, bu dönemde Hz. Muhammed'in görevini tamamladığını şöyle bildirmektedir:

﴿.. أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

*"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."*³⁵⁴

³⁵⁴ Maide, 6/3.

4. ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİNİN BENZEYEN YÖNLERİ

Bu bölümde ülü'l-azm peygamberlerinin hayatındaki ortak yönler üzerinde durulmuş ve peygamber kıssaları bağlamında peygamberlerin hayatlarının benzeyen yönleri belirli başlıklar altında ve Kur'an ayetleri ışığında değerlendirilmiştir.

Kur'an'da peygamberlerden beşi için kullanılan "ülü'l-azm" ifadesi, sözlük anlamında sabır, gayret ve kararlılık sahibi kimseleri ifade etmektedir. Sabır, zorluklar ve sıkıntılara direnme anlamına gelirken; azim ise dayanıklılık, kararlılık anlamına gelmektedir. Bu iki kavram birbirini tamamlayan önemli niteliklerdir. Mîsâk ise ağır taahhütler ve kuvvetli antlaşmalar anlamına gelmektedir.³⁵⁵ Taberî, mîsâkı, peygamberlerin, risalet görevlerini eksiksiz yerine getirme, birbirlerini tasdik etme ve sorumluluklarına bağlı kalma konusunda Allah ile yaptıkları bir ahit olarak açıklamaktadır.³⁵⁶

4.1. Peygamberlik Öncesi Hayatlarının Kur'an'da Zikredilmesi Bakımından Benzerlikleri

Ülü'l-azm peygamberlerinin, peygamberlik öncesi hayatları, Kur'an'da belirli bazı özelliklerle anılmaktadır. Örneğin, Kur'an'da Hz. İbrahim'in peygamberlikle vazifelendirilmeden önce tevhid inancına sahip olduğu görülmektedir. Onun, gök cisimleriyle ilgili yaptığı gözlemleri, kavmini Allah'ın bir ve tek olduğu gerçeğine ikna etme çabası olarak değerlendirilebilir. Kavminin, gök cisimlerine ve bunların yeryüzündeki temsili olan putlara tapıyor olması, Hz. İbrahim'in, bir gözlem unsuru olan yıldız, ay ve güneşin üzerinden bunların geçici ve değişken yapısını gözlemleyerek, ilah olamayacağını göstermek istemesi bu görüşü desteklemektedir. Bundan ötürü Hz. İbrahim'in, bu gözlemleri kavmini putperestlikten vazgeçirip tevhid inancını benimsemeleri için bir argüman olarak kullanmış olduğunu söylenebilmektedir. Bu gözlemin hemen akabinde bildirilen En'âm suresi 78. ayetini "*Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım*" delil göstererek İbni Âşûr'un, Hz. İbrahim'in gök cisimleri üzerinden yaptığı gözlem sırasında yalnız olmadığı, kavmiyle beraber olduğu sonucuna varması, bu görüşü kuvvetlendirmektedir.³⁵⁷ Yine aynı ayetten kavminin Allah'a ortak koşmak suretiyle Tevhid inancından uzaklaşmış olduğu ve Hz. İbrahim'in onları ikna yönündeki

³⁵⁵ Aruçi, "Ülü'l-Azm", TDV İslâm Ansiklopedisi, 42/294.

³⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/22-23.

³⁵⁷ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr Mine't-Tefsîr* (Tunus: y.y, 1984), 7/322-323.

gayretini de ortaya koymaktadır. Hz. İbrahim'in babası ve kavmi ile olan diyaloguna En'am suresinde detaylı bir şekilde yer verilmektedir.³⁵⁸

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlik öncesi yaşamına dair bilgiler verilen bir diğer ülü'l-azm peygamberi ise Hz. Musa'dır. Hz. Musa ile ilgili olarak doğumu ve gençliğinde yaşadığı önemli olaylara yer verilmektedir. Doğumu dönemin zorba kralı Firavun'un İsrailoğullarından doğan erkek çocuklarının öldürüldüğü yıla denk gelmesiyle annesinin yaşadığı endişe, Allah'tan kendisine verilen ilham ile Hz. Musa'yı sandık içerisinde Nil nehrine bırakması anlatılmaktadır.³⁵⁹ Çocukluğu ve gençliği ise bırakıldığı sandığın Firavun'un eşi tarafından bulunmasıyla evlatlık olarak yetişeceği sarayda geçmektedir. Ta ki soydaşının bir Kıptiyle olan tartışmasında Hz. Musa'yı dahil etmesi sonucu onun attığı tek yumruğun bir Mısırlının ölümüne sebep olması ve soydaşının bunu halka duyurmasına kardardır. Çünkü bu olaydan sonra Hz. Musa şehrinde ayrılmak durumunda kalmıştır.³⁶⁰ Bu hadisenin aktarımı sırasında ayette yer alan “*Mûsâ, ahalisinin farkedemeyeceği bir vakitte şehre girdi.*”³⁶¹ ifadesi hakkında Hz. Musa'nın gençliğinde Firavun'un ve kavminin yaptığı haksızlıkları dile getirmesinden ötürü tepki çekmesi onu ancak farkedilmeyecek vakitlerde – kimilerine göre öğlen sıcağının tam bastırıldığı esnada, kimi müfessirlere göre ise akşam ile yatsı arası veya halkın bayramlarından birinde- şehre girmek durumunda bıraktığı aktarılmaktadır. Burada ki dikkati çeken nokta vakitler değil; Hz. Musa'yı bu vakitlerde ancak şehre girebilmesine neden olan, farketmediği haksızlıkları dile getirmiş olmasından ötürü tepkilere maruz kalmış olma durumudur. Bu durum onun belli vakitlerde ancak şehre girebilmesine neden olduğu söylenebilmektedir.³⁶²

Yüce Allah'ın Hz. Musa'yı tahta geçecek bir varis, prens gibi Firavun'un yanında yetişmesini sağlaması ilerde Tevhide davetini gerçekleştireceği zalim kralı yakından tanımasına olanak sağladığı söylenebilir.

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlikten önceki yaşamı ile ilgili doğumu ve beşikte konuşması hakkında bilgi verilen ülü'l-azm peygamberi, Hz. İsa'dır. Annesi Hz. Meryem'in onu babasız olarak dünyaya getirme süreci aktarılırken insanların kendisini

³⁵⁸ bk. En'am: 6/ 75-79.

³⁵⁹ bk. Kasas: 28/ 7-9.

³⁶⁰ bk. Kasas: 28/15-21.

³⁶¹ bk. Kasas: 28/15.

³⁶² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/24-26; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/233.

ayıplayacakları endişesiyle ailesinden ve kavminden gizli, uzak bir yere çekildiği bildirilmektedir.³⁶³

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın doğumu esnasında Hz. Meryem'in şöyle dediği aktarılmaktadır:

(فَإِجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَلَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَّسِيًّا)

“Keşke bundan önce ölseydimde, unutulup gitseydim.”³⁶⁴ demesinin sebebi olarak insanların onun daha önce iffetiyle tanırken şimdi babasız bir çocuk dünyaya getirişinde günahsız olduğuna inanmayacakları endişesinden kaynaklandığı ifade edilmiştir.³⁶⁵ Kur'an'da Yüce Allah'ın bir sonraki ayette Hz. Meryem'e endişesini ve üzüntüsünü giderme maksadıyla verdiği nimetleri hatırlatır mahiyette ona altından su kaynağı yarattığını ve yanı başındaki hurma ağacından hurma yemesini bildirmesi de yukardaki görüşü desteklemektedir.

(فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا)

Ayette yer alan “Tasalanma! Rabbin senin altında bir su kaynağı yaratmıştır.”³⁶⁶ altındaki su kaynağı olarak zikredilen “سَرِيًّا”, “seriy” ifadesi için Hz. İsa'nın kastedildiğini bildiren müfessirler olsada çoğunluğun bu ifade ile hurma ağacı yakınındaki suyu kesilmiş küçük bir ırmak olduğunu ve Yüce Allah'ın onu Hz. Meryem için tekrar akıttığını ifade etmektedirler.³⁶⁷ Zamahşerî bu ayetle ilgili Hz. Meryem'in üzüntüsünün sebebinin yiyecek içecek olmamasına rağmen neden Yüce Allah'ın suya ve hurmaya yöneltmesiniyle ilgili akla gelecek soruya yanıt olarak; Hz. Meryem'in orada doğumu esnasında kuruyan ırmağın tekrar akmaya başlaması gibi mucizelere tanıklık etmesinin bir teselli maksadı taşımasından kaynaklandığına işaret etmiştir.³⁶⁸ Kur'an'da Hz. Meryem'e evladına yönelik olarak "göz aydınlığı" anlamındaki “وَفَرِّي عَيْنًا” ifadesinin kullanılması, Hz. İsa'nın onun için bir teselli ve mutluluk kaynağı olduğunun vurgulandığı söylenebilmektedir.³⁶⁹ Ayrıca bu konuyla ilgili Meryem suresi 19. ayette Hz. İsa hakkında “Biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız.” buyrulması da bu görüşü destekler mahiyettedir.

³⁶³ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 2/196.

³⁶⁴ Meryem, 19/23.

³⁶⁵ Kurtubî, *el-Camiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11/93-94.

³⁶⁶ bk. Meryem: 19/24.

³⁶⁷ Kurtubî, *el-Camiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11/94.

³⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/166.

³⁶⁹ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, thk. Abdullah Mahmud Şehhate (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi, 2002) 2/ 625.

Kur'an'da Hz. Meryem'e İnsanlardan birini gördüğünde konuşmaması ve kucağındaki bebeği Hz. İsa'yı işaret etmesi emredilmiştir.³⁷⁰ Hz. Meryem'e de Hz. İsa'yı kucağına alarak ilahi emre itaat edip, kavminin yanına gitmiştir. Kavmi onu kucağında bebek ile görünce, çirkin bir iş yaptığını söylemiştir. Bu konu hakkında Kur'an'da kavminin şöyle dediği görülmektedir:

﴿يَا خَتُّ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعْثًا﴾

“Ey Hârûn’un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi.”³⁷¹ Burada bahsi geçen Hârûn (a.s) ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Kimi müfessirlere göre İsrailoğulları her salih kadına o dönemde yaşamış Harûn adındaki mütedeyyin salih bir kimseye atıfta bulunularak “Hârûn’un kız kardeşi” şeklinde hitap ettiklerini söylemişlerdir.³⁷² Kimi müfessirler ise Hz. Musa’nın kardeşi olan Hz. Harun olduğunu ve Hz. Meryem’in onun neslinden geldiği için İsrailoğullarının bu şekilde hitap ettiklerini beyan etmişlerdir.³⁷³

Hz. Meryem onlara cevap vermeden kucağındaki bebeğini işaret etmiştir. Bunun üzerine kavmi kundaktaki bir bebekle konuşamayacaklarını, bunun mümkün olmadığını söylemiştir. Ancak Yüce Allah için bu mümkündür. Hz. İsa Allah’ın izniyle anne kucağında bir bebekken dile gelmiş, orada bulunanlara kendisine kitap verilen bir peygamber olduğunu, her yerde mübarek bir şahsiyet olarak tanınacağını, namaz ve zekat gibi ibadetlerle mükellef olduğunu, annesine saygılı olmakla emrolunduğunu, zorba ve isyankâr olmadığını ifade etmiştir.³⁷⁴

4.1.1. Ailevi açıdan benzeyen yönleri

Ülû’l-azm peygamberleri, İslam inancına göre Nuh (a.s), İbrahim (a.s), Musa (a.s), İsa(a.s) ve Hz. Muhammed’dir. Bu peygamberlerin peygamberlikleri öncesinde bazı ailevi benzerlikleri bulunmaktadır.

Ülû’l-azm peygamberlerinin ailevi açıdan benzeyen yönlerine bakıldığında ilki soy bağı görülmektedir. Bu beş peygamberin hepsi birbirleriyle ailevi bir soy bağına sahiptir. Konuyla ilgili olarak Al-i İmran suresinde şöyle buyrulmaktadır:

﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ (ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)

³⁷⁰ bk. Meryem: 19/26.

³⁷¹ Meryem, 19/28.

³⁷² Zeccac, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbüh*, 3/327.

³⁷³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 21/208; Belhî, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 1/625.

³⁷⁴ Meryem, 19/30-33.

“Allah, birbirlerinin soylarından gelen bir olarak Âdem’i, Nuh’u, İbrahim ailesi ile İmran ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah her şeyi işiten ve bilendir.”³⁷⁵ Bu ayette görüldüğü üzere ülü’l-azm peygamberlerinden olan Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’in isimleri açıkça zikredilmemektedir. Ancak İmran ailesi ikidir.³⁷⁶ Bunlardan birincisi; Hz. Musa ve Hz. Harun’un babaları olan İmran ki bu soy Hz. Yakub’ a dayanmaktadır. İkinci İmran (a.s) ise Hz. İsa’nın annesi, Hz. Meyem’in babası olan İmran b. Metan’dır.³⁷⁷ Hz. Muhammed ise soy olarak Hz. İbrahim’in oğlu Hz. İsmail’e dayanmaktadır.³⁷⁸ Bu da demek oluyor ki ayetin kapsamındaki seçkin ailelere mensubiyet, ayette isimleri bizatihi zikredilmemiş ise de Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’i de kapsamaktadır. Yine Sâffât suresinde Hz. Nuh’un neslinin kalıcı kılınmasıyla birlikte Hz. İbrahim’in onun soyundan geldiği belirtilmektedir. Hz. Nuh’un soyundan olmayanların helak olduğu ve yeryüzündeki insan neslinin tamamen Hz. Nuh soyundan geldiği ifade edilmektedir.³⁷⁹ Ayette Hz. Adem’in de isminin yer alması ise ülü’l- azm peygamberlerinden olduğu için değil, daha çok ilk insan ve ilk peygamber olması³⁸⁰ hasebiyledir.

4.2. Peygamberlik Sonrası Hayatlarının Kur’an’da Zikredilmesi Bakımından Benzerlikleri

Ülü’l-azm peygamberleri, İslam’ın en büyük ve en dirayetli elçileri olarak tanınmaktadırlar. Onların kıssaları, yalnızca kişisel erdemleri ve manevi güçleriyle değil, aynı zamanda peygamberlik vazifeleri süresince karşılaştıkları olaylardaki tutarlı ve benzer davranışlarıyla da dikkat çekmektedir.

4.2.1. Akrabaları ile olan imtihanları

Davet ve tebliğin en zor olanı yakınlarla olandır. Zira peygamberlerin tebliğ sürecinde en yakınlarından göreceği destek veya tam tersi engellemelere maruz kalmaları, davetin maksadına ulaşmasında önemli rol üstlenmektedir. En yakınlarından destek görülmesi halinde, tebliğin yayılması hususunda sağlam temeller atılması kolaylaşmış olmasının yanı

³⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/33- 34.

³⁷⁶ Beyzâvî, *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, 2/13.

³⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/396.

³⁷⁸ Beyzâvî, *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, 2/13.

³⁷⁹ bk. Saffât: 37/77-78.

³⁸⁰ bk. Bakara: 2/30; Hucurât: 49/13.

sıra inkârcılara yönelik karşılaşılabilecek olan negatif tutum da bir nebze hafifletilmiş olacaktır. Hâl böyle olunca peygamberler imanın aydınlığına, en yakınlarına duydukları merhametin gereği de öncelikle ailelerini dâhil etmeyi isteyebilmişlerdir. Böylelikle tevhide davetlerinde en yakınları tarafından kendilerine destek de görüyor olabileceklerdir. İşte bu noktada azim sahibi beş büyük peygamberin bir diğer benzerlikleri ise tebliğ vazifelerini yerine getirirken en yakınlarını davette, aile fertleriyle ve akrabaları ile imtihandan geçmeleridir.

Hz. İbrahim (a.s.), babasından; Hz. Nûh da (a.s.) oğlundan Allah'a olan düşmanlıkları ve kâfir olmaları nedeniyle uzaklaşmışlardır. Onların ailelerine duydukları sevgi ve merhamet Allah'a olan imanlarının önüne geçmemiştir. Dolayısıyla imanlarının kemalinin göstergesi olarak telakki edilebilmektedir. Hz. İbrahim'in babasıyla ve Hz. Nûh'un da oğluyla olan akrabalıkları, soy bağları Allah'a imandan daha yüce ve daha kutsal değildir.³⁸¹ Hz. Muhammed ise amcalarından Ebu Leheb'in şiddetli muhalefetiyle karşı karşıya kalmış, kendisine en çok düşmanlık edenler arasında amcasıda yer almıştır.³⁸² Öyle ki öz amcası olan Ebu Leheb'in haddi aşmadaki aşırılığı, Tebbet suresinin inzaliyle tescillenmiştir.³⁸³

Hz. Musa ise kendi soydaşı olan birine yardım etmiş ve soydaşı tarafından ihanete uğramıştır. Bunun neticesinde bir Kıpti'ye tek yumruk vurması sonucunda onun ölmesine neden olmuş ve şehrini terk etmek durumunda kalmıştır. Bundan ötürü uzun yıllar kendi doğup büyüdüğü topraklara dönememiştir. Hz. Musa'yı derinden etkileyen bu olay, hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu olay, Hz. Musa'nın bu süre zarfında yanında kalarak peygamberlik edebinden istifade edip Hz. Şuayb ile tanışmasına vesile olmuştur.³⁸⁴

Yine Hz. İsa yakın arkadaşlarından, havarilerinden birinin ihaneti ile karşı karşıya kalmış, çarmıha gerilmekten Allah'ın yardımı ile kurtulmuştur.³⁸⁵

4.2.2. Gönderildikleri toplumların benzer özellikleri

Ülû'l-azm peygamberler, gönderildikleri toplumlar açısından çeşitli benzer özelliklere sahiptirler. Gönderildikleri toplumun özellikleri Kur'an'da çeşitli ayetler çerçevesinde tasvir edilmiştir.

³⁸¹ Sâbûni, *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*, 1/146.

³⁸² Ahmet Himmet, Osman Berki Kesioğlu, *Hatemu'l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, s. 78.

³⁸³ bk. Tebbet: 111/1-5.

³⁸⁴ bk. Kasas: 28/15-21.

³⁸⁵ bk. Nisâ: 4/155.

Sırasıyla bakılacak olursa Hz. Nuh'un gönderildiği toplum, birçok puta tapmaktadır. Bu putlardan bazıları Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr olarak adlandırılmaktadır.³⁸⁶ Ahlaki çöküş ve zalimliğin hâkim olduğu, ahlaki ilkelerin hiçe sayıldığı bir toplum oldukları Şuarâ suresinin 116. ayetinde şöyle ifade edilmektedir:

(قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يٰ نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ)

“Dediler ki: Ey Nuh! Eğer vazgeçmezsen Yemin olsun ki seni taşta tutanlardan biri yaparız.”

Aynı zamanda Hz. Nuh'un davetine karşılık isyankârlıkta inat eden³⁸⁷ kibre kapılan bir toplum oldukları görülmektedir.³⁸⁸ Yine Kur'an-ı Kerim'de bu tutumlarını terk etmeyip inançsızlıklarını sürdürmeleri sonucu büyük bir tufan ile yok edilen bir toplum oldukları haber verilmiştir.³⁸⁹ Hz. Nuh'un kavimiyle ilgili Kur'an-ı Kerim'de gerçeği görmekte körleşen³⁹⁰ kötü bir kavim oldukları,³⁹¹ sınırları aşmaları hasebiyle kalpleri mühürlü olduğu³⁹² aktarılmıştır.

Hz. İbrahim'in gönderildiği toplumun yapısına bakılacak olursa gök cisimlerine³⁹³ veya gök cisimlerinin yerdeki sembolü olan putlara tapmakta oldukları anlaşılmaktadır.³⁹⁴ Verdiği hükümleri sorgulamadıkları, zorba bir hükümdar tarafından yönetilen,³⁹⁵ akıllarını tam manası ile kullanmayan,³⁹⁶ tevhidi davete karşı inatçılık ve direnç göstererek³⁹⁷ atalarının dinini sorgusuz, körü körüne takip eden³⁹⁸ bir toplum oldukları aktarılmaktadır.

Hz. Musa'nın tebliğ vazifesini yerine getirmek üzere gönderildiği toplumda zulüm ve köleliğin yaygın olduğu,³⁹⁹ kendisini ilah ilan eden, büyük kibir sahibi bir kralın hüküm sürdüğü,⁴⁰⁰ putperestliğin⁴⁰¹ yaygın olduğu bildirilmektedir. Hz. Musa'nın mesajını inatla reddeden bir toplum olduğu haber verilmektedir.⁴⁰²

³⁸⁶ Nûh: 71/23.

³⁸⁷ Hûd:11/25-26.

³⁸⁸ Nuh: 71/7.

³⁸⁹ Hûd: 11/42-44.

³⁹⁰ A'râf: 7/64

³⁹¹ Enbiyâ: 21 77.

³⁹² Yûnus: 10/74.

³⁹³ En'âm: 6/76.

³⁹⁴ Karaman vd., 2/430-431

³⁹⁵ Bakara: 2/258.

³⁹⁶ Enbiyâ: 21/67

³⁹⁷ Meryem: 19/46-48.

³⁹⁸ Mâide: 104, A'raf: 28.

³⁹⁹ Şuarâ: 26/52.

⁴⁰⁰ Kasas: 28/4, Nâzi'ât: 79/24,

⁴⁰¹ A'râf: 7/127.

⁴⁰² Şuarâ: 26/29.

Hız. İsa'nın peygamberlik vazifesini yerine getirmekle görevlendirildiği toplum, onun peygamberliğini kabul etmeyen,⁴⁰³ atalarının dini üzere olduklarını ifade eden⁴⁰⁴, Yahudi liderlerin halkı yönlendirdiği bir toplum olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁵

Hız. Muhammed'in gönderildiği toplum ise Arabistan Yarımadası'nda yaşıyan, ahlaki olarak çökmüş, sınıfsal ayrılığın ve adaletsizliğin hâkim olduğu, putperest bir toplum oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶ Görüldüğü üzere ülü'l-azm peygamberleri, gönderildikleri toplumların putperestlik ve şirkle dolu olduğu dönemlerde yaşamışlardır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Kur'an-ı Kerim'de İbrahim (as) ile Musa (as)'ın gönderildiği toplumun kralları ile mücadelesi ön plana çıkarken diğeri ülü'l-azm peygamberlerin daha ziyade kavimlerini genel olarak islama davet etmelerinden bahsedilmektedir. Musa (as)'ın ilk dönemleri Firavun ile mücadelesi ön plana çıkarken denizi geçtikten sonra kavmi ile mücadelesi ön plana çıkmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle ülü'l-azm peygamberlerinin gönderildikleri toplumlarla ilgili ortak noktalar şunlardır: 1-Ülü'l-azm peygamberlerinin gönderildiği toplumlar, tevhid akidesine uymayan, Allah'ın emirlerine ve peygamberlerin davetine karşı isyan eden müşrik toplumlardır. Peygamberlerine karşı direnç göstermiş, tebliğlerine karşı çıkmış ve inkâr etmişlerdir. 2- Ülü'l-azm peygamberlerinin gönderildiği toplumlarda sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik yaygındır. Zenginlerin haksız kazanç elde ettiği, yoksulların ezildiği ve güçlülerin zayıflara zulmettiği bir düzen söz konusudur. Aynı zamanda azim sahibi peygamberler, bu adaletsizliklere karşı mücadele etmiş ve toplumda adil bir düzenin kurulması noktasında da çaba sarfetmişlerdir.

Bunlarla birlikte aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de ülü'l-azm peygamberlerin gönderildikleri toplumlar için akıllarını kullanmaz,⁴⁰⁷ zalim,⁴⁰⁸ fasık,⁴⁰⁹ müstekbir,⁴¹⁰ mücrim⁴¹¹ gibi nitelendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Kur'an'da belirtilen nitelendirmelerle birlikte bu toplumların, ortak karakteristik özellikleri hakkında müşrik, isyankâr, inatçı ve kibirli olmaları gösterilebilmektedir.

⁴⁰³ Nisa: 4/156-157.

⁴⁰⁴ Zuhuruf: 43/63-64.

⁴⁰⁵ Âl-i İmran: 3/49; es-Saf: 61/6.

⁴⁰⁶ Mutaffifin: 83/1-3; Saffat: 37/35.36.

⁴⁰⁷ Mâide: 5/158.

⁴⁰⁸ Hûd: 11/44; Araf: 7/59-60; Kasas: 28/38.

⁴⁰⁹ Kasas: 28/32; Zuhuruf: 43/54.

⁴¹⁰ Zuhuruf: 43/51-52; Kasas: 28/39.

⁴¹¹ Nûh: 71/27.

4.2.3. Tebliğ davetleri süresince karşılaştıkları güçlükler

Ülû'l-azm peygamberler, peygamberlik görevlerini yerine getirirken çeşitli zorluklarla ve suçlamalarla karşılaşmışlardır. İnkâr edenler, onlara karşı düşmanlık göstermiş ve engellemeye çalışmışlardır.⁴¹² Bu peygamberlerin vazifelerini yerine getirme süreçleri boyunca maruz kaldıkları kötü muamele ve ithamlar şunlardır:

4.2.3.1. Yalancılıkla itham edilmeleri

Ülû'l-azm peygamberler ilk olarak peygamberliklerinin kabulü noktasında yalanlamalara maruz kalmışlardır.⁴¹³ Hatta bu noktada şunu belirtmekte fayda vardır: Öyle ki Hz. İbrahim, kavminin kendisini yalanlamalarına karşılık önceki kavimlerin de aynı suçlamalarda bulunduklarını hatırlatarak onların akıbetlerinden öğüt almaları için kavmini uyarmıştır.⁴¹⁴

﴿قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُون﴾

“(Nuh, Rabbine yönelerek) Rabbim! Kavmim beni yalanladı”.⁴¹⁵ diyen kavmi Hz. Nuh’u yalanlamış ve tebliğ ettiği hususları reddederek kabul etmemişlerdir.

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ (وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ) ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾

“Ey Resulüm! Eğer seni yalanlarlarsa bil ki onlardan önce Nûh, Âd ve Semûd kavimleri de kendilerine gönderdiğimiz peygamberlerini yalanlamışlardı. İbrahim’in kavmi ile Lût’un kavmi de”.⁴¹⁶ Görüldüğü üzere Yüce Allah Hz. Muhammed’e ve müminlere teselli verirken kendisinden önceki peygamberlerin de kavimlerinde aynı ithama maruz kaldıklarını, inkârcı gürhün bu tavrının yeni olmadığını hatırlatmaktadır. Buradaki ayette zikredilen Hz. Musa’nın yalanlaması durumu ile ilgili Taberi -nankörlüklerine rağmen- kavmi tarafından değil, dönemin yöneticisi, lideri konumunda olan Firavun ve taraftarları tarafından yalanlamanın gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.⁴¹⁷

⁴¹² Erkan Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2006), 101.

⁴¹³ bk. Hûd: 11/27; Bakara: 2/ 87; Kamer: 54/9; Şuarâ 26/117.

⁴¹⁴ Ankebût: 16-18; Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal Tefsir*, 4/262-263.

⁴¹⁵ Şuarâ: 26/117.

⁴¹⁶ Hac: 22/ 42-43; bk. En’âm: 6/33-34.

⁴¹⁷ Kasas: 28/38.

4.2.3.2. Sapkınlık ve büyüculük ile suçlanmaları

Ülü'l-azm peygamberlerinin karşılaştıkları bir diğer suçlama ise tebliğ ettikleri vahyin ve gösterdikleri mucizelerin sihir, büyü olarak nitelendirilmesidir. Bu peygamberlerin kavimlerinin yaptığı gibi puta tapmayıp sadece Allah'a ibadet etmeye davet etmeleri sapkınlık olarak görülmüştür.

﴿قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِي إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾

“(Nûh) kavminin ileri gelenleri (Nuh'a) şöyle seslenmişlerdi: Doğrusu biz, senin apaçık sapıklık içerisinde olduğunu görmekteyiz.”⁴¹⁸ Ayette belirtildiği gibi kavmi Hz. Nuh'a iftira atma cürretini göstererek getirdiği hakikatlerin üzerini örtmeye çalışmışlardır. Razi kavminin Hz. Nuh'u sapkınlık içinde gördüğü hususları tevhid, nübüvvet, ibadet ve ahiret olarak ifade etmektedir.⁴¹⁹

Firavun ve çevresi de aynı şekilde Hz. Musa'yı yalancılık ve büyüculükle,⁴²⁰ Hz. İsa'yı gösterdiği mucizelere rağmen büyüculükle suçlamışlardır.⁴²¹ Hz. Muhammed'i ise Mekkeli müşrikler:

﴿أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ﴾

“Bir de inkâr edenler, ‘bu, kuşkusuz apaçık bir büyücü’ demektedirler.”⁴²² diyerek tebliğ ettiği vahiyleri büyü ve sihir ürünü olarak nitelendirmişlerdir. Kafirlerin burada vahyi "hak" olarak kabul etmek istemedikleri, bu nedenle vahyi ve nübüvveti aldatıcı bir sihir gibi göstermeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu tutumlarının, Yüce Allah'ın kendilerine bir beşerin peygamber olarak göndermesine duydukları hayret ve şaşkınlıktan kaynaklandığı ifade edilmiştir.⁴²³ Ancak bu durum onların bahanelerin altına sığınarak aslında peygamberlerinin tebliğ ettiği hakikatlerden kaçma kolaycılığını yansıtmaktadır.

4.2.3.3. Delilik ile suçlanmaları

Ülü'l-azm peygamberleri ilahi mesajları iletirken büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu zorluklardan biri de, Allah'tan aldıkları mesajları iletirken kavimleri tarafından delilikle itham edilmiş olmalarıdır.

﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ﴾

⁴¹⁸ A'râf: 7/60.

⁴¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/157.

⁴²⁰ Şuarâ: 26/27-37.

⁴²¹ Saf : 61/6.

⁴²² Yûnus: 10/2.

⁴²³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/4.

“Ey Resulüm! Senin kavminden olan bu putperestlerden önce de Nûh kavmi de Nûh’u yalanmış ve bununla da yetinmeyip ona; ‘deli’dir dediler ve o, (kavmi tarafından risaletini yerine getirmekten) alıkonulmuştur”⁴²⁴ buyrularak Yüce Allah Hz. Peygamber’e hitaben kendisine yapılan yalanlama ve delilik ithamlarının kendisinden önceki peygamberlerden Hz. Nuh’un da ve hakeza diğer azim sahibi peygamberlerin de karşı karşıya kaldığını bildirilmektedir. Ayette geçen mecnun “مَجْنُونٌ” kelimesinin içerdiği mana bu noktada karşılaşılan güçlüğü mahiyetini ortaya koymaktadır. Arapçada mecnun kelimesi c-n-n kökünden türetilen bir kelime olup, aklı örten gizleyen manasında delilik anlamına gelmektedir.⁴²⁵ Kimi müfessirler peygamberlik iddiasından vazgeçirmek için hakaret maksadıyla bu kelimenin kullanıldığını belirtmişlerdir.⁴²⁶ Zamahşeri ise Kamer suresi 9. Ayette yer alan “mecnun” kelimesinin daha önce Şuarâ suresi 116. Ayetinde kavminin Hz. Nuh’u taşlanma ile ölüm tehdidinin ardından bu kelimenin kavmi tarafından sarfedildiğini, “cinlidir, cin çarpmış ve akılını yitirmiş” manasında kullanarak onların tebliğ vazifesine engel olmaya çalıştıklarını aktarmaktadır.⁴²⁷ Burada kavimlerinin peygamberlerinin vazifelerine engel olup, itibarsızlaştırma amacıyla akıllarının yerinde olmadığını söyleyerek hakaret ve küçümseme maksadı taşıyan bir ithamda bulundukları anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra inkarcıların peygamberlik vazifelerinden vazgeçirme maksadıyla tehdit ve hakaretlerle uyarmaya çalıştıkları da belirtilmektedir.⁴²⁸ Kavimlerinin bu tutumu peygamberlerinin mesajını ve onları itibarsızlaştırmak için kullanılan bu dili de yansıttığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, “مَجْنُونٌ” kelimesi peygamberlerinin kavimleri tarafından akli ve manevi üstünlüklerini sorgulayan bir saldırı olarak değerlendirilebilmektedir. Bu durum ilahi mesajın kabûlü noktasında karşılaşılan mukavemetin ne derece olduğunu da bir göstergesidir.

Kur'an-ı Kerim’de Yüce Allah, yine bir başka ayetinde onların kendi dillerinden Hz. Nuh’u akli dengesinin yerinde olmadığı yönünde, delilikle nasıl suçlandığını şöyle haber vermektedir:

﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَبَرِّبْصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ﴾

“Bu, ancak cinnet getirmiş bir adamdır. Öyle ise bir müddet onu gözetleyiniz.”⁴²⁹ dediler.

⁴²⁴ Kamer: 54/9.

⁴²⁵ İsfahani, *Müfredât*, 1/129.; Semîn el-Halebî *Umdetu'l Huffaz*, 1/349.

⁴²⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 17/131; Taberî, *Camiu 'l-beyân*, 8/69.

⁴²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/474.

⁴²⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 17/131.

⁴²⁹ Mü'minûn: 23/25.

4.2.3.4. Allah adına yalan söylemekle suçlanmaları

Ülû'l-azm peygamberler kavimleri tarafından Allah katından bir azap getireceklerini söylemelerinden ötürü Allah'a karşı iftira etmekle itham edilmişlerdir.

﴿قَالُوا يٰ نُوحُ قَدْ جَدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدْلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ﴾

“Ey Nûh! ‘Bizimle gerçekten tartıştın. Hem de (bizimle olan) tartışmanı çoğalttın, eğer sen gerçekten doğru sözlü kimselerden isen tehdit ettiğin azabı başımıza getir.’ dediler”.⁴³⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de yine aynı taleple Hz. Peygamber’in de karşılaştığı şöyle bildirilir:

﴿وَإِذْ قَالُوا اٰللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حَجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ اَوْ اُنْزِلْ عَلَيْنَا مِٔرَابًا﴾

“Hani onlar, ‘Ey Allah’ım, eğer bu Kur’an senin katından inmiş hak kitap ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize can yakıcı bir azap gönder.’ demişlerdi”⁴³¹ diyerek meydan okurcasına Allah Resulün’den azabın gelmesini talep ederek onu ciddiye almadıkları görülmüştür. Mekke’li müşrikler, Allah’ın ayetlerini ve Kur’an’ı açıkça reddetmiş ve alaya almakta ısrar etmişlerdir. Onlar, eğer Kur’an gerçekten Allah’tan geldiyse, bunun bir sonucu olarak gökten taş yağdırılmasını veya başka bir büyük azap görmeyi talep etmişlerdir. Bu şekilde, inançsızlıklarını ve küçümsemelerini açıkça ortaya koyarak, hak ettikleri azabı kendileri istemekte ve bu tutumu açıkça ifade etmektedirler. Burada şunuda belirtmeliyiz ki kafirlerin başlarına taş yağdırılmaması veya başka bir ağır azabın inmemesi, onların bunu hak etmediklerinden değil; Allah’ın Resulüne ve içlerinde bağışlanma dileyenlere olan rahmetinden kaynaklanmış olabileceğidir. Aksi takdirde, Allah’ın onlara azap etmemesi için bir neden olmadığı anlaşılmaktadır.⁴³²

Hiz. İbrahim ve Hiz. İsa’nın kavimleri hakkında ise doğrudan vadedilen azabın indirilmesine yönelik Allah’ın elçilerinden böyle bir taleplerinin olduğuna dair Kur’an-ı Kerim’de bir bilgiye rastlanılmamıştır.

4.2.3.5. Taşlanma ve ölüm ile tehdit edilmeleri

Ülû'l-azm peygamberleri insanlara ilahi mesajlar iletmekle yükümlü oldukları dönemde, kendilerini şiddetli muhalefetle ve ölüm tehditleriyle karşı karşıya bulmuşlardır. Bu tür tehditler, sadece fiziksel bir saldırı değil, aynı zamanda bu peygamberlerin mesajlarının reddedilmesi ve inançlarının küçümsenmesi anlamını içermektedir. Bu

⁴³⁰ Hûd: 11/32.

⁴³¹ Enfâl: 8/32.

⁴³² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/247.

bağlamda, onların karşılaştıkları bu tür baskılara karşı gösterdikleri sabır ve direniş, onların manevi güçlerini de yansıtan, aynı zamanda sabırlarını test eden bir süreç olduğu söylenebilmektedir.

﴿قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يٰ نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ﴾

“(Nûh kavminin ileri gelenleri) Ey Nûh! Eğer bu işe (yani tebliğine) son vermezsen şüphesiz ‘taşlanacak’ kimselerden olacaksın”.⁴³³ diyerek kavmi, Hz. Nuh’u hidayete davet çağrısından vazgeçmemesi sonucunda taşlanacağını söyleyerek açıkça tehdit etmiştir.

Hiz. İbrahim’in putlara tapmanın anlamsızlığını açıklamaya çalıştığı kavmi, taassupları sebebiyle bu duruma tahammül edemeyip onu yakarak öldürmeye kalkıştıkları ise Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır:

﴿قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا ءَالِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِينَ﴾

“(İçlerinden bazıları), ‘Eğer (bir şey) yaparsanız onu yakın da ilâhlarınıza yardım edin.’ dediler.”⁴³⁴ Ancak Yüce Allah peygamberini korumuş ve onu kurtarmıştır. Hiz. İbrahim’le tartışmaktan aciz kalan, verecek cevap bulamayan kavmi, putları kırmasını bahane ederek onu şiddetli bir ceza olan ateşle yakarak intikam almak istemişlerdi. Ancak Yüce Allah’ın emriyle ateşin yakıcı özelliği serinliğe, serinlik ise esenliğe dönüşmüştür. Böylece Allah (c.c) peygamberi Hiz. İbrahim’i korumuş ve zalimlerin zulmünden kurtarmıştır.

Hiz. İbrahim’in ateşe atılması ve ateşin onu yakmaması mucizesinin, kavminin ateşe, güneşe ve yıldızlara tapmalarıyla bağlantılı olduğu belirtilmiştir.⁴³⁵ Çünkü Allah peygamberlerine, dönemi ve gönderildiği toplumun yapısına uygun mucizeler göstermelerini sağlamıştır. Bu mucize, aynı zamanda Hiz. İbrahim’in inancının, kavminin yanlış inançlarına bir karşıtlık oluşturduğunu ve onların bu durumu sorgulamalarına yol açabileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra bu olay, her şeyin yalnızca Allah’ın kudretiyle mümkün olduğunu ortaya koymaktadır; zira O, her şeye mâlik ve mutlak güç sahibidir.

﴿وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا﴾

⁴³³ Şuarâ: 26/116.

⁴³⁴ Enbiyâ: 21/68.

⁴³⁵ Bursevî, *Rûhu’l- Beyân Tefsiri*, 5/337.

“Bir de inkâr etmeleri ve Meryem’e çirkin bir iftira atmalarından ve ‘Biz Allah’ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük!’ demelerinden dolayı onların kalplerini mühürledik. Oysa onu ne öldürdüler ne de astılar. Fakat öldürdükleri kişi kendilerine, ona (İsa’ya) benzer gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur, onlar sadece zanna uyuyorlar. kesin olarak onu öldürmediler.”⁴³⁶ Hz. İsa hakkında verilen bu karar Yahudiler tarafından uygulanamamış, onlar öldürdüklerini sanıyorken Yüce Allah Hz. İsa’yı çarmıha gerilmekten kurtarmıştır.⁴³⁷

Mekkeli müşrikler Hz. Muhammed’i tebliğ vazifesini yerine getirmekten vazgeçiremeyeceklerini anlayınca, onu hapsedmek, öldürmek ya da Mekke’den uzaklaştırmak için tuzak kurdukları Enfâl suresinin 30. ayetinde şu şekilde bildirilmiştir:

﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ﴾

“Hani inkâr edenler seni tutuklamak veya öldürmek ya da (Mekke’den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.” Bu olayın Hz. Peygamber’in Medine’ye hicreti öncesinde gerçekleştiği aktarılmıştır. İnkârcıların engel olma çabaları Allah Resulü’nün yerine Hz. Ali’yi yatırıp Allah’ın yardımı ile evini kuşatanlara görünmeden kurtulmasıyla sonuçlanmıştır.⁴³⁸ Ülü’l-azm peygamberlerine yöneltilen bu tehditler, hem tarihsel hem de manevi açıdan peygamberlerin mücadelelerinin boyutlarını anlamamızda önemli bir rol üstlenmektedir.

4.2.3.6. Yaptıkları tebliğin küçümsenmesi, alaya alınması

Büyük azim sahibi peygamberler, kavimleri tarafından alay edilmiş, getirdikleri esaslarla dalga geçilmiştir. Hz. Muhammed’den birtakım olağanüstü isteklerde bulunan Mekke müşrikleri, sonunda bir beşerin peygamber olarak görevlendirilemeyeceğini dile getirmiş ve Hz. Muhammed’in risaletini alaycı bir dille reddetmişlerdir.⁴³⁹ Aynı tavrı Hz. Nuh’un kavmi de sergilemiş ve kendilerinden üstün olan hatta bir meleğin peygamber olarak gelmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Benzer tavır takınan Firavun’un Hz. Musa’ya sarfettiği sözler Kur’an da şöyle ifade edilmektedir:

⁴³⁶ Nisâ: 4/157.

⁴³⁷ Nisâ: 4/157-158.

⁴³⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (İstanbul: Beyan, 2015), 1/147.

⁴³⁹ bk. İsrâ: 17/90-94.

﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَوْمَ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ (أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ) ﴿فَلَوْلَا أَلْقَىٰ عَلَيْهِ آسُورَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَأِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾

“Firavun kavmine seslenerek şöyle dedi: ‘Ey kavimim! Mısır’ın mülkiyeti benim değil mi? Şu ırmaklar ayaklarımın altında akıyor mu? Bunları görmüyor musunuz? Ayrıca ben bu değersiz, neredeyse söylediğini anlatmaktan âciz adamdan daha iyi değil miyim? (O bir peygamber ise) kendisine altın bilezikler indirilse yahut dizi dizi melekler onunla birlikte gelseler ya!’”⁴⁴⁰ Firavun Hz. Musa’yı alaya almakla kalmayıp tıpkı Mekkeli inkârcıların mantıksız talepleri gibi birtakım isteklerde bulunmuştur. Ancak Firavun’un amacının bu taleplerle halkını kendi istediği şekilde yönlendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Devamındaki ayet bu durumu doğrular nitelikte olduğu gözlemlenmektedir:

﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَافِرُونَ﴾

“Firavun bu konuşmalarla halkının aklını çeldi, hemen ona boyun eğdiler; onlar zaten yoldan çıkmış bir topluluk idi”.⁴⁴¹ Bu ayette yer alan “halkının aklını çeldi” manasını veren “فَاسْتَخَفَّ” kelimesi Arapçada “bilgisizliklerinden yararlanmak, acele ettirmek, istediği şekilde yönlendirmek”⁴⁴² gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime hakkında Firavun’un kavmini- Kiptileri- hafife alarak, küçümseyip, aşağılamak suretiyle akıllarını çelip, kendisi gibi Hz. Musa’yı alaya alma ve yalanlama hususunda kendisine itaat etmelerini sağladığı belirtilmektedir.⁴⁴³

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُم مَّوْمِنِينَ﴾ (وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُؤًا وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ)

“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü’minler iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının. Siz namaza çağırduğunuz vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu, şüphesiz onların akıllarını kullanmaz bir toplum olmalarındandır”.⁴⁴⁴ Her ne kadar ayetin nüzul sebebi olarak münafıklara karşı bir kısım müminlerin sevgi ve muhabbetle yaklaşmaları gösterilse de⁴⁴⁵ burada özellikle ehli kitaptan inkârcıların ve münafıkların alay etme, namaz ibadetini eğlence yerine koyma, inanları küçümseme davranışlarına dikkat çekilmektedir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Zuhurf: 43/51-53

⁴⁴¹ Zuhurf: 43/54.

⁴⁴² İsfahânî, el-Müfredât, 202-203.

⁴⁴³ Belhî, et-Tefsîrü'l-kebîr, 3/798; Semerkandî, Te’vilatü'l-Kur’an, 9/ 174.

⁴⁴⁴ Mâide: 6/57-58.

⁴⁴⁵ Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, 3/299-300.

⁴⁴⁶ Karaman vd., Kur’an Yolu Türkçe Meal Tefsir, 2/299.

Bu ayetler de Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in Allah'a davetleri süresince kavimleri tarafından nasıl alaya alındıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda alaya alınma ülü'l-azm peygamberlerinin karşılaştıkları güçlükler arasında önemli bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü onlar risalet görevlerinin ilk dönemlerinde alay maksatlı suçlanarak, önleri kesilmek istenmiştir. Ancak inkârcılar bu şekilde önlerini kesemediklerinde ise “hakaret” maksatlı suçlamalara başvurdukları anlaşılmaktadır. Bir ileri aşamada ise eziyet ve işkenceye varan tutumlar sergiledikleri gözlenmektedir.

Tüm bu tahammül sınırlarını zorlayan itham ve iftiralara karşılık bu peygamberler, inançlarında kararlılıkla ilerleyerek Allah'ın mesajını sabırla doğru bir şekilde iletmeye devam etmişlerdir.

4.2.4. Tebliğ metotları bakımından benzerlikleri

Ülü'l-azm peygamberler, tebliğ görevlerini yerine getirirken inanmayanlarla zorlu mücadeleler vermişlerdir. Bu mücadelelerde en önemli mesele, tevhidi tebliğ karşısında putperest toplumların Allah'ın birliğine karşı gösterdikleri dirençtir. Kur'an'ın beyanıyla da onların gönderildiği toplumların en temel sorunu şirk olduğu ve bu konuda öncelikli olarak uyarıldıkları anlaşılmaktadır.⁴⁴⁷

4.2.4.1. Tebliğde kullandıkları dil ve tebliğ üslupları

Tebliğ metodlarının ilki kullandıkları tebliğ dilidir. Çünkü kullandıkları dil, mesajların etkili bir şekilde iletilmesinde önemli role sahiptir. Ülü'l-azm peygamberleri muhataplarının inançlarıyla ilgili tutumlara göre farklı bir tebliğ dili kullanmışlardır. Örneğin Hz. Nuh tufan sırasında oğlunun gemiye binmesi için çağrıda bulunurken aslında her iki dünyası için kurtuluşun iman etmekten geçtiğini bildirerek onu Allah'a imana davet etmiştir.

﴿وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يٰبْنِي اَرْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُن مَعَ الْكَافِرِينَ﴾

“Oğlum bizimle beraber gemiye bin, kafirlerle beraber olma!”⁴⁴⁸ diyerek Hz. Nuh'un oğluna, gemiye binmeyişinin hem kafir olmakla eş değer olduğunu, hem de tufandan kurtulamayacağını ifade etmesi ve “oğlum” hitabıyla da seslenmesi onun samimi, sevgi dolu bir tebliğ dilini benimsemiş olduğunu göstermektedir. Burada Hz. Nuh'un, baba

⁴⁴⁷ Şuarâ: 26/70-73; Mâide: 5/72; Nisâ: 4/117.

⁴⁴⁸ Hûd, 11/42.

şefkatiyle yaklaşması ve uyarması bir babanın çocuğunu tehlikeden koruma çabasını da yansıtmaktadır. Devamında Hz. Nuh Allah'ın emrinin kesinliğini ve yalnızca O'nun rahmetiyle kurtuluşun mümkün olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁴⁹

Benzer bir durum Hz. İbrahim için söz konusu olmuştur. Putperest bir toplumda put yapan bir babanın evladı olarak babasını ve kavmini putperestlikten vazgeçirmeye çalışma gayreti görülmektedir. Hz. İbrahim, babasına “*Babacığım*” hitabıyla tevhid çağrısını iletirken, sevgi ve saygı dolu bir tebliğ dilini kullanmış olduğu ve bu çağrıyı yaparken aynı zamanda babasının azaba uğramasından duyduğu derin endişe de belirgin şekilde anlaşılmaktadır.⁴⁵⁰

Kur'ân'da Hz. İbrahim'in “*Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?*” şeklindeki yaklaşımı, babasına putlara tapınmanın mantıksızlığı üzerinden açıklaması, kullandığı tebliğ dilinin akıl ve mantık üzere olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü üzere, hitap şekilleri açısından Hz. Nuh, tebliğinde bir baba şefkati ve sevgisini yansıtan bir dil kullanmışken; Hz. İbrahim ise babasına hem bir evladın saygısını hem de sevgisini içeren bir hitapla yaklaşmıştır. İkna yöntemleri açısından bakıldığında, Hz. Nuh'un tebliğ dilinde doğrudan uyarılar ve Allah'ın emrinin kesinliği vurgulanmaktadır. Bu noktada, Hz. Nuh'un tebliğinde duygusallık, uyarı ve oğlunu koruma isteğinin belirgin olduğu; Hz. İbrahim'in babasını ikna etme çabasında ise merhametli ve akılcı argümanlara dayanan bir dil kullandığı söylenebilmektedir. Sonuç olarak, hem Hz. Nuh hem de Hz. İbrahim, aile fertlerini kazanmak için Allah'ın birliğine davetlerini en güzel şekillerde gerçekleştirmişlerdir.

Hz. Nuh'un kavmini davette tebliğ diline yansıttığı şefkati ve samimiyeti sadece oğluna has değildir. O kavmine de benzer bir yaklaşımla Allah'ı birleme çağrısında bulunmuştur. Hz. Nuh tebliğ vazifesini yerine getirirken kullanmış olduğu “*Ey kavmim*” anlamında “*يَا قَوْمُ*”⁴⁵¹ hitabını onlara sık sık kullanmış olması, onun kendisinin kavminden olduğu gerçeğini vurguladığı anlaşılmaktadır. Bu durum aslında Hz. Nuh'un akrabalık duygularına hitab ederek samimiyetle onların iyiliğini istediği, iman etmedikleri takdirde helak olacaklarını bildirme şeklinden de görülebilmektedir. Onun kavmine şefkat ve merhametle yaklaşarak, onlardan biri olduğunu hissettirme gayreti olduğu

⁴⁴⁹ Hûd, 11/42-43.

⁴⁵⁰ bk. Meryem: 19/43-45.

⁴⁵¹ Hûd: 29-30.

söylenebilmektedir. Burada şu da belirtilmelidir ki Hz. Nuh aynı iyi niyeti onlardan biri olması hasebiyle kavminden beklediği de söylenebilir.

Hz. Nuh'un sapkınlıkla suçlandığında kavmine dönüp herhangi bir karşılık vermez. Aksine belirtildiği gibi olmadığını “*Ey kavmim, bende bir sapıklık yoktur!*” dedikten sonra kavmine Allah tarafından gönderilen elçi olduğunu dile getirerek görevinin ne olduğunu tekrar açıklamaktadır. Bu Hz. Nuh'un kavmine yönelik tebliğ dilinin suçlayıcı bir dil olmadığını göstermekle birlikte tebliğ dilinin nasıl olması gerektiğini müminlere göstermektedir.

Hz. İbrahim gök cisimlerinin temsillerini yaptıkları putlara tapmalarından ötürü önce yıldıza, sonra aya, sonra da güneşe yönelik gözlemlerini yaparken kavmine değişen ve geçici olanların ilah olamayacağını akıl yürütme metoduyla göstermiştir.⁴⁵² Hz. İbrahim'in bu yaklaşımı, mantık ve gözlemler üzerine tefekkür sürecini yansıtmaktadır. Aynı gayretle İbrahim (a.s) hem babasına hem kavmine putların aciziyetini gösterme maksadıyla kendisini, yedirenin içirenin, hastalandığında şifa verenin, can almaya ve yeniden diriltmeye muktedir, hesap günü bağışlanma umulacak tek varlığın Yüce Allah olduğunu söylemiştir.⁴⁵³ İbrahim (a.s) kavmine yönelik çağrısında yalnızca Allah'a kulluk etmeleri gerektiğini ve putların acizliğinin izahını, mantık çerçevesinde nazik bir dil kullanarak sorgulatmaya çalışmış ve yumuşak üslubu ile kavmini ikna etmeye gayret göstermiştir.⁴⁵⁴

Tâhâ suresi 44. ayetinde belirtildiği üzere Hz. Musa'ya hitaben “*Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer.*” şeklinde buyurulması sadece nazik olmanın ötesinde, bir strateji olarak da anlaşılabilir. Hz. Musa'nın Allah'ın emriyle yumuşak bir dil kullanması, Firavun'un dikkatini çekmek, onu düşündürmek ve belki de öğüt almasını sağlamak için olduğu söylenebilmektedir.

Firavun gibi zalim bir hükümdara karşı Hz. Musa'nın görevini yerine getirirken, zor ve olumsuz şartlarda bile ümidini yitirmeden, karşı tarafın kalbine ulaşmayı hedefleyen bir üslup benimsediği anlaşılmaktadır. Hz. Musa'nın üslubu, doğrudan sertlik ya da meydan okumadan ziyade, yapıcı ve etkili olmayı hedefleyen bir tebliğ dilini yansıtmaktadır. Yumuşak sözler, düşmanlık ve inatla karşılaşıldığında dahi barışçıl ve uzlaştırıcı bir yaklaşımı simgelemektedir. Onun bu üslubu, peygamberlik misyonunun bir parçası olarak insanlara doğru yolu göstermek için kullandığı temel araçlardan biri olduğu

⁴⁵² bk. En'âm: 6/76-78.

⁴⁵³ bk. Şuarâ: 26/69-82.

⁴⁵⁴ bk. Enbiyâ: 21/52.

söylenebilmektedir. Çünkü Allah, peygamberlerine insanları doğru yola davet ederken yumuşak bir üslup benimsemelerini öğütlemiştir.⁴⁵⁵ Bu anlamda, Hz. Musa'nın Firavun'a karşı yumuşak bir dil kullanması, peygamberlik misyonunun inceliklerini ve insanlara rehberlik etmenin en etkili yollarından birini benimsediğini göstermektedir.⁴⁵⁶

Bu tebliğ dilini Allah'ı birlemeye davetinde kullanan bir diğer azim sahibi peygamber olan Hz. Muhammed'e hitaben her ne kadar Ali İmran suresinin 159. ayetinde Yüce Allah:

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾

“Allah tarafından lutfedilen bir rahmet sâyesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, insanlar etrafından dağılıp giderlerdi.” buyurmuş ise de aynı rikkati diğer ülü'l-azm peygamberlerinin de tebliğ davetlerine, kullandıkları davet üslubuna yansıttıkları görülmektedir.⁴⁵⁷

4.2.4.2. Tebliğlerinde mucizelerin varlığı

Hz. Musa, Mısır'da sihrin yaygın olduğu bir dönemde peygamber olarak gönderilmiştir. Firavun'un önünde Hz. Musa sihirbazlar ile mücadele ederek onların davalarının batıl olduğunu göstermiş ve önce sihirbazların iman etmesine vesile olmuştur. Hz. Musa'ya verilen Âsâ mucizesi ile sihirbazların sihrini ortadan kaldırmakla onların batıl kendisinin hak üzere olduğunu göstermesi tevhid inancını pekiştirmesi bakımından da önemlidir.⁴⁵⁸

İsa (a.s) da Allah'ın kendisine verdiği mucizeleri kullanarak insanları tevhid dinine çağırmıştır. Hz. İsa ise, Yahudi toplumunun içinde doğmuş ve Allah'ın izniyle çeşitli mucizeler göstermiştir. Çamurdan kuş yapıp ona üfleyerek canlandırması, doğuştan kör olanları ve cüzzam hastalarını iyileştirmesi, hatta ölüleri diriltmesi gibi mucizeler, onun peygamberliğinin bir delili niteliğindedir.⁴⁵⁹ Bu mucizeler, kavminin dikkatini çekip, onları tevhid inancına yönlendirmede etkili olmuştur. Hz. İsa, her bir mucizeyi Allah'ın

⁴⁵⁵ bk. Tâhâ: 20/44.

⁴⁵⁶ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni 'l-'azîm*, 3/205.

⁴⁵⁷ Tâhâ: 20/43-44, Şuarâ: 26/ 22 (Hz. Musa'nın kavmine duyduğu merhamet)

⁴⁵⁸ bk. Tâhâ: 20/69-70.

⁴⁵⁹ bk. Mâide: 5/110.

izniyle gerçekleştirdiğini belirterek, kendisinin Allah'ın bir elçisi olduğunu vurgulamış ve insanları Allah'a iman etmeye davet etmiştir.⁴⁶⁰

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın, mucizeler aracılığıyla da kavimlerini tevhid inancına davet ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak, Allah'ın izniyle Hz. Musa'nın göstermiş olduğu mucizeler daha çok sihirbazların yetenekleriyle ilgiliyken, Hz. İsa'ya verilen mucizeler tıbbi ve doğaüstü olaylara yönelik olmuştur. Bu durum, her iki peygamberin de içinde bulundukları toplumların inançlarına ve kültürel yapısına uygun yöntemler kullandığını göstermektedir. Hz. Musa'ya Allah tarafından verilen mucize, doğrudan sihirbazların hilelerini açığa çıkararak hakikati ortaya koyarken, Hz. İsa'ya verilen mucizeler ise insanların dikkatini Allah'ın kudretine ve rahmetine dikkat çekerek onları iman etmeye teşvik etmiştir.

4.2.4.3. Tebliğde rol model olmaları

Tebliğ metotlarının bir diğeri ise kendi şahıslarında kulluğun en güzel hâlini yansıtmış olmalarıdır. Bir diğerye tebliğ vazifelerini yerine getirirken en güzel şekilde rol model olmuşlardır. Davranışları ile Allah'a kulluğun en güzel örneğini sergilemişlerdir. Hz. Peygamber hakkında bu durum, Yüce Allah tarafından Kur'an'da Ahzab suresinin 21. ayetinde şöyle buyrulur:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾

“Yemin olsun ki sizin için, Allah'ı ve Ahiret Günü'nü uman ve Allah'ı çokça zikredenler için Allah Resûl'ünde güzel bir örneklik vardır.”

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed için kullanılan “üsve-i hasene” “en güzel örnek” tabiri Hz. İbrahim içinde kullanıldığı görülür. Bu durumu gösteren ayet Kur'an'ın ifadesiyle şöyle aktarılmaktadır:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾

*“Yemin olsun, onlarda (İbrahim ve beraberindekilerde) sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse bilsin ki Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye layıktır.”*⁴⁶¹

Ayette bahsedilen “onlarda” ifadesi için tefsirlerde iki durumun söz konusu olabileceği belirtilmiştir. Birincisi bu ifadeyle kastedilenin Hz. Muhammed ve Hz. İbrahim ile beraber inanan müminler, ikinci kastedilen durum ise ondan sonra gelip onun yolunu

⁴⁶⁰ bk. Âl-i İmrân: 3/49-51.

⁴⁶¹ Mümtetine: 60/ 6.

takip eden peygamberler olduğu ifade edilmektedir.⁴⁶² Birinci durumdaki manayı verenler arasında Taberi, Zamaşeri ve Ebu Mansur el-Maturidi gibi müfessirler vardır.⁴⁶³ Burada birinci mananın daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

4.2.4.4. Tebliğde dünyalık beklenti ve menfaat

Tebliğ vazifelerini yerine getirirken kavmi tarafından herhangi bir menfaat beklentisi içersinde oldukları ithamıyla karşılaşan ülü'l-azm peygamberleri Kur'an'ın ifadesiyle vazifelerini hiçbir ücret, karşılık beklemeden yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir.⁴⁶⁴ Onların bu vazifelerini yerine getirirken kavimlerinden, hiçbir dünyalık beklenti ve menfaat içerisinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu hususta müminlere, yapılan iyilikleri herhangi bir karşılık beklemezsizin yapılması gerektiği ve tebliğin hiçbir şekilde dünyalık bir menfaat elde etmek maksadıyla yapılamayacağını da göstermektedir. Bu peygamberler kavimlerini Allah'a kulluk etmeye davet ederken farklı argümanlar kullanarak onları ikna etmeye, iman etmeye karşı olan dirençlerini kırmaya çalışmışlardır. Toplumlarına doğru yolu gösterirken mantık, akıl ve hikmet üzerine argümanlar kullanmışlardır. İnsanların kendilerini yaratanın, kendisine ibadet edilmeye layık tek mabudun Yüce Allah olduğunu vurgulamışlardır.

4.2.5. Dua ve istekleri açısından benzeyen yönleri

İslami literatürde dua, kulun yaratıcısının azameti karşısında acziyetini kabul ederek tazim ve muhabbet duyguları ile lütuf ve yardım istemesidir.⁴⁶⁵ Bir başka deyişle sınırlı ve aciz olanın sonsuz kudret sahibi olan ile kurduğu iletişim biçimidir. Yani dua için kulun Rabbi ile kurduğu bağın iletişim şekline dönüşmüş hâlidir, denilebilir. Bu bağın ve iletişim biçiminin nasıl ve ne şekilde kurulduğunun en güzel örneklerini Kur'an'ın insanlara bildirmesiyle bilinmektedir.

Dua kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de kullanım biçimlerine bakıldığında yardım isteme⁴⁶⁶, ibadet⁴⁶⁷ ve çağırmak⁴⁶⁸ gibi çeşitli anlamlarda kullanılmış olduğu görülür. Yüce

⁴⁶² Kurtubî, *el Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/57.

⁴⁶³ Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9/613; Zamaşerî, *el-Keşşâf*, 6/674.

⁴⁶⁴ bk. Hûd: 11/29.

⁴⁶⁵ Osman Cilacı, "Dua", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994), 9/529.; bk. Kasas: 28/24, İsrâ: 17/108-109.

⁴⁶⁶ Bakara: 2/23.

⁴⁶⁷ Kehf: 18/28.

⁴⁶⁸ İsrâ: 17/110.

Allah, inanlardan kendisine dua etmelerini istemekte⁴⁶⁹ ve duanın nasıl yapılacağını da en nadide örnekleriyle Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin dilinden bizlere öğretmektedir.⁴⁷⁰ Bu açıdan, peygamberlerin dua ve istekleri müminler için büyük bir önem arz etmektedir. Onların duaları, zorluklarla başa çıkmada kullandıkları bir yöntem olarak da algılanabilir.⁴⁷¹ Bu durum, müminler için duanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

4.2.5.1. Kavimlerinin hidayeti, istiğfar ve mağfiret için dua etmeleri

Ülül'-azm peygamberlerinin gönderildikleri kavim için yaptıkları dualar, onları Allah'a kulluk etmeye çağırma ve hidayete erişmelerini dileme amacını taşımaktadır. Ancak, kimi zaman inkârcı kavimlerin veya inkârcı aile fertlerinin tevhid akidesini kabul etmeyecekleri Yüce Allah tarafından peygamberlere bildirilmiştir. Bu nedenle, peygamberlere bu kişiler için dua etmemeleri gerektiği de aktarılmıştır. Örneğin, Hz. Nuh'un, oğlu hakkında duyduğu üzüntü üzerine yaptığı dua kabul edilmemiştir. Bu durum, onun inkârcı bir birey olarak kalmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁷² Benzer şekilde, Hz. İbrahim'in babası için yaptığı dua, babasının inançsızlığı sebebiyle kabul edilmemiştir.⁴⁷³ Onlar için dua edilemeyeceğinin bildirilmesi hususunda, inkârlarındaki ısrar ve kalplerinin imana yanaşmaması bu durumun gerekçelerinden biri olarak görülebilir. Dolayısıyla bu durum, inkârda ısrar edenlerin ve kalplerinin imana yanaşmayanların hidayet yollarının kapalı olduğunu göstermektedir. Allah, inkârcıların kalplerinin katılaşmış olduğunu ve hidayetlerine dair herhangi bir arzu taşımadıklarını bilmektedir. Bu nedenle, peygamberlerin duaları, yalnızca inananlar ve hidayete açık olanlar için geçerli olmaktadır diyebiliriz.

(فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا)

Hız. Nuh kavmini, “Dedim ki: ‘Rabbinizden bağışlama dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır’”.⁴⁷⁴ ayetinde ifade edildiği üzere tövbe-i istiğfar etmeye çağırmıştır.

Kur'an da Nûh suresinin 28. ayetinde Hız. Nuh'un şöyle dua ettiği bildirilmektedir:

(رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَلَدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا)

⁴⁶⁹ Mü'min: 40/60.

⁴⁷⁰ bk. Hız. Adem'in Duası, A'râf: 7/23; Hız. Yûnus'un Duası, Enbiyâ: 21/87.

⁴⁷¹ bk. Tâhâ: 20/25-35.

⁴⁷² bk. Hûd: 11/ 46.

⁴⁷³ bk. Tevbe: 9/114.

⁴⁷⁴ Nûh: 71/10.

“Rabbim! Beni, annemi babamı, inanmış olarak evime girenleri, mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla, zalimleri ise daima helâk et.” Hz. Nuh’un anne ve babasının mağfiretini istemesinin, onların müminlerden olması hasebiyle olduğu beyan edilmektedir.⁴⁷⁵

﴿رَبَّنَا آغْفِرْ لِي وَلِوَلَدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يُقُومُ الْحِسَابُ﴾

“Ey Rabbimiz! Hesap olunacağı gün beni, ana-babamı ve mü’minleri bağışla!”⁴⁷⁶

Hiz. İbrahim’in babasının affını istediğı duasının babasına verdiği sözden ötürü olduğu bildirilmektedir.⁴⁷⁷ Bu duruma benzer şekilde oğlunun tufandan kurtulması için dua eden ve Allah’ın ehlinden olanları kurtulacağına yönelik vaadi üzerine bu talepte olduğunu bildiren Hiz. Nuh’a yüce Allah kâfirlerin ehlinden olmayışını bildirilmektedir.⁴⁷⁸ Bu da göstermektedir ki kâfirler için bağışlanma talebinin geri çevrilmesi, onlar için mağfiret talebinde bulunamayacağına işaret etmektedir.⁴⁷⁹ Ancak yukarıdaki ayette yer alan Hiz. İbrahim’in anne ve babası için bağışlanma talebi, müşrik olan bir kimsenin bağışlanması için henüz dua etmekten men edilmeden önce yaptığı aktarılmaktadır.⁴⁸⁰

Hiz. İbrahim: “Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır. Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için deneme konusu kılma, bizi bağışla! Ey Rabbimiz! Yegâne galip ve hikmet sahibi, ancak sensin”.⁴⁸¹ Burada Hiz. İbrahim ve beraberindeki inanalar, kâfirlerle aralarına set çekip onlardan uzaklaştıktan sonra onların hak kendilerinin ise batıl olduğu zannına kapılacakları bir imtihandan geçirilmemeleri hususunda Rablerine yakarmışlardır.⁴⁸² Kendileri ve beraberindeki inananlar için de bağışlanma maksadıyla dua etmişlerdir.

Bakara suresinin 128. ayetinde Hiz. İbrahim, istiğfarının kabulünü ve soyundan Allah’a itaat eden bir neslin çıkması için dua etmiştir:

﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَكَ وَآرِنَا مَنَاسِكَنَا وَثُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾

“Ey Rabbimiz! Bizi Sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak Sen’sin.”

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

⁴⁷⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal Tefsir*, 5/468.

⁴⁷⁶ İbrahim, 14/41.

⁴⁷⁷ bk., Tevbe: 9/114, Meryem: 19/47.

⁴⁷⁸ Hûd, 11/45-47.

⁴⁷⁹ Kurtubî, *el Câmiu li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/375.

⁴⁸⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 13/702-703.

⁴⁸¹ Mümtetine 60/ 4-5.

⁴⁸² Taberî, 22/569.

“...Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni bağışla.”⁴⁸³ Ayetinde Hz. Musa yanlışlıkla sebebiyet verdiği Kıpti’nin ölümü sonrasında derin üzüntüsünü ve bu durumdan duyduğu nedameti Rabbine dua ederek ifade etmiştir:

﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾

“Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla! Bizi rahmetinin içine al. Sen merhametlilerin en merhametlisin”.⁴⁸⁴ Burada ise Hz. Musa kendisi ve kardeşi için bağışlanma talebinde bulunmuştur.

﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

Hız. İsa: “Onlara azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan muhakkak ki sen kudreti daima üstün gelen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olansın”.⁴⁸⁵ şeklinde dua etmiş; onun bu duası, kavminin inkârına karşı gösterdiği derin merhameti ve Allah’ın adaletine duyduğu güveni ortaya koymaktadır. Hız. İsa’nın bu duası ile kavminin hidayetini arzuladığını ve Allah’ın takdirine olan güvenini ifade etmektedir. Yine Hız. İsa, kavminin kendisinden talebi üzerine Yüce Allah’a şu şekilde dua etmiştir:

﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُوْنُ لَنَا عِيْدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾

“Bunun üzerine Meryem oğlu İsa şöyle dua etti: Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofraya indir ki hem bizim için hem önce gelenlerimiz ve sonra gelecek olanlarımız için bir bayram ve senin kudretini, benim peygamberliğimi gösteren bir delil olsun. Bizi rızıklandır çünkü sen rızık verenlerin en hayırlısıdır!”⁴⁸⁶

Hız. Muhammed (s.a.v), Mü’minûn suresinin 118. ayetinde,

﴿وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾

“...Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin.” demiş ve Rabbinin merhametine sığınarak bağışlanma talebini dile getirmiştir.

Hız. Peygamber’in amcası Ebu Talib’in iman etmesi için yaptığı ifade edilen dua hakkında Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır: “Sen dilediğini hidayete erdiremezsin; Allah dilediğini hidayete erdirir. O, doğru yolu bulanların en iyi bilicisidir.”⁴⁸⁷ Benzer hususu ele alan Tevbe suresi 113. ayetinde Hız. Peygamber’in amcası Ebu Talib’in iman etmesi

⁴⁸³ Kasas: 28/16.

⁴⁸⁴ A’râf: 7/151.

⁴⁸⁵ Mâide: 5/118.

⁴⁸⁶ Mâide: 5/114.

⁴⁸⁷ Kasas 28/56.

için yaptığı dua sebebiyle indirildiği söylenmektedir.⁴⁸⁸ Bu durum Hz. Muhammed'in amcasına olan sevgisini ve onun hidayetini arzulamasını ancak hidayetin Allah'a ait olduğunu göstermektedir.

4.2.5.2. Peygamberlik vazifelerinde muvaffak olmak ve kolaylık için dua etmeleri

Üstlendikleri ağır peygamberlik vazifelerini yerine getirirken ülü'l-azm peygamberleri, hem kendi iç huzurlarını sağlamak hem de ümmetlerine rehberlik etmek için Allah'a sığınmış ve dua etmişlerdir. Aldıkları büyük sorumluluğun bilincinde olarak, bu vazifelerinde başarıya ulaşmak ve Rabblerine karşı mahcup olmamak için Allah'tan yardım dilemişlerdir. Bu dualar, zorluklarla dolu tebliğ süreçlerinde karşılaştıkları engellerin aşılması, ilahi iradenin kolaylaştırılması ve başarıya ulaşma arzusuyla şekillenmektedir. Nitekim Hz. İbrahim de aldığı büyük sorumluluğun bilinciyle hesap günü Rabbine karşı mahcup olmamayı niyaz etmiştir. Bu durum Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ)

“(İnsanların) dirilecekleri gün, beni mahcup etme”.

Hz. Musa, dönemin despot ve zalim yöneticisi Firavun'a, tebliğ vazifesini yerine getirmek üzere onunla konuşmaya gitmeden önce Rabbine sığınmış, vazifesinde muvaffak olabilmek ve hak yola davetin olumlu sonuçlanması arzusuyla Allah'tan yardım dilemiştir. Hz. Musa'nın Rabbine yakarışı Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

(قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي) (وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي) (وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي) (يَقْفَهُوا قَوْلِي)

“Musa: ‘Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki sözüümü iyi anlasınlar. Ailemden kardeşim Harun'u bana vezir yap, beni onunla destekle, onu görevimde ortak kıl ki Seni daha çok tesbih edelim ve çokça analım. Şüphesiz Sen bizi görmektesin!’ dedi.”⁴⁸⁹

Hz. Musa'nın, bu husustaki bir başka duası Kur'an-ı Kerim'de Mü'min suresinin 44. ayetinde şöyle aktarılmaktadır:

(ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا كُلَّ مَا جَاءَ أُمَّةٌ رُسُلُهَا كَذَبُوهُ فَآتَيْنَا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ)

“...Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını görür, gözetir.” diyerek Hz. Musa Yüce Allah'a olan sarsılmaz güvenini ızhar etmiş ve işini O'na bıraktığını ifade etmiştir.

⁴⁸⁸ Taberi, Câmiu'l-beyân, 12/29.

⁴⁸⁹ Tâhâ: 20/25-28.

﴿وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيرًا﴾

“...Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver”.⁴⁹⁰ Hz. Muhammed’in, burada gireceği her ortamda dürüstlüğünden taviz vermemek adına muvaffak olmak için dua ettiği söylenebilir. Ayette bahsedilen “çıkış”ın Mekke’den çıkış, “giriş”in ise Medine şehrine giriş olduğu belirtilmektedir. Tam tersi Mekke’nin fethi için Medine’den çıkılıp Mekke’ye girişin kastedildiğine işaret eden görüşler olsa da ayetin Medine’ye hicret öncesinde Birinci Akabe Biatı’ndan kısa bir süre önce nazil olması ilk belirtilen görüşün daha isabetli olduğunu göstermektedir.⁴⁹¹ Burada aynı zamanda müminlerin bir yere giderken, bir işe başlarken veya bitirirken, temenni edilen hayrı görmeleri ve işleri dürüstçe yapabilmeleri için Allah’tan yardım dilemeleri gerektiği de vurgulanmıştır.

4.2.5.3. Kendileri ve müminler için korunma maksadıyla dua etmeleri

Ülû’l-azm peygamberler, aynı zamanda ümmetlerinin korunması için Allah’a yaptıkları dualarla da öne çıkmaktadırlar. Bu dualar, peygamberlerin Allah’a duydukları derin güvenin ve ümmetlerinin karşılaştığı zorluklara karşı ilahi yardımı talep etmelerinin bir ifadesi olarak görülebilir.

Kur’an-ı Kerim, bu peygamberlerin dualarını sıkıntılı zamanlarda Allah’tan korunma ve rahmet dilemeleri olarak aktarmaktadır. Örneğin, Hz. Nuh’un tufan sırasında Allah’tan hem kendisini hem de müminleri korumasını istemesi⁴⁹² ve Hz. Musa’nın Firavun’un zulmünden korunmak için dua etmesi,⁴⁹³ bu durumun önemli örneklerini yansıtmaktadır.

﴿فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

Hz. Musa “... Rabbim! Beni zalimler guruhundan kurtar.”⁴⁹⁴ Kendisine Firavun’un öldürme müzakereleri yaptığı ve şehirden çıkması bildirilince Hz. Musa Allah’a sığınmış kendisini zalimlerden koruması için O’ndan yardım dilemiştir.⁴⁹⁵

﴿قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تَرَيَّنِي مَا يُوعَدُونَ﴾ (رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ)

⁴⁹⁰ İsrâ: 17/80.

⁴⁹¹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 3/1170.

⁴⁹² Hûd: 11/47; Nûh: 71/28.

⁴⁹³ bk. Tâhâ 20/25-28.

⁴⁹⁴ Kasas: 28/21.

⁴⁹⁵ Bursevî, *Rûhu’l- Beyân Tefsiri*, 6/204.

“...Rabbim! Eğer onlara yöneltilen tehdidi (dünyevi sıkıntıyı ve uhrevi azabı) mutlaka bana göstereceksen; bu durumda beni zalimler topluluğunun içinde bulundurma Rabbim!”⁴⁹⁶ Allah Resulü’nün burada azab olunacak topluluğun içerisinde yer almayacağını bildiği ancak kulluğunu aşikâr ederek tevazu göstermek amacıyla Rabbine açıkça dua ettiği bildirilmektedir.⁴⁹⁷

﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ (وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ)

Kur’an-ı Kerim’de yine Hz. Muhammed’in: “...Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım. Ey Rabbim! Onların benim yanımda bulunmalarından da Sana sığınırım”.⁴⁹⁸ şeklinde dua ederek Allah’a sığındığı ifade edilmektedir.

4.2.5.4. Diğer bazı hususi istekleri

Hiz. İbrahim, Allah’tan ölen kimseleri nasıl dirilttiğini görmeyi, kavmini bu hususta ikna maksadıyla talep etmiştir. Bunun üzerine de Rabbi, Hiz. İbrahim’e Bakara suresinin 260. ayetinde şöyle hitap etmektedir:

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوْ لَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ أَجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

“Allah (İbrâhîm)e: ‘Ey İbrâhîm! Yoksa ölüleri nasıl dirilteceğime) inanmadın mı?’ deyince, İbrâhîm: “Evet! (Senin ölüleri nasıl dirilteceğine hiç kuşkusuz inandım fakat) kalbim (in bu konuda) mutmain olmasını (istedim.)’ demişti.” Ayetin devamında Hiz. İbrahim’in bu isteği Yüce Allah tarafından geri çevrilmemiş ve Hiz. İbrahim’den dört kuşu kendine alıştırması, daha sonra ise onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırakması ve bıraktıktan sonrada kuşları çağırması istenmişti. İstenileni harfiyen uygulayan Hiz. İbrahim kuşları çağırdığı anda kendisine uçarak geldiğine şahit olmuştur. Aslında Hiz. İbrahim’in, bu mucizeyi, ümmeti adına ve kalbinde şüphe taşıyabilecek kimseler için talep ettiği söylenebilir. Bir peygamberin yeniden dirilme konusunda herhangi bir kuşkuyla düşmesi zaten söz konusu olamaz. Bu kıssa, peygamberin şahsında gerçekleşmiş olsa da aslında inkarcılara yönelik bir mesaj taşıdığını düşünmekteyiz.

﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ﴾

“Ey Rabbim! Bana Salihlerden (bir oğul) ihsan et!”⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Mü’minûn: 23/93-94.

⁴⁹⁷ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, 2/292.

⁴⁹⁸ Mü’minûn: 23/97-98.

⁴⁹⁹ Sâffât: 37/100

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾ (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ) ﴿رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ﴾

“Ey Rabbimiz, sen gizlediğimiz ve açığa vurduğumuz her şeyi muhakkak bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a karşı gizli kalmaz. İhtiyarlık hâlimde bana İsmail'i ve İshak'ı lütfeden Allah'a hamd olsun. Şüphesiz ki Rabbim duamı çok iyi işitir. Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazını dosdoğru kılanlardan eyle! Rabbimiz! Duamı kabul et!”⁵⁰⁰ Duasının kabulüne şahit olan Hz. İbrahim şükürü ve hamdı da dilinden eksik etmemiştir. İhtiyar olmasına rağmen kendisine Hz. İsmail'i ve Hz. İshak'ı bahsettiği için şükürünü Allah'a dile getirmiştir. Görüldüğü üzere ülü'l- azm peygamberler sadece zor durumlarda veya çaresiz kaldıklarında değil, bir lütfâ mazhar olduklarında da şükrederek dua etmişlerdir. Bu noktada Hz. İbrahim'in dilinde dua sadakattir denilebilmektedir. Çünkü o, nice ağır imtihanlardan geçmesine rağmen Allah'a şükürünü ve teslimiyetini hiçbir zaman yitirmemiş ve şöyle niyazda bulunmuştur:

﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الرَّحِيمُ﴾

“Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar.”⁵⁰¹

﴿رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ﴾

“Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; Ey Rabbimiz! Duamı kabul et!”⁵⁰² Hz. İbrahim ailesi ve neslinin namaz ehli olmasını arzu etmesi, Allah'a gönülden bağlı bir nesil inşa etme arzusu olduğunu göstermektedir.⁵⁰³

Yukarıdaki ayetlerde verilen iki dua da Hz. İbrahim'in tevekkülünün en güzel örneğidir. Çünkü o Allah'a derinden bağlı tam teslim olmuş bir nesil yetiştirmek için elinden gelen gayreti gösterdikten sonra kendisi, ailesi ve neslinin Allah'a gönülden bağlı olması için Allah'tan namaz hususunda yardım dilemiştir.

İbrahim suresinin 35. ayetinde Hz. İbrahim'in,

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾

“...Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!” şeklinde dua etmiştir. Bu duada güvenli kılınmasını istediği şehrin Mekke olduğu

⁵⁰⁰ İbrâhîm: 14/38-40.

⁵⁰¹ Bakara: 2/128.

⁵⁰² İbrâhîm: 14/40

⁵⁰³ Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, 57.

aktarılmaktadır.⁵⁰⁴ Bu istekte bulunmasının neslinden geleceklerin tevhid hususunda ihtilafa düşeceği endişesini taşımasından kaynaklandığı belirtilmektedir.⁵⁰⁵

﴿وَأَكْتُبُ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا إِلَيْكَ قَالِ عَذَابِي أَصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾

“Bize, bu dünyada da iyilik yaz âhirette de. Şüphesiz biz Sana döndük...”⁵⁰⁶ diyerek Hz. Musa dünyada da ahirette Allah’tan iyilik dilemiştir.

Ülû'l-azm tabiri ile nitelendirilen Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’in dua ve istekleri, tebliğ görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları güçlüklerle başa çıkmada Allah’a yönelmeleri, O’na olan bağlılıklarının sonucudur. Zira onlar, görevlerini yerine getirirken toplumlarının direnişi, inkârı ve zulmüyle karşılaşmışlardır. Bu zorluklarla başa çıkmak ve Allah’ın yardımını talep etmek için kimi zaman kavimlerine olan merhametleri, kendileriyle beraber olan müminlere duydukları şefkatleri sebebiyle yine Allah’a sığınmış, dua etmişlerdir. Ayrıca dua etmeleri, Allah’a olan bağlılıklarını ve O’na olan güvenlerini vurgulamaktadır.

4.2.6. Ülü'l-azm peygamberlerin şahsiyetleri açısından benzerlikleri

Kur’an-ı Kerim peygamber kıssaları ile ülül-azm peygamberlerinin yaşamları ve davet süreçleri ile onların belirgin şahsiyet özelliklerini ortaya koymaktadır. Peygamber kıssaları bağlamında ülü'l-azm peygamberlerinin benzer karakteristik özellikleri şu şekildedir:

4.2.6.1. Cesur ve kararlı olmaları

Ülü'l-azm peygamberler, zorluklara karşı kararlı ve metanetli olmuşlardır. Davet ettikleri toplumların inkârlarına ve düşmanlıklarına rağmen vazgeçmeden görevlerine devam etmişlerdir.

Hz. Nuh yüzyıllar boyunca azim ve kararlılıkla kavmini Allah’a inamaya davet etmiştir. Türlü eziyetlerine rağmen cesurca tevhid akidesini anlatmaya devam etmiştir.⁵⁰⁷

Hz. İbrahim müşrik kavminin putlarını korkusuzca yerle bir etmiş, onları akıllarını kullanarak kendilerine faydasız putlara değil bir olan Allah’a inanmaya davet etmiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Kurtubi, 9/368.

⁵⁰⁵ Belhî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 2/408.

⁵⁰⁶ A'râf: 7/156.

⁵⁰⁷ bk.Nûh: 71/5-9.

⁵⁰⁸ bk. Enbiyâ: 21/58-69.

Hız. Musa, Firavun gibi yoldan çıkmış fasık,⁵⁰⁹ zalim,⁵¹⁰ bir hükümdara karşı durarak kavmini onun zulmünden Allah'ın emri üzerine kurtarmaya çalışması cesaretinin göstergesidir.⁵¹¹

Âl-i İmrân suresinin 52. Ayetinde:

﴿قَلَمًا أَحْسَنَ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْخَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾
“İsa onların inkârlarını sezince Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havariler, Biziz Allah'ın yardımcıları. Allah'a iman ettik, bizim Müslümanlar olduğumuza şahit ol dediler.” buyrulmuştur. Hız. İsa'nın kavmi, tebliğine inanmak şöyle dursun inkârlarındaki ısrar, haddi aşma boyutunu geçmiş hatta peygamberlerini öldürme planı yapmaya kadar varmıştır. Hız. İsa'nın bu planı sezdiği ve bu sebeple kendisine hidayet çağrısı süresince yürekten desteğini esirgemeyecek kimseleri belirleme maksadıyla böyle bir soruyu sorduğu aktarılmaktadır.⁵¹² Hız. İsa'nın kavminin bu kadar ileri gidebileceğini anlaması onu peygamberlik görevinden alıkoymamış, aksine cesaretle ve karalıkla davasını sürdürme gayreti sarfetmiştir.

Mekke müşriklerinin azılı düşmanlığıyla çeşitli eziyetlere maruz kalan Hız. Muhammed onların tekliflerini reddetmiş ve amcası Ebu Talib aracılığıyla onu İslam davasından vazgeçirmeye çalışmışlardır. Ancak Allah Resulü kararlı duruşuyla davasından dönmeyeceğini cesurca ilan etmiştir.⁵¹³

Tüm bu örnek verdiğimiz ayetler gösteriyor ki ülü'l-azm peygamberlerinin her biri Allah'tan aldıkları vahyi, mesajı yayma yolunda özverileriyle büyük bir cesaret, metanet örneği sergilemişlerdir.

4.2.6.2. Merhametli ve şefkatli olmaları

Ülü'l-azm peygamberler, insanlara sevgiyle yaklaşmış ve onların kurtuluşu için çok fazla çaba göstermişlerdir. Kavimlerini merhametle doğru yola davet etmeleri, kavimlerinin iyiliğini istemelerinden kaynaklandığına işaret etmektedir. Zira azaptan koruma arzusu ile uyarılarda bulunmaları bunu gösterir. Kur'an-ı Kerim'de Hız. Nuh'un kavmini:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ (أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ إِلِيمٍ)

⁵⁰⁹ bk. Kasas: 28/32.

⁵¹⁰ bk. Kasas: 28/38.

⁵¹¹ bk. A'râf: 7/104-105.

⁵¹² Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/580.

⁵¹³ Himmet - Kesioğlu, *Hatemu'l Enbiya Hız. Muhammed ve Hayatı*, 97-98.

“Gerçek şu ki biz Nûh’u kavmine elçi olarak gönderdik; şöyle dedi: ‘Allah’tan başkasına tapmayın! diye size gönderilmiş açık bir uyarıcıyım. Doğrusu ben, başınıza gelecek can yakıcı bir günün azabından korkuyorum.’ dedi”.⁵¹⁴ şeklinde kavmini azaptan sakındırmak amacıyla uyarması onun merhametli oluşunun bir örneğidir.

Hiz. İbrahim’in Lut kavminin azabı hakkında tartışmaya girmesi -endişe duyması- onun yumuşak kalpli, merhametli olmasından kaynaklanmaktadır.

﴿وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشَرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَاثِرٌ ظَالِمِينَ﴾

“İbrahim’in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizim (elçilerimiz)le tartışmaya başladı. Çünkü İbrahim çok içli ve Allah’a yönelen bir kimseydi”.⁵¹⁵ Tartışmadan kastın elçilerle -yani gelen meleklerle- helakı haber verilen halkın⁵¹⁶ belki tevbe ederler ümidiyle aynı zamanda içlerinde müminlerinde yer alması sebebiyle Hiz. İbrahim’in azabın kaldırılmasına yönelik konuşması, onun yumuşak kalpli, merhametli oluşuna işaret ettiği söylenmektedir.⁵¹⁷

Hiz. Musa’nın Medyen suyunda hiç tanımadığı insanlara hayvanlarını sulama konusunda yardımcı olması ve onların sıkıntılarını gidermesi merhametinin bir tezahürü olark anlaşılabilmektedir.⁵¹⁸

Allah tarafından kendisine verilen mucizelerle körleri ve alaca hastalarını iyileştirmesi, Hiz. İsa’nın insanların acılarını hafifletme isteği ve onlara yardım etme çabası merhametinin göstergelerinden biri olarak yorumlanabilmektedir.⁵¹⁹

Hiz. Muhammed’in Taif’te taşlanmasına rağmen ona bunu yapanların helaklarını değil iman etmelerini temennî edip bu yönde gayretini elden bırakmaması merhametinin göstergesidir. Aynı zamanda Hiz. Peygamberin inananlara olan merhametini Kur’an-ı Kerim şöyle ifade etmektedir:

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾

“Yemin olsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü’minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.”⁵²⁰ Hiz. Peygamber sadece müminlere, insanlara değil, tüm canlılara karşı merhametle muamelede bulunmuş ve böylece Müslümanlara da merhametli olmayı

⁵¹⁴ Hûd: 11/25-26.

⁵¹⁵ Hûd: 11/74-75.

⁵¹⁶ Ankebût: 29/31.

⁵¹⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 3/448.

⁵¹⁸ Kasas: 28/24.

⁵¹⁹ Maide: 5/110.

⁵²⁰ Tevbe: 9/128.

öğütlemiştir. Bu konuda hadis kaynaklarında epeyce malumat bulunmaktadır. Bunun örneklerinden biri de ordusuyla Mekke'yi fethetmek için giderken ordunun konaklayacağı yere yakın yeni yavrulmuş bir köpeğin ve yavrusunun rahatsız edilmemesi için önlem alması, sadece insanlara değil tüm yaratılmışlara karşı derin şefkat ve merhamet duygusuna sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁵²¹

Ülû'l-azm peygamberlerinin her biri, tebliğ süreçlerinde merhamet ve hoşgörüyü ön planda tutmuş, bu yönleriyle kavimlerine karşı sabır ve şefkat göstermişlerdir. Bu peygamberlerin her birinin karakter özellikleri, onların tebliğ yöntemlerini şekillendirmelerinde etkili olduğu söylenebilmektedir. Hz. Muhammed, Hz. İsa ve Hz. İbrahim'in merhamet ve şefkat dolu yaklaşımları, onların peygamberlik görevleri sırasında sergiledikleri benzer karakteristik özellikleri ortaya koyarken, Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın inkârcı kavimleri karşısında gösterdikleri tepkiler, onların karakterlerindeki ortak noktalarını yansıtmaktadır.

Hz. İbrahim ve Hz. İsa'nın karakterleri arasındaki benzerlikler, kavimleriyle olan ilişkilerinde de kendini göstermektedir. Hz. İbrahim, Lut kavmi hakkında *"Orada Lut da var"*⁵²² diyerek, azap yerine Lut (a.s) ve ailesinin korunmasını istemesi, onun kavmine karşı duyduğu derin şefkati ve onların iman etmelerini arzuladığına işaret etmektedir.⁵²³ Bu dua, Hz. İbrahim'in Lut kavminin iman etmesi için Allah'tan yardım dilemesi olarak da yorumlanabilir. Benzer şekilde, Hz. İsa da, kavminin kendisinin canına kastetmesine rağmen, *"Eğer onları cezalandırırsan, onlar senin kullarıdır"*⁵²⁴ diyerek, onların iman etmelerini ve Allah'ın rahmetinden yararlanmalarını istemesi de bu durumu desteklemektedir. Aynı zamanda Hz. İsa'nın kavminin hâlini ve durumlarını düzeltmeleri için merhamet ve mağfiret talebinde yansıtmaktadır.⁵²⁵ Her iki peygamberin de kavimlerine yönelik bu tutumları, onların zor koşullar altında bile kavimlerinin iman etmelerini arzulayan ve onlara karşı merhamet ve şefkat beslediklerini ortaya koymaktadır.

Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın karakterlerindeki benzerlikler ise, her iki peygamberin de kavimlerinin inkarına ve zulmüne karşı gösterdikleri derin bir üzüntü ve bu durumu değiştirme konusundaki kararlılıklarındaki tutumlarında görülmektedir. Hz. Nuh, *"Ey Rabbim! Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi bırakma!"* diyerek, kavminin inkarını ve

⁵²¹ "Siz yerdekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size merhamet etsin!" (Ebû Davud, Rahmet, 66.)

⁵²² Ankebût, 29/32.

⁵²³ bk. Hûd 11/74-76.

⁵²⁴ Mâide 5/118.

⁵²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l- 'Azîm*, 3/232-233.

onların yeryüzündeki zulmünü sona erdirmeye konusundaki arzusunu ortaya koymaktadır.⁵²⁶ Bununla birlikte Hz. Nuh'un bu duası küfrün yok edilmesinde kararlı bir tutum sergilediğini de göstermektedir.⁵²⁷ Benzer şekilde, Hz. Musa'nın Firavun ve kavmine karşı yaptığı *"Rabbimiz!" dedi, "Sen Firavun'a ve adamlarına dünya hayatında ihtişam ve servet verdin; insanları senin yolundan saptırsınlar diye mi yâ rab! Ey rabbimiz! Artık onların servetlerini silip yok et, kalplerine sıkıntı ver; elem veren cezayı görmedikçe iman etmesinler de görsünler!"*⁵²⁸ bu dua, zulmü sona erdirmeye ve kavmi üzerinde etkin bir değişim sağlama yönündeki kararlılığını ifade etmektedir. Görüldüğü üzere, Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın karakterlerinde, kavimlerinin inkar ve zulmüne karşı çözüm arayışındaki kararlı ve etkili müdahale isteği ortak bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada ülü'l-azm peygamberlerinin benzer karakter özelliklerinden merhametli olmalarıyla ilgili Hz. Peygamberden rivayetle şu hadis nakledilmektedir:

*"Ey Ebû Bekir! Senin hâlin aynen İbrahim'e benzer. Hani O demişti ki: 'Ya Rabbi! Kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphe yok ki Sen çok merhametli ve bağışlayansın.' Yine Ey Ebû Bekir! Senin hâlin İsa'ya benzer. Hani O da demişti ki: 'Eğer onları azaba uğrattırsan onlar senin kullarıdır. Yok, eğer onları bağışlarsan şüphe yok ki Sen kudretinle her şeye üstün gelen ve her işinde hikmet üzere olansın. Ey Ömer! Senin hâlin de aynen Nuh'a benzer. Hani O demişti ki: 'Ey Rabbim! Yeryüzünde yaşayan hiçbir inkârcıyı bırakma.' Yine senin hâlin Musa'ya benzer. Hani O da demişti ki: 'Allah'ım! Sen o inkârcıların mallarını mahvet. Yüreklerini şiddetle daralt. Çünkü onlar azabı görmeyinceye kadar iman etmeyeceklerdir'".*⁵²⁹ Bu hadis-i şerifi de göz önünde bulundurarak denilebilir ki beş büyük peygamber de merhamet sahibiydi. Ancak özellikle tebliğ davetleri süresince –Rabblarından diledikleri hususlar da göz önünde bulundurulursa- mizaçlarında merhamet ve hilm duygusu Hz. Nuh ve Hz. Musa'ya nazaran, Hz. İbrahim'de ve Hz. Muhamed'de daha baskın iken, hiddet duygusunun ise tam tersi Hz. Nuh ve Hz. Musa'da daha baskın olduğu anlaşılmaktadır. Tabiatlarına baktığımız zaman Hz. Musa'nın diğer ülü'l-azm peygamberlerine göre daha çabuk hiddetlenen bir mizaca sahip olduğu, Kur'an'ın ifade ettiği ayetler bağlamında gözlemlenmektedir. Bu noktada Kur'an da yer alan ifadelerin ışığında Hz. Ömer'in hâlini, Hz. Nuh ve Hz.

⁵²⁶ Nuh, 71/26.

⁵²⁷ İbnî Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, 8/ 236-237.

⁵²⁸ Yûnûs, 10/88.

⁵²⁹ Ebu Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, (Beyrut: Dar el- Fikr, 1998), 5/665, (No: 3682).

Musa'ya benzeten Allah Resulünün bu tespitini doğrular nitelikte olduğu söylenebilmektedir.⁵³⁰

4.2.6.3. Allah'a tam bir teslimiyet ile bağlı olmaları

Ülül'-azm peygamberler, tevhid inancını yaymak ve insanları putperestlikten kurtarmak için Allah'ın birliğini vurgulayarak insanları tek bir ilaha inanmaya çağırmışlardır. Bunu yaparken Ülül'-azm peygamberler, Allah'a mutlak bir inanç ve teslimiyetle görevlerini yerine getirmişlerdir. İlahi mesajı doğru bir şekilde iletmek ve insanları Allah'ın emirlerine çağırmak için kendilerini tamamen Allah'ın iradesine teslim etmişlerdir.

Büyük zorluklara maruz kalmalarına rağmen Allah'a duydukları derin bağ ile teslim olmaları, bu zorlukların üstesinden gelmelerinin anahtarı olmuştur.⁵³¹ Hz. Nuh'un deniz olmayan bir yerde Allah'tan aldığı emir üzerine azimle gemi inşa etmesi teslimiyetinin sonucudur.⁵³² Hakeza Hz. İbrahim'in Allah'tan aldığı emirle oğlunu kurban etmeye hazırlanışı, bıçağı evladının boynuna götürmesi, dönemin zalim kralının yaktırdığı ateşin içerisine atılırkenki Allah'a olan sarsılmaz güveni, onun karakterinin temel özellikleri arasında Allah'a tam bir teslimiyetinin olduğunu göstermektedir.⁵³³

Firavun gibi zorba bir hükümdarın zulmünden, İsrailoğullarını özgürlüğüne kavuşturma mücadelesi sırasında denizle karşı karşıya gelindiğinde yolun sonu sanılan yerde dahi Allah'a olan bağlılığı ile teslimiyet gösteren Hz. Musa,

﴿قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾

“Mûsâ, ‘Hayır! Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir.’ dedi.” ayetinde görüldüğü üzere kavmini teskin edip sakinleştirirken aslında Allah'a olan derin bağlılığının tezahürü olan teslimiyetini de ortaya koymuştur.⁵³⁴

Hz. İsa'nın teslimiyeti, halkının inkârına ve düşmanlığıyla kararlı bir şekilde mücadele etmesi ve görevindeki fedakârlıklarından açıkça görülmektedir.⁵³⁵

Yine Hz. Peygamber, Medine'ye hicret etmek üzere giderken sığındıkları mağaranın önüne kadar gelen müşrikleri görünce endişelenen Hz. Ebu Bekir'e :

﴿..لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا...﴾

⁵³⁰ bk. A'râf: 7/150; Tâhâ: 20/86.

⁵³¹ Mâide: 5/110.

⁵³² bk. Hûd: 11/36-37.

⁵³³ Sâffât: 37/102-107.

⁵³⁴ Şuarâ: 26/62

⁵³⁵ Mâide: 5/110.

“Tasalanma! Allah bizimle beraberdir.” diyerek Allah’a olan güvenini ve teslimiyetini açıkça ortaya koymuştur. Ayetin devamında Yüce Allah bu teslimiyeti katından bir güven duygusu indirerek desteklediğini de bildirmektedir.⁵³⁶

4.2.6.4. Sabır ve sebat açısından öncü konumda olmaları

Ahkaf Suresi'nin 35. ayetinde, Hz. Peygamber'e sabırlı olması öğütlenirken "ülül'-azm" peygamberlerinden bahsedilmesi, sabır özelliğinin bu peygamberlerin en belirgin ve ortak vasıflarından biri olduğunu vurgulamaktadır. Ülü'l-azm peygamberler, sabır konusunda büyük bir özveri göstermişlerdir. Görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları zorluklar, düşmanlık ve engeller karşısında metanetlerini koruyarak mücadele etmişlerdir. Bu peygamberler, Allah'ın şeriatını tebliğ etmek ve uygulamak için büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Kendilerine karşı yapılan düşmanlıklara ve güçlüklerle rağmen sabırlı kalmış ve görevlerinden asla vazgeçmemişlerdir. Sabır, onların karakterlerinin temel bir özelliği olmuş ve bu özellikleri, tüm peygamberlik hayatları boyunca kendini göstermiştir.

Ülü'l-azm peygamberleri, insanlara doğru yolu göstermek, Allah'a kulluk etmelerini sağlamak ve adaleti tesis etmek için azimle çalışmışlardır. Sabırlı olmaları, bu hedeflere ulaşmada önemli bir rol oynamıştır. Onlar, zorlukların üstesinden gelmek için sabrı, teslimiyeti ve gayreti elden bırakmamaları ile azim sahipleri olarak Allah tarafından tüm insanlara örnek gösterilmişlerdir.

Ülü'l-azm peygamberler, toplumların bozulduğu, küfür ve taşkınlığın zirvede olduğu dönemlerde gönderilmişlerdir. Uzun ve çileli mücadeleler geçirmişlerdir. Bu süreçte, çoğu zaman en yakınlarından bile destek görememişlerdir. Örneğin, Hz. Nuh'un oğlu inanmamış ve kavmi tarafından sözlü hakaretlere ve taşlanmaya maruz kalmıştır. Özellikle Hz. Nuh'un gemi yapma sürecinde inkarcılar tarafından maruz kaldığı kötü muameleye⁵³⁷ karşılık azimle emrolunduğu işi yapmaya devam etmesi, onun sabırlı olduğunu ve karşılaştığı haksızlıklara rağmen inancından ödün vermediğini göstermektedir.

Kur'an'da Hz. İbrahim'in sabırlı olduğunu vurgulayan birkaç olay vardır. Örneğin, Allah’a olan güveni ve ailesinin inkarına karşı gösterdiği sabır, onun karakterinin önemli bir parçasıdır. Ayrıca ateşe atılma olayı⁵³⁸ ve oğlu Hz. İsmail'i kurban etme emrine karşı gösterdiği sabır⁵³⁹ onun sabrını ve teslimiyetini ortaya koyan önemli örneklerdir.

⁵³⁶ Tevbe: 9 /40.

⁵³⁷ bk. Hûd: 11/38.

⁵³⁸ bk. Enbiyâ: 21/68-69.

⁵³⁹ bk. Sâffât: 37/102-105.

Hız. Musa, Firavun'un zalimlik ve işkencelerinin hüküm sürdüğü bir dönemde dünyaya gelmiştir. Kendisi de Firavun'un baskı ve zulmüne maruz kalmıştır. Hayatının önemli bir kısmını Medyen'de geçirmiş ve oradan dönüşünde hem Firavun ile mücadele etmiş hem de isyankâr İsrailoğulları'yla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bütün bu yaşadıkları olumsuz süreçler, Hız. Musanın sabrını güçlendirdiği söylenebilmektedir.

Hız. İsa, babasız olarak dünyaya gelmiş, dönemin Roma yöneticileriyle mücadele etmek zorunda kalmış, aynı zamanda Yahudi din adamlarının kendi aleyhinde propagandası ve direnişiyile karşılaşmıştır. Kendi seçtiği havarilerinden biri tarafından ihanete uğramış ve sonunda çarmıha gerilmek istenmiş ancak Allah'ın yardımıyla kurtulmuştur.

Benzer şekilde, Hız. Muhammed de henüz doğmadan babasını kaybetmiş ve yetim kalmıştı. Küçük yaşta annesini de kaybettikten sonra dedesi vefat etmiş ve amcası Ebu Talib'in himayesinde yetişmişti. Yaşadığı bu zorlu süreçlere rağmen dünyevi kazanç peşinde olan Kureyşliler'in cazip tekliflerine karşı hak davasından vazgeçmemiştir. Hız. Muhammed'in destek bulmak üzere akrabalarının bulunduğu Taif şehrine gittiği ancak taşlanmaya maruz kaldığı malumdur.⁵⁴⁰ Daha sonra karşılaştığı baskı ve eziyetlere rağmen sabır ve dayanma gücünü kaybetmeden görevini tamamlamıştır.

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, peygamberler zorluklarla karşılaştıklarında bile sabır ve azimle görevlerini yerine getirmişlerdir. Hiçbir zorluk onları hak davalarından döndürememiştir. Tüm bu eziyetlere ve sıkıntılara rağmen bu peygamberler yılmamış, görevlerini tamamlamak için üstün bir çaba göstermişlerdir. Tevhid inancının yayılması ve Allah'ın mesajının tebliği için karşılaştıkları zorluklara rağmen sabırla mücadele etmişlerdir.

Ülû'l-azm peygamberlerinin hepsi, görevlerini yerine getirirken büyük bir itaat ve sabır göstermişlerdi. Zorluklarla karşılaşmış olsalar da Allah'a olan inançları ve kendilerine verilen misyonu yerine getirme kararlılıkları, teslimiyetleri ve imanları sayesinde zorlukların üstesinden gelmişlerdir.

Saydığımız tüm bu karakteristik özellikler, ülû'l-azm peygamberlerinin misyonlarını yerine getirirken gösterdikleri benzerlikleri yansıtmaktadır. Bu özellikler, peygamberlerin toplumlarına rehberlik etme ve onları ilahi mesaja yönlendirme görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olduğu söylenebilmektedir.

⁵⁴⁰ Numânî, *Son Peygamber Hız. Muhammed (s.a.v)*, 1/172-173.

Netice itibarıyla ülü'l-azm peygamberlerinin kıssalarından hareketle; tevhidi duru bir şekilde hayatlarına hâkim kılıp bir karşılık beklemeksizin vazifelerini yerine getirdikleri, tahammül sınırını zorlayan muamelelerle karşılaşmalarına ve muhataplarının eziyetlerine rağmen merhameti ve metaneti elden bırakmadıkları; mesajın Yüce Allah'ın razı olacağı şekilde aktarılması, anlaşılması hususunda ellerinden gelen gayreti sarfettikleri anlaşılmaktadır. Tüm bunları yaparken Allah ile olan bağlarını zedeleyecek tebliğ görevlerine gölge düşürecek her türlü tekliften imtina etmiş, teenniden uzak, sabırla mücadelelerine devam etmişlerdir.

Benzer özellikleri ele alınan ülü'l-azm peygamberlerinin ortak bir misyona sahip oldukları görülmektedir. Bu durum onların gönderildikleri toplumların inanç ve ahlaki sorunlarını Allah'ın koyduğu nizama uygun hâle döndürme hususunda özverileri sabırlı ve kararlı duruşlarının bir göstergesi olarak telakki edilebilir.

5. SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssaların yaklaşık yarısını peygamber kıssaları oluşturmaktadır. Bu kıssaların amacı, bireysel ve toplumsal açıdan insanların peygamberlerin yaşadıkları olaylardan ders alarak bu mesajları hayatlarına tatbik etmeleridir. Kıssa kelimesinin "ayak izi takip etme" anlamı, Kur'an'daki kıssaların maksadını açıkça göstermektedir. Kur'an'daki kıssalar, hakikat üzerine bina edilmiş örneklendirmelerdir. Bu hakikatlerin peygamber kıssaları aracılığıyla insanlara aktarılması, Allah'ın rahmetinin bir tecellisidir. Yüce Allah, bu kıssalarla peygamberlerinin davetine icabet etmeyenlerin akıbetini göstererek azaptan sakındırmakta ve bu davete icabet edenlerin elde edeceği mükâfatı zikretmektedir.

Kur'an'da "ülü'l-azm" tabiriyle nitelendirilen peygamberler, sahip oldukları vasıflarla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu peygamberlerin sayıları ve isimleri konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Ancak, ayetler ışığında ve mevcut delillerden hareketle, ülü'l-azm olarak nitelendirilen peygamberlerin Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed olduğu görüşü daha isabetli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu peygamberlerin yaşadığı dönemin zorlu koşulları, muhatap oldukları toplumların inanç ve ahlaki yapısının çöküş içinde olması, şirkin, zulmün ve haksızlıkların had safhaya ulaşmış olması gibi unsurlar, onların peygamberlik misyonlarını yerine getirirken karşılaştıkları zorlukları gözler önüne sermektedir. Ülü'l-azm olarak anılan bu beş peygamber, çağları aşan bir özveri ve inançla, insanlığa doğru yolu göstermek için mücadele etmiş ve toplumsal değerlerin yeniden inşasında kritik bir rol üstlenmişlerdir.

Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in ülü'l-azm peygamberler olarak kabul edilmesinin temel nedenlerinden biri, bu peygamberlerin karşılaştıkları büyük zorluklar ve gösterdikleri sabırdır. Her biri, toplumlarından büyük zulüm görmüş ve tebliğ sürecinde ciddi karşıtlıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Örneğin, Hz. Nuh kavmini uzun yıllar boyunca Allah'a davet etmesine rağmen, kavminin çoğu inkarcı kalmış; Hz. Musa ise Firavun'un zulmü altında ezilen İsrailoğullarını özgürlüğe kavuşturmak için büyük çaba sarf etmiştir. Bu peygamberlerin hepsi, inançları uğruna canları pahasına mücadele etmiş, toplumlarına doğru yolu göstermek için kararlılıkla çaba harcamışlardır. Bir diğer önemli neden ise bu peygamberlerin mesajlarının evrensel olmasıdır. Ülü'l-azm peygamberler, sadece belirli bir topluma değil, tüm insanlığa hitap eden mesajlar taşımışlardır. Hz. Muhammed, İslam dininin son peygamberi olarak tüm insanlığa yönelik evrensel bir mesaj iletmıştır. Aynı şekilde, Hz. İbrahim tevhid

inancını yayarken, Hz. Musa ve Hz. İsa da toplumlarına geniş çaplı dini ve ahlaki öğretiler sunmuşlardır. Diğer peygamberler ise genellikle belirli bir kavme ya da topluma hitap etmiş; bu nedenle daha dar kapsamlı mesajlar aktarmışlardır. Bu peygamberler ayrıca Allah tarafından kendilerine verilen güçlü mucizelerle desteklenmişlerdir. Hz. Musa'nın âsâsının denizi yarması, Hz. İsa'nın ölüyü diriltmesi gibi mucizeler, onların misyonlarının büyüklüğünü göstermektedir. Buna karşılık, diğer peygamberler daha küçük çaplı mucizeler sergilemiş ve misyonları da genellikle daha sınırlı kalmıştır. Hz. İbrahim'in putperest bir toplumda tevhidi savunması ve Hz. Nuh'un kavmine sabırla tebliğ etmesi, bu peygamberlerin azim ve kararlılığını açıkça göstermektedir. Diğer peygamberler de erdemli özellikler taşımakla birlikte, bu özelliklerin yoğunluğu ve etkisi ülü'l-azm peygamberlere kıyasla daha sınırlıdır. Zira sayılan bu vasıfların kendilerinde diğer peygamberlere nazaran daha fazla olduğu kıssalarının anlatıldığı ayetlerden de anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Kur'an-ı Kerim'de Tâhâ suresinin 115. ayetinde *"Yemin olsun, bundan önce biz Âdem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme, diye) emrettik. O ise bunu unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık."* buyrulurken Hz. Adem' de azmin; Kalem suresinin 48. ayetinde *"Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı."* denilmesiyle de Hz. Yunus'ta sabrın noksanlığının belirtilmesi bu durumu açıklamaktadır.

Ülü'l-azm peygamberleri genellikle yeni bir inanç sisteminin temellerini atma misyonuna sahip olmuşlardır. Buna karşılık, diğer peygamberler genellikle mevcut inanç sistemlerini güçlendirmek veya belirli bir toplumun sorunlarını çözmek için gönderilmişlerdir. Bu nedenlerle, yukarıda ifade ettiğimiz beş peygamberin "ülü'l-azm" olarak nitelendirilmesi, peygamberler arasında bu hususlarda öne çıkanlar, en meşhur olanlar olarak anlaşılması daha yerindedir.

Hz. Nuh, insanları Allah'a ibadet etmeye ve putperestlikten uzaklaşmaya davet eden ilk peygamberlerden biridir. Kur'an'da ismi sıkça geçen ve ülü'l-azm peygamberler arasında sayılan Hz. Nuh, 950 yıl süren peygamberlik görevi boyunca kavminin inkârcılığına karşı mücadele etmişti. Kavmi, putlara tapmayı sürdürmüştü ve Hz. Nuh'un çağrılarına karşı çıkmıştı. Uzun yıllar süren bu mücadelenin ardından, kavminin iman etmeyeceği vahyedilince, Allah'ın emriyle bir gemi yaparak kendisine inanan az sayıda insanla birlikte büyük tufandan kurtulmuştur. Tufan esnasında Hz. Nuh'un inkarcı oğluyla yaşadığı imtihan ise onun sabrını ve merhametini gösteren önemli bir olaydır.

Hız. İbrahim, Kur'an-ı Kerim'de en çok adı geçen peygamberlerden biri olup, özellikle tevhid mücadelesiyle ne çıkmaktadır. Kur'an'da Hz. İbrahim'in babası zer ve kavmiyle olan mücadelesine, Allah'ı birlemeye davet sürecine geniş yer verilmiştir. Hz. İbrahim, akıl ve mantık yoluyla putperestliğin anlamsızlığını ortaya koymuş, öncelikle babasını ve ardından kavmini Allah'a inanmaya çağırmıştı. Ancak, babası ve kavmi bu davete karşı çıkarak putlara tapmaya devam etmişlerdi. Hz. İbrahim, onlara saygılı ve nazik bir şekilde yaklaşmış, ancak inançlarında ısrar eden babasından ve kavminden uzaklaşmıştı. Kur'an, Hz. İbrahim'in bu mücadelesini ve babasına karşı saygılı tutumunu, tevhid inancının yayılmasında örnek bir tavır olarak sunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa, 34 surede 136 kez anılmakta ve Allah'ın seçilmiş kulu olarak kavmine rehberlik eden bir peygamber olarak öne çıkmaktadır. Hz. Musa'nın hayatı, doğumu, Firavun'un sarayına intikali, Mısır'dan Medyen'e kaçışı, peygamber olarak görevlendirilmesi, İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarması ve Sina Dağı'nda ilahi emirleri alışı gibi önemli olayları kapsamaktadır. Hz. Musa, Sina Dağı'na gidip Allah ile görüşmeye başladığında, kavmi Samiri'nin yönlendirmesiyle bir buzağı yapmış ve onu tapınmak için kullanmışlardı. Bu olay, İsrailoğullarının Allah'a olan bağlılıklarının ne kadar zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Hz. Musa, kavmini bu sapkınlıktan döndürmek için büyük bir mücadele vermişti. İsrailoğullarını vaadedilen topraklara yönlendiren Hz. Musa, kavminin sık sık isyanlarıyla karşılaşmıştı. Bu isyanlardan biri, Cumartesi günü balık avlama yasağını iğnemeleridir. Bunun zerine Allah, onları üç gruba ayırmış ve bir kısmını maymun kılığına sokarak cezalandırmıştır.

Hız. İsa'nın hayatı, Kur'an'da l-i İmran, Meryem ve Mâide surelerinde ele alınmış; l-i İmran suresinde İmran ailesinin sekinliğinden ve Hz. Meryem'in doğumundan bahsedilmiş, Meryem Suresinde Hz. İsa'nın mucizevi doğumu anlatılmıştır. Hz. İsa, "Allah'ın kelimesi" ve "O'ndan bir ruh" gibi sıfatlarla tanımlanmıştır. İsa (a.s), birinci yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun egemenliğindeki Filistin'de doğmuştur. Hz. İsa, peygamberlik görevini üstlenmiş ve Allah tarafından verilen mucizeler göstermiş, ancak İsrailoğullarının bir kısmı bu mucizeleri sihir olarak değerlendirmişti. İsrailoğulları, Hz. İsa'nın peygamberliğine karşı çıkmış ve Allah tarafından ona verilen mucizelere şahitlik etmelerine rağmen onu öldürme planları yapmışlardı. Ancak, Allah, Hz. İsa'yı zalimlerden koruyarak göğe yükseltmiş ve yerine benzeyen biri çarmıha gerilmiştir. Kur'an'daki ayetlerden yola çıkarak Hz. İsa'nın öldürülmediği, aksine ruh ve bedeniyle birlikte Allah tarafından semaya kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Hız. Muhammed, 40 yaşında peygamberlik görevine başlamış ve bu süreçte 13 yıl Mekke'de, 10 yıl Medine'de bulunmuştur. Mekke döneminde, putperest toplumun karşıtlığıyla mücadele etmiş ve ilk Müslümanlar çeşitli zorluklar yaşamıştı. Hicret (622) ile Mekke'den Medine'ye göç etmiş, burada İslam toplumunu kurmuş ve adaletin sağlanması hususunda Kur'an'dan hareketle ahlaki nizamı sağlamıştı. 630 yılında Mekke'yi fethederek, Kâbe'deki putları temizlemiş ve İslam'ın egemenliğini kurmuştu. Peygamberlik görevini 23 yıl sürdürdükten sonra, 632 yılında vefat etmiştir. Kur'an'da onun peygamberlik görevini tamamladığını ve İslam'ın son peygamberi olduğu belirtilmektedir.

Yüce Allah'ın Kur'an'da yer verdiği peygamber kıssalarının büyük bir kısmını ülü'l-azm peygamberleri oluşturmaktadır. Bu peygamberlerin merhamet yönünün baskın olduğu; ancak Allah'a derin bir teslimiyetle beraber sağlam bir kararlılık ve büyük bir sabır gösterdikleri görülmüştür. Kavimlerine karşı cansiperane çalışarak insanların hidayete ulaşmaları için tüm benliklerini ortaya koymuşlardır. Peygamberlik süreçlerinde tevhid inancını savunurken sabırlı ve merhametli davranışlar sergilemişlerdir. Özellikle Hz. Nuh'un oğluna ve kavmine, Hz. İbrahim'in babasına, Hz. Musa'nın Firavun gibi bir zalime karşı yumuşak üslupla hitap etmesi bu duruma örnektir. Bu peygamberler, tevhid inancını merkeze alarak toplumlarının özelliklerine göre tebliğ metodları geliştirmişlerdir. Peygamberlik vazifelerinden ödün vermeyen bir duruş sergileyip, sapkın inanç ve uygulamalara karşı tavizsiz olmuşlardır. Örneğin, Hz. İbrahim tebliğinde akılcı bir metodla yaklaşırken, Hz. Musa ve Hz. İsa, Allah tarafından kendilerine verilen mucizeleri de kullanmışlardır. Elde edilen veriler, bu peygamberlerin tebliğ metodları, karakter özellikleri ve karşılaştıkları zorluklar açısından büyük benzerlikler taşıdığını göstermektedir.

Kur'an'da, ülü'l-azm peygamberlerinin, zorluklarla mücadele ederken yalnızca kendi çabalarına güvenmekle kalmayıp, Allah'a sığındıkları ve O'ndan yardım istedikleri görülmektedir. Özellikle bu zorlu süreçlerde sabır ve metanetle dualar ederek görevlerini yerine getirmeleri, günümüz insanlarına ve manevi açıdan zayıf olanlara hayatlarındaki zorlukları aşma noktasında önemli bir rehberlik sunmaktadır.

Bu peygamberlerin bir başka ortak özellikleri, şirke ve zulme karşı verdikleri cesurca mücadeledir. Bu tavır, hakkın galip gelmesi için inananlara cesurca mücadele etmenin önemini göstermektedir. Hak ile batılı, doğru ile yanlış, zalimlik ve mazlumluğu göstererek, insanların ellerinden tutan hadiseler olan peygamber kıssaları, ülü'l-azm

peygamberlerinin insanlığa evrensel mesajlar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu mesajlar, kıyamete kadar geçerliliğini koruyacak ve insanlara rehberlik edecektir.

Netice itibariyle, ülü'l-azm peygamberlerinin kıssaları, insanlığa yönelik evrensel mesajlar içermekte ve bireylerin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. Bu kıssaların teolojik, ahlaki ve sosyal boyutları, günümüz insanına hitap eden önemli dersler barındırmaktadır. Dolayısıyla bu kıssalar üzerine yapılacak derinlemesine çalışmalar, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde önemli katkılar sağlayacak ve insanlığa örneklik teşkil edecektir. Ülü'l-azm peygamberlerinin ortak nitelikleri, Allah'a olan derin teslimiyetleri, kararlılıkları, cesaret, sabır ve merhametleri, bireylerin inançlarını güçlendirecek ve onlara manevi bir yol haritası sunacaktır.

KAYNAKÇA

Akıncı, Adem. “Kur’ân’daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri.” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2004): 42-64.

Aruçi, Muhammed. Ülü’l-Azm. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Âşûr, Muhammed Tâhir İbn. Et-Taḥrîr Ve’t-Tenvîr Mine’t-Tefsîr. Tunus: y.y, 1984.

Avcı, Casim, ve Mevlana İdris. Hz. Muhammed’in Hayatı. 8. Baskı. Ankara: DİB, 2019.

Aydemir, Abdullah. İslami Kaynaklara Göre Peygamberler. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Aydın, Zeynel Abidin. “Vucûhu’l-Kur’an Bağlamında ‘Rasûl’ Kelimesinin Anlam Alanı.” *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2017): 287-304.

Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebî Abdillâh b. Ömer b. Muhammed. *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil Beydâvî Tefsiri*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1998.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu’l-Beyân Tefsiri*. 10 Cilt. İstanbul: Damla Yay., 2012.

Can, Ali. “Kur’ân’a Göre Yetimlerin Himayesi.” *Diyanet İlmi Dergi* 52/3 (2016): 129-163.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-. *Tâcü’l-Luġa ve Sıḥâḥu’l-‘Arabiyye*. Kahire, 2009.

Cevzi, İmam Ebu’l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali İbn Muhammed. *Zadü’l-Mesir fi İlmi’t-Tefsir*. thk. Abdurrezzak el-Mehdi. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kitâbu’l-Arabiyye, t.y.

Cilacı, Osman. “Havâri.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 16/513-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Çağrıçı, Mustafa. “Azim.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 4/328-329. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1991.

Çelebi, İlyas. “Gayb.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 13/403-404. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Çelik, Hüseyin. Hz. İsa (as) İnecek Mi. İstanbul: Raġbet Yayınları, 2020.

Çelik, Hüseyin. “İslam Öncesi Mekke’de Ruh ve Cin İnancı.” *Kur’an Öncesi Mekke Toplumu (Sempozyum)*, 315-332. İstanbul, 2011.

Çelik, Hüseyin. “İsrailoğullarının İnekle İmtihanı.” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2016): 63-80.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019.

Dimeşkî, Ebu'l-Fidâ İsmail bin Ömer bin Kesir el-Kureyşî. *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l-'Azîm*. Riyad: Dâru'l Taybe, 2. Baskı, 2008.

Emalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn, 2007.

Ersöz, Resul. "Kur'ân'daki Kıssa ve Mucizelerin Aklen İzahının İmkânı Üzerine." *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/13 (2020): 299-324.

Ferâhidî, el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitabu'l-Ayn*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Mektebetü Tahkîki't-Turâs Fî Müesseseti'r-Risale, 2005.

Görgün, Tahsin. *Kur'an Kıssalarının Anlam Ve Değeri: IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.

Güç, Ahmet. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Meryem Ve İsa (a.s.)." *UÜİF Dergisi* 3/1 (1991): 215-224.

Halebî, Semin. *Umdetü'l-Huffâz Fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Halefullah, Muhammed Ahmed. *Kur'ân'da Anlatım Sanatı el Fennü'l Kasasi*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. İstanbul: Beyan, 2015.

Harman, Ömer Faruk. "Harûn." *TDV İslâm Ansiklopedisi* 16/254-256. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Harman, Ömer Faruk. "İbrahim." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 21/266-272. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Harman, Ömer Faruk. "Mûsâ." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 31/207-213. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2020.

Harman, Ömer Faruk. "Nuh." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 33/224-227. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2007.

Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsir*. 10 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2020.

Himmet, Ahmet ve Osman Berki Keskiöğlu. *Hatemu'l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*. Ankara: DİB Yayınları, 2013.

Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn. *Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Kahire: y.y, 1955.

İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luga*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1991.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Daru'l-Sadr, t.y.

İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin. *Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Halil Aytani. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2010.

Kara, Musrafa. "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz." *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014): 69-102.

Karacbey, Salih. "Ülû'l Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (1998): 297-313.

Karaçizmeli, Murat. *Kur'an'da Geçen Yusuf ve Musa Kıssalarının Benzer ve Farklı Yönleri*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Kaya, R. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2002): 31-58.

Kaya, Remzi. "Kur'an Kıssalarının Tefsir Ve Teşri'deki Yeri." *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III. Tartışmalı İlmi Toplantılar* 36, İstanbul, 2002.

Kılıç, Sadık. "Kur'an'da Gayb Âlemi." *Kur'an Ve Tefsir Araştırmaları -V (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi -I)*, 40-53. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.

Köksal, Asım. *Peygamberler Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2011.
Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Câmiu' Li-Ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berduni ve İbrahim el-'İtfiyyiş. 20 Cilt. Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Levent, Ethem. "Kur'an-ı Kerim'de Gayb Bilgisi." *DİB Dergisi* 13/4 (t.y): 226-233.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman. "Nuh Kıssası." *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi* 7 (1988): 56-68.

Nedvi, Ebul Hasan. *Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı*. çev. Yahya Eriş. İstanbul: Risale Yayınları, 1992.

Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed. *Me'âni'l-Kur'an-ı Kerim*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. 6 Cilt. Ümmü'l-Kura Üniversitesi, 1988.

Numânî, Mevlânâ Şiblî. *Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)*. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.

Oflaz, Yusuf. "Kur'an Kıssaları Bağlamında Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed'in Benzeyen Yönleri." *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 12 (2022): 94-119.

Osman Cilacı. “Dua.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 9/529-530. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994.

Önal, Recep. “Kur’an’daki Nebî- Resul Kavramlarına Teolojik Yaklaşım.” *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013): 329-350.

Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

Polat, Fethi Ahmet. “Kur’an Ayetleri Işığında Gayb Bilgisi ve Mugayyebatı Hams (Beş Bilinmeyen).” *Bakü Üniversitesi İlmi Mecmuası* 2/2 (2004): 17-62.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefatihü’l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Darü’l-Fikr, 1981.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*. çev. Hanifi Akın. 2 Cilt. Ahsen Yayınları, 2003.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü’t-Tefâsîr*. Kahire: y.y, 1997.

Semerkandî, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî. *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmiyye, 2005.

Sönmez, Zekiye. “İnciller ve Kur’an Işığında Hz. İsa.” *Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, 137-166. Ankara, 2002.

Süleyman, Mukatil bin. *Tefsîrû’l-Kebîr*. thk. Abdullah Mahmud Şehhate. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi, 2002.

Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn. *Dürrü’l Menşûr Fi’t-tefsîr Bi’l-Me’sûr*. 14 Cilt. Kahire: Merkez Hecer, 2003.

Şahin, M. Süreyya. “Kısas-ı Enbiyâ.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 25/494-495. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Şengül, İdris. “Kıssa.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 25/498-500. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Şengül, İdris. *Kur’ân Kıssalarının Tarihi Değeri*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.

Şimşek, M. Sait. *Kur’an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed. *Camîu’l Beyan an Te’vil-i Âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Daru’l-Hicr, 2001.

Topaloğlu, Bekir ve İlyas Çelebi. “Ülû’l-Azm.” *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM, 2010.

Yar, Erkan. “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu.” *Kelam Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2006): 87-104.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Nübüvvet.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 33/279-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 34/257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yazır, Emalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn, 2007.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut, 1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmud. *Esâsü'l-Belâga*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmud. *El-Keşşâf 'An Hakâ'iki Ğavâmidi't-Tenzîl*. çev. Necdet Çağıl. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.